

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK ÅRBOG

FOR THISTED AMT

1964

DANSKE BOGHANDLERES KOMMISSIONSANSTALT
NYROPSGADE 17 . KØBENHAVN V.

Kontingentet er 6 kr. årligt. Bedes venligst betalt snarest for at spare den dyre postopkrævningsporto.

Mange af de gamle årbøger er udsolgte, men et restoplæg findes endnu af flere årgange.

Indhold

Olaf Nørgaard: Landboforhold i Sydthy VI	323
Jul. Hvamstrøm: Nedergaard i Kaastrup	333
Poul Ruus: Af et gammelt landbryggeris saga	349
Jens Rolighed: Hvad de ældre har fortalt om Klim	361
Torsten Balle: Vang klit, sandflugt og bebyggelse II	382
M. Kristensen: Fiskerlejet Lyngby, 100-års jubilæum	421
Bent Søndergaard: To højnavne på Mors, Salgjerhøj og Harrehøj	437
E. N. Nedergaard: Folkeminder og sagn fra Thy, optegnet af L. N. Bertelsen	447
Torsten Balle: Tyholmsk	458
H. Støvring-Nielsen og Torsten Balle: Mindeplader i Tilsted kirke	459
Museets erhvervelser	471
Foreningsmeddelelser	475

Historisk Samfunds bestyrelse

I foreningsanliggender bedes man henvende sig til formanden, skoleinspektør Riis-Olesen, Vestervig, eller kassereren, redaktør Lustrup, Thisted. Den øvrige bestyrelse: lærer T. Balle, Torsted, lærer J. Rolighed, Klim, togfører A. C. Svalgaard, Thisted, sagfører, cand. jur. H. A. Lund-Sørensen, Vestervig, og lærerinde Signe Gjødesen, Thisted.

Bidrag til årbogen sendes til lærer Balle, Torsted, Thisted, og skoleinspektør Riis-Olesen, Vestervig.

Museets bestyrelse

Redaktør J. J. Lustrup, Thisted (formand), lærer T. Balle, Torsted (næstformand), sparekassedirektør G. Linvald, Thisted (kasserer), lærer V. K. Henriksen, Torp v. Thisted, kriminalassistent H. Hald, Thisted, gdr. Jens Tølbøll, Skyumgaard, og arkitekt Poul Hansen, Thisted.

Museets leder: frk. Signe Gjødesen.

HISTORISK ÅRBOG
FOR THISTED AMT

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR
THY OG HANHERRED

1964

DANSKE BOGHANDLERES KOMMISSIONSANSTALT
NYROPSGADE 17 . KØBENHAVN V

THISTED AMTS TIDENDES
BOGTRYKKERI

1964

Landboforhold i Sydthy

1870-1900. VI.

Af OLAF NØRGAARD

Sygdom, Fødsel og Død.

BEHANDLINGEN AF SYGDOMME kan bedst illustreres med nogle Eksempler:

I Sommeren 1871 var Aftægtskonen Gjertrud Marie Madsdatter syg, det var et Saar, der »var blevet sort«, hvad der formentlig betyder, at der var kommet Koldbrand. Ingen Behandling hjalp, men man havde heller ikke kunnet prøve det mest effektive Middel: At lade en død Mands Haand stryge hen over Saaret. I Begyndelsen af Juni fik man imidlertid Mulighed for at prøve dette Middel, idet der indtraf et Dødsfald i Nærheden af Ashøje, altsaa ikke ret langt fra Gaarden. Med stort Besvær fik man den gamle, syge Kone stablet op paa en Vogn og kørt op til den døde Bopæl til Behandling. Om Virkningen af Behandlingen vides intet, men hun døde i hvert Fald nogle Maaneder senere, den 4. August 1871.

I Juli 1879 havde Aftægtsmanden Peder Chr. Poulsen brækket Benet eller Laaret. Han blev behandlet af en Mand fra Nabolaget, en Niels Mortensen. Han kom sig, men var halt Resten af sit Liv.

Omkring 1880 havde den ældste af Sønnerne forvredet Anklen. Han blev behandlet af den tidligere Nabo, »Be'te Mø'ler«, der boede lige Nord for Gaarden. Han lagde

Haanden på den syge Ankel og mumlede nogle uforstaaelige Ord. Noget senere havde begge Drengene Ringorm, de var da 3 Gange i Ettrup til Behandling hos en Mand, der hed »æ Honinghwøl«. I alle disse Tilfælde kom der fuldstændig Helbredelse.

Beboernes Indstilling over for Lægebehandling var meget forskellig. Husbondens Broder, Niels Pedersen, der som tidligere nævnt var pukkelrygget og dertil led af Hjertesygdom og Vattersot, vilde aldrig søge Læge, men kurerede paa sig selv med Brændevin (som han ellers ikke brugte ret meget af). Husmoderen blev under sin langvarige Sygdom, der endte med hendes Død 7/8 1884 kun behandlet af Læger, det samme gjaldt Husbonden under hans Sygdom i 1889.

I Almindelighed var Praksis den, at mindre betydningsfulde Sygdomme blev behandlet af den medicinkyndige Nabo, men hvis man skønnede, at der var Fare paa Færde, blev Lægen hentet. Der blev dog aldrig hentet Læge til gamle Folk, maaske fordi den ældre Generation ikke havde Tillid til Lægebehandling.

Sygeplejen maatte klares af Kvinderne paa Gaarden, og de kunde undertiden blive stillet over for helt uløselige Opgaver. Aftægtsmanden var i sine sidste Leveaar 1896–97 sengeliggende, senilt vrøvlet, undertiden uklar, fik tilsidst store Liggesaar. Enhver, der kender lidt til Sygepleje, kan forestille sig, hvor umuligt det var at passe en saadan Patient ved Siden af det daglige Arbejde. Et saadant langvarigt Sygeleje maa have været en haard Belastning ogsaa for de raske; man har gjort, hvad der kunde gøres, og alligevel maa det daglige Syn af den Syges Lidelser have fremkaldt en Forestilling om, at der ikke var gjort nok.

De Gamle kunde fortælle, at i deres Ungdom var der

ingen Jordemødre paa Egnen; ved Fødsler blev der sendt Bud efter en eller flere af de ældre Nabokoner. I den her omhandlede Periode var der Jordemoder i Nabosognet Hurup; hun blev hentet ved alle Fødsler, saavel paa Gaarden som hos Nabohusmændene. I Dagene nærmest efter Fødslen kom en eller flere kvindelige Slægtninge med Barselmad, det var en eller anden lækker Ret, egentlig kun bestemt til Barselkonen, men der var tit saa meget, at ogsaa Børnene fik noget. Ved den første Kirkegang efter Fødslen var Barselkonen ledsaget af en kvindelig Slægtning, Præsten kom ud i Vaabenhuset og ledsagede dem ind i Kirken, mens Menigheden sang en Salme. Aar 1900 levede denne ældgamle Skik endnu, men svandt saa meget brat.

Naar Læge og Jordemoder skulde hentes, var det jo ofte nødvendigt at skynde sig, og Kusken fik her en kærkommen Lejlighed til at vise sin egen og Hestenes Færdighed. Beretninger om særlig hurtigt gennemførte Kørsler levede i mange Aar og blev selvfølgelig mere dramatiske, jo flere Gange de var blevet fortalt. For ikke unødvendigt at køre med stor Fart, var der altid truffet Aftale om forskellige Signaler til Kusken, f. Eks. forskelligt farvede Tøjstykker, der skulde hænges ud, saa at Kusken, saa snart han fik Gaarden i Sigte, kunde vide, om han stadig skulde skynde sig. For at skaane Hestene og alligevel komme hurtigt frem, brugte man nogle Steder at køre hjemmefra med to Spand samtidigt. Det hurtigste og mest udholdende Spand kørte fra Begyndelsen med størst mulige Hastighed, det daarligste Spand tog det foreløbig med Ro. Naar de to Vogne igen mødtes, kom Lægen over i Vognen med de daarligste Heste, og nu var det dem, der maatte strække ud.

Paa Grim-Nørgaard som paa andre Gaarde i Sognet

var Døden dengang en hyppig Gæst. I Tiden 1800–1900 døde paa Gaarden 16 Mennesker, altsaa gennemsnitlig en hvert sjette Aar. Man var da ogsaa mere fortrolig med Døden dengang end nu. De Voksne, der skulde dø, fik at vide, hvad der skulde ske, de talte fortroligt med Ægtefælle og Børn derom, og hvis det var muligt, var hele Familien samlet omkring Sengen, naar Døden indtraadte.

Nogle Timer efter Dødens Indtræden blev den Døde lagt op paa det lange Bord oppe i Storstuen. Her var der ved Hjælp af 3 Brøjkjærre Rughalm lavet en halmforet Fordybning eller Krybbe, og heri blev den Døde lagt med foldede Hænder, klædt i Ligtøj, som de fleste havde haft liggende. Dette hed »aa leg po Stro'«, og det trak ofte længe ud. Et Mellemrum paa 8, 9 eller 10 Dage mellem Dødsdag og Begravelsesdag var det almindelige, og i den varme Sommertid kunde der komme svære Forandringer paa Liget. Husmoderen laa 10 Dage i den varme Juni Maaned; da den ældste af Drengene Dagen før Begravelsen vilde stryge sin Mor paa Kinden, gik Huden løs ved Berøringen.

En gennemtrængende Liglugt bredte sig over hele Huset og blev hængende her mange Dage efter Begravelsen. Dette generede ikke, man frygtede Skindød, og den kraftige Liglugt var jo en sikker Dødsattest. Det fortælles, at selve Degnekonen i Gjettrup ved Ankomsten til en Begravelse skal have sagt: »Hvilken herlig Lugt«.

I det første halve Aar efter en Begravelse skulde alle Familiemedlemmer i Kirke hver Søn- og Helligdag. Naar den øvrige Menighed under Gudstjenesten rejste sig op, blev disse Familiemedlemmer siddende. De Gamle fortalte, at i deres Ungdom herskede den samme Skik, men Medlemmerne af den afdødes Familie skulde da falde paa

Knæ, naar den øvrige Menighed rejste sig under Guds-tjenesten.

Af Husmoderens Haar blev der fremstillet stiliserede Blomster i Ramme, saaledes som det kan ses i Thisted Amts Aarvog 1961, Side 473. Disse Blomster eksisterer endnu. Der blev skrevet Ligvers over Gjertrud Marie Madsdatter i 1871, over Ane Marie Kirkegaard i 1882 og over Husmoderen i 1884. I 1897 da Peder Chr. Poulsen og Husbondens Broder Niels Pedersen døde, var dette gaaet af Brug.

Oplysning, Skolegang, kulturelle Forhold m. m.

Vi ved, hvilke Bøger og Aviser Gaardens Beboere havde Adgang til, og vi kan derfor danne os et vist Begreb om den Viden, de har været i Besiddelse af. Der fandtes paa Gaarden følgende Bøger:

Bibelen, Evangelisk Kristelig Salmebog 1798,
Konventsalmebogen 1855.

Jesper Brochmands Huspostil.

En gammel Bønnebog: Nøglen til Guds Skatkammer.

En lille, gammel Bog om Husdyrsygdomme.

Desuden Børnenes Skolebøger, hvoraf en er bevaret. Det er »Bibelhistorie for de højere Skoler« ved I. T. A. Tang efter L. Chr. Müller, 1860. Fra ca. 1890 ogsaa Lærebøgerne fra de forskellige Højskoler som Børnene havde besøgt. (Se Slægtshistorien). Hvert Aar blev købt en Almanak, det var næsten altid »Folkets Almanak« ved N. C. Rom. Fra ca. 1885 kom Thisted Amts Tidende.

Den Viden, der kan erhverves fra ovennævnte Kilder er let overskuelig. Langt større har den Viden været, som Beboerne har erhvervet sig ved Selvsyn og ved mundtlige Oplysninger. De Gamle har fortalt Minder fra Barndom

og Ungdom, Husbonden havde selv i sin Ungdom været paa Studedrift til Husum og har kunnet fortælle Oplevelser derfra, og der kom ogsaa paa Gaarden andre vidtberejste Folk, f. Eks. Studedriver og senere Postkusk Ole Toppenberg (Se Thisted Amts Aarbog 1935, Side 111). Naboen, Gaardejer Christian Hunskjær (1855–1935) havde været nogle Aar i USA omkring 1885; mange af de omkringboende Husmænd og Gaardmænd havde været med i Krigene 1848–50 og 1864.

Baade »Selskabeligheden« og det daglige Arbejde har ført Familiens Medlemmer ud paa lange Vandringer og Køreture i Sognet og Nabosognene. I en stor Del af Sydthy har Gaardens Beboere kendt hver Gaard og hvert Hus og disses Beboere. Ogsaa fjernere Dele af Thisted Amt har været kendt. Hvert Aar blev der aflagt flere Besøg hos Slægtninge paa Thyholm og paa Aggerø, selv saa fjern en By som Thisted blev besøgt flere Gange aarligt, i Reglen ved Markederne.

Kendskab til Sogn og Amt maa have været betydeligt, sandsynligvis større end hos Nutidens Mennesker. Men hvad der laa uden for Amtet har været næsten ukendt.

Skolelærer i Gjettrup var Søren Kristian Overgaard, der gav en meget god og grundig Undervisning. (Se Thisted Amts Aarbog 1919, Side 112).

Præsterne i Helligsø-Gjettrup var:

C. T. F. Strodtmann, 1872–1880.

J. Th. N. Løgstrup, 1880–1890.

Heinrik Petersen, 1890–1899.

Om disse Præster og om Indre Missions store Fremgang i Sognene under Pastor Løgstrup er der skrevet udførligt i Nedergaard, Side 703, hvortil henvises. I Pastor Løgstrups Tid faldt Husmoderen og hendes Moders Sygdom og Død; han var en hyppig og velkommen Gæst paa

Gaarden, men Husbonden sluttede sig aldrig til Indre Mission.

De Gamles Gudsfrygt var vævet fast sammen med mange af Dagliglivets Handlinger. Ved at gøre Korsets Tegn nedkaldte man Guds Velsignelse til Bagning, Smørkerning og Saaning; mange Handlinger, f. Eks. længere Køreture blev begyndt med et »I Guds Navn«, en arbejdende Mand blev hilst med et »Gu hjælp dæ«, og havde man haft Held med et vanskeligt Foretagende, hed det: »Gu ha Lòw«.

Troen paa Gengangere, Varsler og Himmeltegn var stadig levende, især blandt de Gamle, og den hyppige Paakaldelse af Guds Navn havde vel ogsaa det Formaal at holde onde Magter væk. Naar en eller anden voksen kom hjem fra en sen Vandring og berettede om, at han havde set »æ Ligsko:r«, kunde en uhyggelig Stemning brede sig i den lave, daarligt oplyste Stue, hvor den flakkende Lyseflamme kastede store, levende Skygger paa Væggene, og hvor Mørket rugede uden for de smaa, utildækkede Ruder.

Forlystelser og Underholdning

Heraf fandtes næsten intet. Et Par Lirekassemænd, den ene med bevægelige Figurer paa Lirekassen, besøgte Gaarden en eller to Gange om Aaret. Ellers var der Markederne i Thisted, Vestervig og Oddesund; det var almindeligt, at alt, hvad der kunde undværes på Gaarden fik fri ved saadanne Lejligheder. Angaaende Forlystelserne paa Markedspladsen henvises til Thisted Amts Aarbog 1960, Side 251.

En særlig Omtale fortjener Markedsviserne. Ved de fleste Markeder var det de samme Viser, der gik igen, og de blev efterhaanden lært udenad. En af Viserne var den

bekendte om Hjalmar og Hulda, en anden Vise begyndte saaledes:

Jens Peter og Trine, to Fattigfolks Børn,
de tjente i selvsamme Gaard.

Her hjalp de hinanden med mangan en Tørn,
thi Fattigfolks Byrde er haard.

De faar Godhed for hinanden og Jens Peter bestemmer sig for at rejse til Amerika og grave det røde Guld; naar han er blevet rig, vil han komme hjem og fæste sin Pige saa huld. I Begyndelsen gaar alt efter Beregning, men da han vil rejse hjem, er det uheldigvis »Geyser« han faar Billet til, og Trine faar aldrig mere sin Jens Peter at se. En anden meget bedrøvelig Vise handler om en Herremand, der havde forført en fattig Pige; da han senere holder Bryllup med en af sine Standsfæller, møder den fattige Pige op i Kirken og anklager ham.

Underholdning, beregnet for Børn, var der slet ikke noget af. Da den ældste af Døtrene var i 10-Aarsalderen fik hun sit første og eneste Stykke Legetøj, en Dukke. Hovedet var købt, Krop og Klæder lavede Moderen selv. Den ældste af Drengene havde en Stald med udskaarne Kreaturer af Træ, fremstillet af den senere Snedkermester Christian Jensen (Ettrup), Nykøbing M., der var Hyrde-dreng derude i Aarene 1875-76-77. De to Stykker Legetøj gik senere »i Arv« til de to yngste Børn og var ogsaa deres eneste Stykke.

Aarets Forløb.

Hvis en Begivenhed er fremhævet med Kursiv ligger den fast paa vedkommende Dato, i alle andre Tilfælde er der Tale om »Gennemsnitstal« med nogen Variation fra Aar til Aar.

5. Januar: *Der brændes Helligtrekongerlys, Julehelligdagene slutter.*
15. Januar: Der brygges Gammeløl.
1. April: Der hentes Sand og Torsk i Agger.
10. April: Faarene begynder at faa Lam.
15. April: Foraarsarbejdet begynder, Faarene sættes i Tøjr.
1. Maj: *Skiftedag*, Saaningen begynder, der graves Hedetørv.
10. Maj: Kreaturerne sættes paa Græs.
1. Juni: Faarene færdige med at faa Lam.
- 1.-5. Juni: Der køres Gødning til Gammeljord Byg, denne Byg saas, Foraarsarbejdet slutter.
- 5.-6.-7. Juni: *Faarene vaskes og klippes*, Hestene kommer paa Græs, der hentes Sand i Agger.
- 8.-20. Juni: Brakmarken pløjes.
22. Juni: Hedetørv køres hjem.
24. Juni: Høslæt begynder.
1. Juli: Stakning af Hø tilendebragt.
20. Juli: Høslæt færdig.
- 1.-12. August: Der køres Gødning paa Brakmarken og denne pløjes.
- 13.-15. August: Der hentes Sand i Agger, et Lam slagtes.
15. August: Rughøsten begynder.
1. September: Høst af Foraarssæd begynder.
- 28.-29.-30. September: *Faarene vaskes og klippes.*
1. Oktober: Høsten slut, Kreaturer og Faar slaas løse, Vædderen og Vædderlammet bindes i Følbøwlen, Efteraarspjøjning begynder, Staldfodring af Heste begynder.
- 2.- 3. Oktober: Vædderen og en Bede slagtes.
- 5.-10. Oktober: Kartoffler graves op.
30. Oktober: 2 Faar slagtes, der hentes Torsk i Agger.
1. November: *Skiftedag, Kreaturer sættes paa Stald.*
11. November: *Vædderen kommer ind til Faarene om Natten.*
15. November: Efteraarspjøjning slut, der tærskes hele Dagen.
29. November: 2 Faar og et Lam slagtes.
30. November: Der støbes Lys.
7. December: Der hentes Sand i Agger.
10. December: Julegrisen slagtes.
15. December: Ænder og Gæs slagtes.
17. eller 18. December: *Julebrygning.*
18. eller 19. December: *Julebagning.*
31. December: *Vædderen maa igen overnatte i Følbøwlen.*

Der blev brygget regelmæssigt een Gang maanedligt, Dagen efter blev der bagt. Gammeløl til Julen blev fremstillet et Par Maaneder før Jul.

Litteratur.

Paul Nedergaard: Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske Bidrag til en Dansk Præste- og Sognehistorie. Aalborg Stift. Kbhvn. 1959.

(Sluttet)

Om Landboforhold i Sydthy i Slutningen af forrige Aarhundrede er der her i Aarbogen skrevet af følgende Forfattere:

Torsten Balle:	Et Bryllup i Thyland, 1946, 376.
–	Vestervig Marked, 1960, 251.
A. Christensen:	Gildeskikke og Folkeliv i Midtthy fra Midten af forrige Aarhundrede, 1918, 18, 1920, 105.
Marius Jensen:	Fra min Barndom i Hurup, 1945, 252.
–	Tyendeforhold i Thy i gamle Dage, 1946, 347.
–	Straatag, 1950, 65.
Jens Yde Kirk:	Gamle Minder fra Thy, 1940, 381.
Henry Petersen:	Kræn Foged, 1935, 110.
H. A. Riis Olesen:	Om Læger og Folkekirurger i Thy, 1943, 409.
–	Vestervig fra 1850–1900, 1963, 163.
E. Toft:	Vestervig Sygehus, 1955, 340.
Johannes Thomsen:	En gammel Thybo fortæller, 1951, 191.
H. Zangenberg:	Byggeskikken i de gamle Bondebygninger i Thy, 1925, 75.

Nedergaard i Kaastrup

Af JULIUS HVAMSTRØM

DA NOGLE AF DANMARKS førende og mest kendte Slægter baade adelige og ikke adelige kan føres tilbage til Nedergaard i Kaastrup, kan det maaske interessere at se lidt ikke alene paa nogle af Ejerne, men ogsaa paa de Fæstere eller Bønder, der har haft deres Liv og Virke paa denne lidt afsides beliggende Gaard.

Efter Traps Danmark skulde Nedergaard oprindelig have været en Hovedgaard, men nogen rigtig Hovedgaard har Nedergaard ikke været saa langt tilbage i Tiden, som vi kan følge den. Ejeren af Ullerupgaard Kongel. Cancelliraad Movrids Kønig Lelius kalder den nok ved et Skifte 1729 for en Hovedgaard, muligvis fordi han ejer flere Gaarde i Kaastrup, men baade disse Gaarde og Nedergaard var da Fæstegaarde under Ullerupgaard. Da Præsten i Hillerslev 1638 indsender Stof til den lærde Ole Worm om sine Sognes Fortid, nævner han heller ikke noget om Hovedgaarden Nedergaard, han siger kun, at den var en Enstedgaard. Og i Præsteindberetningen 1568 navngives Nedergaard slet ikke, men er talt sammen med de andre Gaarde i Kaastrup. Imidlertid er det rigtigt, at de første Beboere vi kender i Nedergaard var Adelsfolk, nemlig Brødrene Jep og Lasse Bildt, der nævnes ca. 1490. De tilhørte en Slægt, der var vidt forgrenet og som

sikkert havde lange Rødder i Thy. En Karen Jepsdatter Bildt, der nævnes 1483 i Haagaard, Sønderhaa, kunde maaske være en Faster til dem, og en Per Bildt, der paa samme Tid nævnes i Vesløggaard, kunde maaske være deres Fætter. Om Jep og Lasse Bildts Forældre ved vi slet ikke noget, men vi kan være sikre paa, at Brødrene ikke som Fremmede er kommen til Nedergaard, men at de har arvet den efter deres Forældre eller nærmeste Slægtninge. Og det ligger nær at antage, at deres Forfædre ikke alene har ejet Nedergaard, men ogsaa alle Gaardene i Kaastrup. Og disse Forfædre har da med nogen Ret kunnet kalde Nedergaard for deres Hovedgaard.

Ved Arv efter Arv er Godset i Kaastrup bleven delt til flere og flere, og da Brødrene saa vidt det kan ses ikke har tilgiftet sig noget Gods af Betydning, er det ikke store Mængder af Jordegods de ligger inde med. Antagelig har de ikke ejet stort mere end hver sin Halvdel af Nedergaard, som de sikkert ogsaa har beboet. Ved Skiftet efter Jep Bildt, som holdtes i Aalborg 1493 hedder det: Vi Henning Kurt, Niels Yqersen, Fru Bendit og Morten Mortensen har i dag siddet over en Forligelse og Søskendskifte mellem hæderlige og velbaarne Mænd Movrids Nielsen, Aagaard, paa Jep Bildts Børns Vegne og Lasse Bildt paa egne Vegne. Lasse Bildt udlagde Movrids Nielsen 2 pd. Korn i en øde Gaard i Kaastrup, dog med det Skel, at Movrids selv skulde indløse den med 20 Mark Penge af Provst Henrich. De 2 pd. Korn udlagde Lasse Bildt for den Broderdel Jep Bildts Børn havde i Nedergaard. At de ovennævnte Personer i Skiftet hørte til den nærmeste Slægt er der ingen Tvivl om, og som vi ser, var nogle af dem ikke helt ringe. Det er endvidere interessant at lægge Mærke til, at det saa at sige er de samme Familier, der ejer Gaardene i Kaastrup 1568. De har ogsaa ejet dem

1493 og længe før den Tid. Jep Bildt var gift med Ane Jonsdatter (Viffert), der senere blev gift med Tomas Tomsen (Sehested) til Vellingshøj. Fra dem stammer den kendte Sehested-Slægt, der ca. 100 Aar senere og fremefter spillede en Rolle i Landets Historie.

Skiftet i Aalborg 1493 maa vel forstaas saaledes, at Lasse Bildt bliver Eneejer af Nedergaard, men da der ikke er fundet mere om ham, ved vi ikke noget om hvorlænge, han har holdt Nedergaard, eller om han har haft Efterkommere til at overtage den. Vi ved faktisk ikke noget bestemt om Nedergaards Ejendomsforhold, før vi af Præsteindberetningen 1657 faar at vide, at den tilhører Kr. Skeel til Fussingø. Men maaske vi kan tænke os til lidt.

Som allerede nævnt navngives Nedergaard ikke 1568, og det kan saaledes ikke ses, hvem der ejer den. Men da Nedergaard og Nedergaards Mølle altid har hørt sammen, og da Otto Brahe til Knudstrup staar som Ejer af en Gaard og en Mølle maa det være ham, der paa det Tidspunkt er Ejer af Nedergaard, og fra ham maa den være gaaet i Arv til Sønnen Sten Ottesen Brahe og fra ham igen til Datteren Sofie Stensdatter Brahe, der var gift med Jørgen Lunge til Odden. Da deres Datter Margrethe Lunge 1649 bliver gift med Kr. Skeel og i Medgift fik Boddum Bisgaard og mere Gods, saa har Nedergaard været med heri. Det stemmer da ogsaa med, at Nedergaard i Fussingøs Jordebog nævnes under Boddum Bisgaard. Fra Kr. Skeel gik den i Arv til Sønnen Mogens Skeel, der 1688 afhændede baade den og Møllen samt en mindre Gaard i Kaastrup (Poul Skrædders) til Enevold Nielsen Berregaard, som senere lagde Nedergaard under Ullerupgaard. Og her forbliver den saa, til den bliver lagt under Gaarden Tøfting i Øster Vandet. Det maa være

sket 1751. Ejeren af Ullerupgaard Lars Pedersen Toft køber da Momtoft af Poul Jensen Tøfting, som saa nok har sikret sig Nedergaard imod at afstaa Momtoft.

Efter Poul Tøftings død maa Sønnen Jens Tøfting være blevet Ejer af Nedergaard. I Hartkornspecifikationer nævnes han fra 1778 til 1790 som Ejer af Nedergaard, og han har sikkert ejet den til sin Død 1793. Efter hans Død bliver Tøfting og det dertil hørende spredte Gods delt mellem hans Søskende, og en af disse Arvinger maa saa have afhændet Nedergaard enten til Bennet Jensdatter eller hendes Søn Kr. Larsen, som i Slutningen af 1790erne bliver Mand i Nedergaard.

Det er allerede nævnt, at Nedergaards Tilværelse i 1500-Tallet ligger helt i Mørke. Den første Fæster vi kender i Gaarden er Anders Tomsen, der nævnes først i 1600-Tallet og indtil 1620. En Mads Andersen, som 1646 sidder i Nedergaard og ikke kan yde, hvad han skal, er maaske en Søn af Anders Tomsen. Da vi hele Tiden maa regne med, at Nedergaard endnu er delt i 2 Halvdele, maa der ogsaa have været en Fæster paa den anden Halvdel. Først i 1646 kender vi denne Fæster, nemlig Anders Pedersen, som vi ved lidt mere om end de andre Fæstere i samme Periode. Da hverken Anders Pedersen eller hans Kone har nogen Tilknytning til Kaastrup, maa han være kommen ind i Nedergaard ved Hjælp af sine Forbindelser. Han havde sidst været Raadmand i Thisted, men i sine unge Dage været Skriver hos Lensmanden paa Ørum Slot Reynholdt Heydersdorf. 1626 klager han til Kongen over, at han ikke kan faa gjort op med Heydersdorf, og Kongen skriver igen til Lensmanden, at han maa se at faa Regnskabet i Orden. Men det kan godt have taget lang Tid og maaske har de faaet Balance i Regnskabet ved, at Anders Pedersen ved Heydersdorfs Hjælp

bliver puttet ind i Nedergaard. Anders Pedersen har sikkert ikke alene været en oplyst Mand, men ogsaa en anset Mand. I al sin Tid i Kaastrup er han sammen med Niels Pedersen Bisgaard Kirkeværge og han har ført Kirkens Regnskab, som de 2 Mænd en Gang imellem maatte gøre Rede for i Skrivestuen paa Mariager Kloster. Men nogen velhavende Mand har Anders Pedersen ikke været. Hans Sønners Uddannelse har kostet ham mere, end Nedergaard kunde holde til, og derfor maatte han laane sig frem, hvor han kunde. Saaledes laante han 1656 100 Slettedalere af Peder Madsen, der var Tolder i Thisted og tillige Ridefoged paa Ørum Slot. De 100 Slettedalere, der var beregnede til 54 Skilling, skulde enten betales tilbage med 24 Td. Byg eller i rede Penge i 3 Terminer 1658–59–60 og med paaløbne Renter. Men Anders Pedersen naaede ikke at faa noget af det betalt. Da han døde 1665 eksisterede Gælden stadig, og der var kommen mere til. I Kirkeregnskabet hedder det: Efter-som salig Anders Pedersen tilforn Kirkeværge her i Sognet blev en Sum Penge skyldig til Kirken, og efter hans Død fandtes stor Besværing, saa haver dog Kirkeværgerne, som nu er, uden Forsømmelse at indfordre det allermeste, han til Kirken er skyldig, saafremt de ikke selv vil det udlægge.

Den 18. April 1666 var hans Enke Karen Villadsdatter stævnet til Hillerslev Ting for at gøre Rede for Gælden til Peder Madsen, men hverken hun eller nogen anden paa hendes Vegne var mødt. Hun blev da dømt til at betale de 100 Slettedaler eller ogsaa 24 Td. god Byg til Peder Madsen inden 15 Dage, ellers faar han Udvisning i hendes Fæstegaard, Løsøre og hvad findes kan.

Hvad videre er sket vides ikke, men der er sikkert kommen en mindelig Ordning i Stand. Karen Villads-

datter beholdt Nedergaard til sin Død 1688. Maaske hun ikke har opholdt sig ret meget paa Gaarden i sine sidste Aar. Hun døde hos Datteren i Vandborg Præstegaard, og herfra førtes hun til Kaastrup, hvor hun nedsattes i Kirken ved Mandens Side. Efter Gravstenen i Kaastrup Kirke havde Anders Pedersen og Karen Villadsdatter 7 Sønner og 6 Døtre, men vi kender kun:

1. Rasmus Andersen, Amtskriver først over Bøvling og Lundenæs Amter og senere over Odense Gaards med flere Amter.
2. Villads Andersen ligeledes Amtskriver over Bøvling og Lundenæs. Han ligger begravet i Ringkøbing Kirke, hvor der før har været et Gravmæle over ham og hans Hustru. Det er nu nedbrudt.
3. Emmike Andersen, der ogsaa kaldte sig Nedergaard. Først Student i Roskilde 1656. Derefter studerede han nogle Aar i Udlandet i Strasbourg og Orleans. I den sidste By udgav han et Katalog over Biblioteket trykt 1664. Det er fra disse Aar hans Bekendtskab med Griffenfeldt stammer, og det er sikkert ved hans Hjælp, at han 1672 bliver kaldet til Slotspræst, hvor han samtidig var Skriftefader for Eleonora Kristine. 1776 blev han kaldet til Præst i Køge, hvor han døde som Provst 1792, og her ligger han begravet sammen med sine 2 Hustruer og et Par Døtre.
4. Anne Andersdatter, der var gift med Oluf Knudsen, Præst i Vandborg. Af en indmuret Plade der, ses det, at hun er født i Nedergaard 1651. De havde Sønnen Emmike, der fulgte efter Faderen som Præst i Vandborg.
5. En unavngiven Datter nævnes hos Moderen i Skatte-mandtallene 1673–79.

Efter Karen Villadsdatters Død rykker Michel Nielsen ind som Eneføster i Nedergaard. Han havde før den Tid siddet paa den anden Halvdel, hvorlænge ved vi ikke. Om Michel ved vi ikke noget ud over, at han i nogle Aar nævnes som Kirkeværge. Han var gift med en Margrete Jensdatter, som vi heller ikke kender noget til. Michel Nielsen dør allerede 1693 og Margrete overlever ham til 1707. Foruden Døtrene Margrethe og Ane, som vi senere kommer til, var der ogsaa Karen, der blev gift med Poul Pedersen Knakkegaard, og saa Sønnerne Niels, Chr., Mikkell og Jens Mikkelsen. Mærkelig nok er der ingen af Sønnerne, der overtager Fæstet. Da Margrethe Michelsdatter 1696 bliver gift med Villum Christensen, er det ham, der bliver Mand i Nedergaard. Villum bliver sommetider kaldet Kjelstrup og den Chr. Tøgersen i Kjeldstrup, der optræder ved Mads Villumsens Daab 1682 maa være hans Fader, ligesom den Karen Villadsdatter, der dør i Kjeldstrup i 1707, 87 Aar gl., maa være hans Moder. Villum Christensen var første Gang gift med Ane Jensdatter, som sikkert er Datter af den Jens Jensen, der er hans Medføster paa en mindre Gaard i Kaastrup. Jens Jensen og Villum var i flere Aar Kirkeværger og sammen med Peder Nielsen Bisgaard havde Villum Kirkens Tiende i Fæste for 27 Rigsdaler. I de første Aar i Kaastrup, synes der ikke at være noget i Vejen med hans Økonomi. Det er først, da han har været i Nedergaard i nogle Aar, at det begynder at knibe for ham. Aarsagen hertil kendes ikke, maaske Sønnen har haft nogen Skyld heri. Den 11. Aug. 1716 er de begge indstævnet til Tinge for et Beløb af 5 Rigsd. og 4 Mark, som Mads skylder en Hans Simonsen, Thisted, og som Villum skulde havde lovet at betale. Men Mads betalte ikke, og Villum undskyldte sig med, at han ikke havde lovet noget, hvad han

nok heller ikke havde. Villum Christensen har nok ikke været nogen fremtrædende Mand. Det var Erik Christensen i Kaastrup, der stod op paa Tinge og forsvarede Villum og forlangte, at Hans Simonsen skulde fremlægge Beviser for, at Villum havde lovet at betale Beløbet. Hans Simonsen holdt imidlertid paa, at Villum skulde aflægge Ed, men det vilde Villum ikke, antagelig har han villet dække lidt over Sønnen. De blev da dømt til at betale Beløbet inden 15 dage, og det har de vel nok faaet betalt. Men i samme Maaned, d. 25. Aug., skete der noget, der var værre. Ejeren af Ullerupgaard, velædle Movrids Kønig Lelius mødte da frem paa Tinge med en Fordring til Villum og Mads paa 446 Rigsd. og 14 Skilling, som var fremkommen saaledes:

Kongelig Skat for Juli Kvartal 1713 6 Rigsd. og 5 Mark. For Oktober Kvartal samme Aar 10 Rigsd. og 4 Mark. Endvidere til Krigsstyren 1 Rigsd. og 3 Mark. Skat igen for Januar 1714 6 Rigsdaler og 4 Mark. Desuden havde Hr. Lelius ogsaa udlagt følgende Beløb: 6 Rigsd. til Berregaard, Kølbygaard, 35 Rigsd. og 3 Mark til Peder Madsen i Thisted, og 10 Rigsd. til Rasmus Jørgensen ligeledes i Thisted. Saa var der resterende Plov-dage og Stedsmaal af Gaarden 27 Rigsd. For 1711 resterede i Landgilde 4 Rigsd., for 1712 6 Rigsd. og for 1713 7 Td. Byg vurderet til 5 Rigsd. 3 Mark og 4 Skilling. Og endelig var der i Arbejdspenge fra samme Aar 6 Rigsd. Hertil kom saa Husenes Brøstfældighed, som af Danemænd var takseret til 200 Rigsd. Der manglede 8 Plovbæster: 80 Rigsd., 22 Td. Byg: 20 Rigsd. 1 Mark, 3 Td. Rug: 4 Rigsd. og 10 Td. Havre: 5 Rigsd. Desuden en Vogn: 6 Rigsd. og 4 Mark, 1 Plov: 2 Rigsd. og 3 Mark, og en enkelt Ting til: 1 Rigsd.

Baade Villum og Mads var tilstede og blev bekendt

med Sagen saaledes, at de den fordrede Sum inden 15 Dage har at betale der udi deres Bo, som Hr. Lelius forud for andre nyder. Saafremt de ikke betaler, haver de deres Fæste forbrudt. Her kunde det jo se ud til, at Mads var Medfæster af Nedergaard, hvilket var ret naturligt, da det var Fader og Søn, og de var gift med 2 Søstre, der begge var Døtre fra Nedergaard. Men det kunde ogsaa se ud til, at med den Ordning, der nu kommer i Stand, bliver Mads sat lidt ud af Spillet. Thi det er jo klart at dette Beløb, 446 Rigsd., kunde de ikke betale, hverken paa den ene eller anden Maade. Antagelig har de slet ikke kunnet betale noget, men da de bliver siddende i Gaarden, maa de jo paa en eller anden Maade have faaet en Ordning med Husbonden paa Ullerupgaard, saaledes at de Tid efter anden ikke alene har kunnet faaet Manglerne ved Bygninger og Inventar ud af Verden, men ogsaa faa de resterende Skatter og Afgifter betalt. Vi vil senere faa at se, hvorledes det kniber med at faa afviklet Gælden.

Villum Christensen døde 1729 74 Aar gl. Han er Tip-Tip-Tipoldefar til Statsminister Neergaard og til dennes Fætre Rigsdagsmændene Adolf Neergaard, Holstebro-kredsen, og Edvard Neergaard, Hurupkredsen.

Den 12. Maj 1729 holdtes der Skifte i Nedergaard, som salig Villum Christensen beboede og fradøde, og Deling mellem hans Hustru Margrete Michelsdatter og hans Søn Mads Villumsen tjenende som Karl i samme Gaard, hvor da var mødt Enken med sin Lauværg Niels Bisgaard og Sønnen paa egne Vegne. I dette Skifte faar vi at se hvorledes Beboelsen var i Nedergaard paa den Tid.

Der nævnes Storstuen, Dagligstuen, Spisekammer og Fadebur, Vesterstuen, Ydervesterstuen, Køkken og Bryggers. Og vi faar ogsaa at se, hvad der var af levende Besætning. Der nævnes 8 Hopper med 2 Føl, 1 Hest og

4 Sortaaringer, 8 Køer, 2 Kvier, 4 Stude, 1 Ungnød, 5 Kalve og 8 mindre Kalve. Der nævnes 28 Faar med 20 Lam, 6 Væddere samt 4 Svin og en So med 6 Grise. Trods det, at der manglede en Del i Hestebesætningen, der var fastsat til 14 Plovbæster til Gaardens Drift, saa var det ikke nogen ringe Besætning paa den Tid, og skønt det var den 12. Maj, saa var Lader og Loftter heller ikke tomme, der nævnes saaledes 5 Læs Byg og 2 Føringer Ærter, som endnu var utærsket. Men ellers var der ingen synlig Velstand tilstede. Naar undtages 1 Kiste med Laas, 2 smaa Skrin og 2 Messinglysestager, som kunde tænkes at eksistere endnu, saa var Inventaret saa spartansk som mulig og kun lige til daglig Brug. Det hele, baade Besætning og Inventar beløb sig til 319 Rigsd. 5 Mark og 3 Skilling. Men Husbonden havde selvfølgelig ogsaa sine Krav parat, og som sædvanlig var det galt med Husenes Brøstfældighed. Vurderingsmændene Peder Nielsen, Lille Hillerslev, og Rasmus Jensen, Store Hillerslev, vurderede Manglerne ved Ralingshuset til 32 Rigsd. og 4 Mark, ved den store Lade til 51 Rigsd. og 2 Mark, ved den lille Lade til 13 Rigsd og ved det nørre Hus til 21 Rigsd. og endelig ved det østre Hus 14 Rigsd. Og saa var der de 14 Plovbæster á 10 Rigsd. = 140 Rigsd. Da der allerede var lagt nogen Sæd i Jorden fordrede Husbonden kun 20 Td. Byg. Derforuden var der Mangler ved Vogne og Redskaber. Det hele beløb sig til 324 Rigsd. 1 Mark og 8 Skilling. I Sammenligning med Boets Værdi var det jo ikke saa galt, men der manglede endnu 200 Rigsd. fra den gamle Gæld efter Dommen 1716, og dem var der jo ingen Dækning for. Men Husbonden lod Naade gaa for Ret. Han slutter Skiftet saaledes: I hvorvel Boens Midler ikke kan dække Husbondens Afbetaling, saa haver han dog tilladt hende fremdeles at blive paa Gaarden, og

hvis Inventarium, som forhen hende specificeret under hendes Lavværges Inspektion at forblive. Dermed var dette Skifte saaledes tilendebragt.

Inden Skiftet sluttede blev der spurgt baade Enken og Sønnen, om de havde noget at besvære sig over. Men det havde de ikke. Og Mads lovede, at han fremefter som tilforn vilde virke til sin Stedmoders Gavn og Bedste, og ligeledes lovede Enken, at hun vilde stræbe for Mads, hans Hustru og Børn, som hun for Gud og Mennesker kunde forsvare, saafremt de alle vilde være hende lydige, tro og behjælpelige i alt, hvad der vedkom Gaarden.

Margrethe Michelsdatter døde 1740, 72 år gl. Ved Skiftet efter hende var foruden Mads Villumsen, der baade var Stedsøn og Svoger til den Afdøde, ogsaa tilstede Anders Nielsen, Nordentoft, der var gift med afdødes Søsterdatter, tillige Michel Jensen i Kaastrup paa sin Fader Jens Mikkelsens Vegne, der var syg og skrøbelig og derfor ikke kunde møde. Samtlige Arvinger begærede ikke nogen Lod eller Del i den sal. Margrete Michelsdatters Efterladenskaber. Om hun har efterladt sig noget af Betydning vides ikke, men da der ved dette Skifte ikke nævnes noget om den gamle Gæld eller om de sædvanlige Brøstfældigheder ved Husene og Inventar, kunde det se ud til, at hun har faaet Økonomien rettet lidt op, foruden hun endda havde hjulpet Mads Villumsens Børn frem, det hun kunde. Inden hun døde, havde hun oplevet det, at en af Mads' Sønner Villum, der var opkaldt efter hendes Mand, naaede at tage sin Eksamen som Jurist. Og hun havde ogsaa godvilligen overladt Fæstet til Mads' ældste Søn Mikkil Madsen imod, at hun fik skikkelig Ophold og sømmelig Begravelse. I hendes Bestemmelser var der ogsaa tænkt paa Mads Villumsen og hans Kone. Skulde Mikkil Madsen og hans Kone dø inden hans salige

Forældre, skal disses Ophold af Nedergaard vorde besørget. Det skulde gaa saaledes, at Mads overlevede Sønnen i 4 Aar. Først 1761 døde Mads Villumsen, 79 Aar gl. Hans Kone var da allerede død 1753. De efterlod flere Børn, og skønt det tager lidt Plads, maa vi se hvorledes Livet artede sig for nogle af disse Børn, hvis Fader maa have haft en eller anden Skavank, og som Følge deraf det meste af sin Tid maatte tjene som Karl i Nedergaard.

1. Kresten Madsen Nedergaard, der ikke alene havde Orden i sin Økonomi, men ogsaa efter Datidens Forhold blev en velhavende Mand. Han var gift med Inger Christensdatter (Hagel) og de efterlod dem 3 Sønner:
 - a. Kristen Kristensen Neergaard, der var Fader til Kristen Neergaard, der 1805 købte Momtoft.
 - b. Yver Neergaard, der var Møller først i Østermølle og senere i Vintersmølle (ligger ved Thisted). Han var Fader til »Stærke Niels Yversen« og til Mads Yversen, der var Skudehandler og sejlede paa Limfjorden.
 - c. Villum Neergaard, der var med til at rejse den Kapital, der skulde udbetales, da ovennævnte Kristen Neergaard købte Momtoft, og derfor levede han sine sidste Dage paa denne Gaard, hvor han døde 1813.
2. Villum Madsen Neergaard, der blev en kendt Borger i København. Han har sikkert været en begavet Mand, og derfor er han bleven sat til Bogen. Den 11.-3. 1740 tog han exam. Jur. med Karakteren »beqvem«. 1745 studerede han ved Universitetet i Jena og 1749 lader han sig indskrive ved Københavns Universitet som Vilhelmus Mattiæ Neergaard, Cimbrer, 34 Aar gl. 1754 tog han Borgerskab i København

som Farver. Senere kaldte han sig The- og Porcellæns-handler. Det ser altsaa ikke ud til, at han har befattet sig særlig med Juraen. Ved Siden af sine Forretninger har han nærmest været Værthusholder, men af den finere Slags. I Badstuestræde, hvor han sikkert hele Tiden har haft sin Residens, var han Indehaver af et Kaffehus, som i mange Aar gik under Navnet »Neergaards Kaffehus«. Allerede 1750 havde han her oprettet en »Dameloge«, hvor Datidens kendte Frimurere optraadte. I Bruuns: København nævnes Villum Neergaard som Indehaver af en af de første saakaldte Selskabsklubber, hvor man under tvangfri Former kunde diskutere Politik. Senere oprettede Neergaard en finere Klub ovenpaa. Villum Neergaard var en kendt Mand i København og omgikkes med Datidens kendte Mænd. Han har været en Mand med mange Ideer, og han har sikkert ogsaa været en Mand, der har forstaaet at bruge Penge. Da han døde 1773 var han fallit, og det havde han nok været i flere Aar. I sin Dagbog skriver Luxdorf 1768, at Veyse er kommen til at skyldte nogle og tyve Rigsdaler bort, som han har tabt ved Neergaards Fallit. Det har ikke været ene Smaapenge, det har drejet sig om. Villum var 1. Gang gift med Kirsten Lauridsdatter Lassen, der maaske har været velhavende. Da de ingen Børn havde, oprettedes der 1759 Testamente til Fordel for den længstlevende. 1764 blev Villum Neergaard gift 2. gang med Anna Mygind, der overlevede ham i mange Aar. Hun blev senere gift med Claus Stadius, der endnu 1793 nævnes som Indehaver af »Neergaards Kaffehus«.

Villum Neergaard efterlod sig ingen Børn, men det kunde se ud til, at han har haft unge Slægtinge

fra Kaastrup i Hjemmet. Saaledes nævnes ved Dødsboet foruden Enken en Søsterdatter, Anna Neergaard Hvas og en Søstersøn, Mads Neergaard Hvas. Da han kun er 15 Aar, har de nok haft varigt Ophold i Hjemmet.

3. Jens Madsen Neergaard, der var Postexpeditør i Thisted. Da han er født 1719, har han været en ganske ung Mand, da han 1736 bliver gift med Kirsten Olufsdatter, der var Enke efter Byskriver Jakob Stutz. Ved dette Ægteskab kom Jens Madsen ind i en pæn Omgangskreds. Ved deres Børns Daab var det det ansete Borgerskab i Thisted, der stod Faddere, men mærkeligt nok ingen fra Kaastrup. De havde 3 Børn sammen, der alle døde som smaa – Jens Madsen Neergaard blev 2. Gang gift med Johanne Tomasdatter, som var Enke efter P. Skytte og medbragte en Datter. Jens Madsen Neergaard døde 1782, og det ser heller ikke ud til, at han har været særlig velhavende. Ved Skiftet, der holdtes i Adelgade i Thisted, skyldte han Penge væk til Steddatterens Mand, Jørgen Holst, Skævegaard, der ogsaa var Parthaver i Boet. Kr. Vandet i Kaastrup havde 4 Rigsdaler til Gode. Hvis ikke de blev betalt, skulle han have et Chatol. For 34 Rigsdaler, som Jens Neergaard havde laant hos en Vilhelm Jensenius paa Thisted Amtstue, havde han sat »et lidet Søvlommeur« i Pant.
4. Ane Madsdatter Nedergaard, der blev gift med Kr. Jensen Hvas. De havde mange Børn, men saa vidt det kan ses er Maren Hvas den eneste, der bliver i Kaastrup. Hun var gift med Poul Nielsen, der i mange Aar var Sognefoged og Lægdsmand i Kaastrup.
5. Mikkel Madsen, der som allerede nævnt, overtog Fæstet i Nedergaard 1740. Han døde allerede 1757

kun 53 Aar gl. Hans Enke Karen Andersdatter gifter sig igen 1760 med Lars Christensen Overgaard fra Kjelstrup. Allerede Aaret efter døde Karen Andersdatter, og Lars Christensen gifter sig igen med Pigen Bennet Jensdatter fra Lille Hillerslev. Lars Christensen blev heller ikke nogen gl. Mand. Han dør 1783 kun 57 Aar gl., og Enken sidder nu ene paa Gaarden til en af hendes Sønner, Kr. Larsen overtager den omtrent 1798. Kr. Larsen var gift med Karen Jensdatter, der var en Datter af Jens Mikkelsen og saaledes Fæster til den senere Jens Mikkelsen. Kr. Larsen sad i Neergaard i mange Aar og overlod den til nogle ugifte Sønner, der gik under Navnet »di gammel Kaael«. Efter dem overtog Kr. Mikkelsen Gaarden. Han var Søn af Sognefoged og Kammerraad Jens Mikkelsen og stammede i lige Linie fra Michel Nielsen, der døde som Fæster i Neergaard 1695. Det var altsaa en Efterkommer af den gamle Slægt, der nu rykkede ind i Neergaard, og det var en Mand, der havde Magt over det. Fra et meget velhavende Hjem kom han ikke tomhændet til Gaarden, som han sikkert er kommet billigt til, ikke alene paa Grund af sit Slægtskab med »di gammel Kaael«, som han var Bestyrer for inden han overtog Gaarden, men ogsaa paa Grund af, at hans Kone Karen Marie Jespersen var opfødt i Nedergaard. Hun var Datter af Jesper Tomsen i Kaastrup, Søn af Tomas Jespersen, Skaarupgaard. Kristen Mikkelsen var lidt af en Matador i Kaastrup. Foruden Nedergaard overtog han ogsaa sin Kones Fødegaard og senere købte han en anden Gaard og et Husmandssted, saa han var nær ved at eje det halve Kaastrup. Han er sikkert den mest velhavende Bonde, der nogensinde har boet i Neder-

gaard. Kr. Mikkelsen og Karen Marie havde flere Børn, og Godset i Kaastrup blev igen delt. Og det skulle gaa saaledes, at Nedergaard til sidst gik helt ud af Slægtens Eje.

Den ejes nu af Tomas Overgaard, der er en Efterkommer af den kendte Slægt fra Overgaard i Kjelstrup.

AF ET GAMMELT LANDBRYGGERIS SAGA

P. Kjeldgaards bryggeri i Fjerritslev

Af POUL RUUS

I VESTER HAN-HERRED i Thisted Amt ligger stationsbyen Fjerritslev. På det tidspunkt, hvor nærværende artikel tager sin begyndelse, året 1885, var Fjerritslev kun en beskeden landsby med ca. 500 indbyggere (1901: 641, 1916: 1103, 1950: 1898 = 612 husstande), men dog med en vis betydning udover det rent lokale gennem veludbygget postforbindelse.

Ved anlæget af landevej i 1830'erne blev Kollerup Kro flyttet hertil. I 1846 oprettedes en mindre Postexpedition, der den 1. novb. 1872 blev regnskabsførende. Postkontor oprettedes den 1. okt. 1889.

Den 1. dec. 1857 oprettedes en to gange ugentlig forbindelse mellem Aalborg og Thisted over Aabybro og Fjerritslev. Denne forbindelse, der udførtes med lukket vogn, udvidedes, da banestrækningen Randers-Aalborg den 19. sept. 1869 åbnedes, til 4 gange ugentlig, fra 15. maj 1872 til 6 gange og fra 1. juni 1873 til 7 gange ugentlig.

Mellem Fjerritslev og Løgstør var der samtidig med ruten Aalborg-Thisted's etablering blevet oprettet en 3 gange ugentlig forbindelse med lukket vogn. Denne ud-

førtes fra august 1877 daglig. Den 19. marts 1897 åbnedes banen Aalborg-Fjerritslev og samtidig inddroges brev- og pakkepostbefordringen på denne del af ruten Aalborg-Thisted. Postmesteren ejede selv den bygning, i hvilken kontoret var, indtil den nuværende bygning, der er opført ved jernbanens foranstaltning toges i brug den 22. marts 1913.

Imidlertid medførte først postforbindelserne, senere fra 1897 den 18. marts banen Aalborg-Fjerritslev og fra 1904 Fjerritslev-Thisted, at Fjerritslev fik stadig tiltrækning. Det mere kulturelt prægede liv var ikke at finde i Fjerritslev, det var samlet i Ketterup nogle km syd for, hvor der på »Skjerpinggård« var Herredskontor, prokurator, læge, dyrlæge og apotek, men i 1910 var alle »privilegerede« erhverv flyttet til Fjerritslev, der nu desuden har Amtssygehus og fjernvarme.

Niels Chr. Borup af Fjerritslev må have skønnet, at tiden var moden til at oprette bryggeri og malteri, thi han havde i sin ejendom, beliggende hjørnet Aalborg-Thisted-Aggersundvejen indrettet lokaliteter for en sådan virksomhed.

Af en under 14. sept. 1885 mellem fornævnte Borup og brygger Peter Bauer af Viborg oprettet lejekontrakt kan erfares nøjagtige detaljer, og her skal derfor kun nævnes, at bygningen var 20 alen i såvel længde som bredde og havde kælder under 4 fag. Inventaret bestod af 2 brygkedler på henh. 6 og 3 tdr. (i en senere kontrakt med ny ejer angives dimensionerne til 4,5 og 2 tdr.) med haner, 2 svalebakker af jern eller træ, hver af 7 alens længde og 3 alens bredde. Endvidere indgik i lejemålet: 2 korntøndemål, 1 skæppe, 1 fjerdingkar, 1 kornvægt, 1 hakke, 2 render i bryggeriet, 2 stiger samt brandstige og -hage.

Lejemålet omfattede en femårig periode og den årlige lejeafgift var ansat som følger: første år 200 kr., andet år 250 kr., 500 kr. for tredje år og 600 kr. for hvert af de efterfølgende 2 år. Kontrakten blev »læst« tillige som pantebrev for lejeafgiften i Han Herreds ret den 29. maj 1886.

Ved særligt dokument af 16. maj 1886 pantsatte Bauer til ejeren (Borup) følgende effekter:

1 hest værdi	100 kr.
1 fjedervogn	100 -
1 sæt seletøj	10 -
10 stk ølhalvtønder	30 -
30 - Halvottinger	30 -
10 - Helottinger	15 -
15 - Seksendelottinger	15 -

til en salgsværdi af 300 kr.

Imidlertid må Bauer ikke have følt sig helt tilfreds med virksomheden, *Bryggeriet Fremad*, thi en tinglyst påtegning af 6. okt. 1887 på pantedokumentet af 29. maj 1886 lyder: Nærværende lejekontrakt er ophævet fra den 1. d. M. og må derfor udslettes af pantebogen, også med hensyn til den stiftede panteret. Dog forpligter jeg P. Bauer mig til at blive på ejendommen indtil 1. novb. d. å. og i den tid at yde den nye lejer, *Ungkarl Peder Kjeldgaard af Manstrup* al den undervisning jeg formår angående driften af ølbryggeriet, imod derfor at nyde indtægten af brygningen i den tid og i samme tid have ret til at bibeholde beboelsen som hidtil, dog med undtagelse af et værelse, som overlades P. Kjeldgaard.

Som det ovenfor er anført var Peder Kjeldgaard ved sin start som brygger ungarl, og det var jo mindre heldigt i en bryggergård.

Men udover maltgøring og ølbrygning havde Peder Kjeldgaard andre jern i ilden, energisk og fremadstræbende som han var. Allerede fra de første dage som brygger *forhandlede og aftappede han fremmed øl*, d.v.s. bayersk øl. Han trådte i forbindelse med Carlsberg bryggerierne, der afskibede øl til ham bl.a. med D/S »Thy« og »Limfjorden«, der sejlede mellem København, Aalborg, Aggersund, Løgstør og Nykøbing M. Fra Aggersund blev øllet hentet af bryggeriets vogn. *Gl. Carlsberg har altid leveret originalaftappet øl*, hvorimod Ny Carlsbergs øl blev aftappet i Fjerritslev. Ved aftapning af $\frac{1}{2}$ td. blev der til rest et kvantum svarende til 5–6 flasker, der solgtes som »Mogøl« (møjøl) til 5 øre pr. flaske og hvortil der var ivrige aftagere. Dette »Mogøl« har ingen relation til *Møgøl*, se ordb. o. d. d. sprog bd. 14, sp. 728: »Møgøl, vistnok om gl. øl, der har været nedgravet i møddingen for at blive stærkere eller ved hvis brygning man har lagt hønsemøg ved tappestangen. En kande koster ellers kun 6 skilling, men det har nok været gammelt møgøl, eller hun måtte give 8 sk. fordi hun borgede«.

Den 3. nov. 1888 fik han som husbestyrerinde, ungpige Kirsten Katrine Olsen, der var født 1863 som datter af Ole Jørgen Larsen i Hassig pr. Skræm. Den 8. maj holdt hun bryllup med bryggeren i Kollerup Kirke og fra denne dag og indtil Peder Kjeldgaard døde den 12. juli 1919 tog hun den virksomste del i bryggeriets anliggender. Som enke førte Katrine Kjeldgaard nu virksomheden som leder, bistået dygtigt gennem årene af datteren, den nuværende ejer frk. Kirsten Kjeldgaard og en broder, Lars Olsen, der havde været på bryggeriet siden sit 14. år og varetog alt det praktiske i bryggeriet og salget indtil han døde 67 år gl. i 1942.

Men også andet fremmed øl end Carlsbergs ølsorter

Etiketter brugt ved aftapning af fremmed øl

Etiket brugt ved aftapning af fremmed øl

Denne etiket har været brugt fra bryggeriets start og bruges den dag i dag

blev aftappet og solgt, f.eks. fra Aalborg Aktie-bryggerier, Ceres i Aarhus, bryggeriet Thor i Randers, Hestøl fra Horsens - - -

Katrine Kjeldgaard var aktiv til hun i 1950 døde

86 år gl. Der blev startet med et tappeaggregat med 2 hæverter, senere erstattet med 4 hæverter. Bryggeriet havde vel en kælder, men *isede ikke* og var således ret værgeløst. Med hensyn til øllets holdbarhed var den ikke langvarig, det skulle helst sælges senest 14 dage efter aftapningen. En Bayer kostede i 1889 8 øre. En gl. regning fra øltapper Ole Worm i Brolæggerstræde i Kbhvn. fortæller, at han med S/S »Thy« den 4. januar 1901 har afskibet til Aggersund 250 Gl. Carlsberg til kr. 23,99.

Katrine Kjeldgaard var en usædvanlig energisk kvinde og af ikke helt alm. format. Her skal blot nævnes, at hun til sin 60 års fødselsdag hos Cohr i Fredericia lod fremstille et antal sølvspiseskeer med indgraveret øltønde og humleanker o.l. på skaftets forside og på bagsiden var navnet anført på den, hvem skeen var tiltænkt. Alle, der havde været mindst 2 år i bryggeriets tjeneste, fik en ske. Senere benyttede hun skeen som hædersgave til personer, hun særligt værdsatte. I langt over en menneskealder havde P. Kjeldgaards bryggeri depot for Carlsberg, og Katrine Kjeldgaard fik her alle de æresbevisninger som Carlsberg kunne yde hende: St. sølvmedaille, Guldmedaille, stor sølvopsats. Hun fratrådte depotet den 1. okt. 1946, altså efter et samarbejde på 60 år. Men også til anden side viste hun Giversind, således har hun skænket lysestager til kirkerne i Kollerup (gift og konfirmeret) og Fjerritslev. Bryggeriet sælger nu som før eget og fremmed øl til private og har tillige butik for salg af øl og sodavand. Bryggeriet har alle dage betjent et område, der begrænses af: Vester Thorup-Aggersund-Gøtterup-Hjortdal-V. Svendstrup. Det til bryggeriet hørende landbrug, der nu ikke længere drives, var udelukkende beregnet for virksomhedens heste, ko og får.

Nu har det jo specielt i Vest- og Nordjylland ikke altid

været let at handle med alkoholholdige drikkevarer, men det kan her oplyses, at vel har der været og stadig er afholdsbevægelse og missionsbevægelse på egnen, men i og om Fjerritslev har man altid været af fordrageligt sind, således, at der til intet tidspunkt har været vanskeligheder for bryggeriets drift. Som kuriosum kan nævnes, at den eneste kro på den lange strækning fra Aalborg til Thisted, der altid har haft spiritusbevilling er kroen i Fjerritslev. Først fra 1955 er der givet bevillinger i andre stationsbyer på strækningen mod Aalborg.

Den omhandlede panteret skal således fremdeles vedblive til sikkerhed for Bauers herommeldte forpligtelser. Udsletelsen af lejekontrakten kan således først ske efter 1. nov. d. å. og efter, at de nævnte forpligtelser er opfyldt. Under 20. januar 1888 havde Bauer tilsvaret sine forpligtelser og kontrakten udslettes da.

Der skal her nævnes nogle data vedr. ungkarl Peder Kjeldgaard.

Han var født i 1859 i Manstrup ved Aggersund, som søn af en mindre jordbruger og blev naturligvis fra drengeårene beskæftiget ved landbrugsarbejde, bl.a. lærte han i tjeneste hos en bonde i Aggersund at lave malt.

Men der var drift i den unge Peder Kjeldgaard, og han indså formentlig at hans fremtids vej burde trædes udenfor bondestanden.

På et vist tidspunkt finder vi ham som *Postkusk*, højt knejsende på bukken af en diligence, hvor han ved ind- og udfart ret lystelig skal have trakteret det gyldne posthorn

Om posthornets brug i nyere tid skal her oplyses, at dets brug ophørte fra og med nedlæggelsen af *Danmarks sidste diligencerute på strækningen Vejle-Brande den 31. marts 1912.*

Her i den friske blæst, der altid stryger gennem Hanherrederne, havde han tid til at fundere over problemerne, og da han jo, som man siger »færdedes« meget, lagde til og trak fra – hvad han hørte af folk af alle slags og resultatet blev, at han som fornævnt bestemte sig for at *blive brygger*.

At brygge lærte han af Bauer, og Bauers recept, der gengives her, viser, hvorledes kunsten blev udøvet: Der blev anvendt 4 pund *brændt malt* pr. centner malt, og en gl. regning af 26. febr. 1905 fra kaffebrænder Nielsen, Thisted, beretter om prisen for brænding af malt:

Brænding af 1000 pund malt á 2,5 øre	
pr. pund	kr. 25,00
6 brændinger malt á 50 øre pr. brænding	- 3,00
	<hr/>
	kr. 28,00

Hvorledes nu de anførte 6 brændinger á 50 øre skal forstås, kan der jo gives flere forklaringer på.

Priser vedr. anskaffelser og reparationer fremgår af en regning af 27. sept. 1904 fra nålemager J. L. Mosdorf i Aalborg til »Brykkeriejer Keldgaard, Fjerritslev (dårlig ortografi er altså ikke blot et nutidsfænomen).

Hvad androg nu arbejdslønnen, ja, omkring 1900 betalte Peder Kjeldgaard en helårsarbejder med 400 kr. + kosten.

Bauer havde også en anden recept ved anvendelse af forforsurt natron i ølbryggeriet, til forhindring af ølsyredannelse i alle overgærede ølsorter samt for at give disse *Fyld og Brillierkraft*.

Fra Bauer overtog Kjeldgaard forskelligt løseøre, hvoraf fremhæves:

20/4	tdr. nye á 4,50	-	90,00
50/8	- - á 3,50	-	175,00

10/2	-	gl. á	3,00	-	30,00
10/4	-	-	á	1,50	- 15,00
15/16	-	-	á	1,00	- 15,00
1	støbekar	med	kobbersi	-	10,00
1	kornvægt	-	10,00
3	maltskovle	-	5,25
1	skyllemaskine	-	1,00
4	messinghaner	i	kælderen	...	-	8,00
1	Sacchometer	-	6,00
1	kobberpumpe	m.	rør	-	40,00
1	Sibandor?	-	5,00
2	termometre	-	1,50
1	humlesi	-	1,50
3	gærsier	-	0,75
+ 1 svinekar m.m., i alt til en værdi af 650,00 kr.						

I 1893 får Peder Kjeldgaard ny vært, idet Borup sælges ejendommen til N. P. Andersen, med hvem der oprettes *ny kontrakt den 8. juni 1893.*

Da Kjeldgaard lejede bryggeriet, blev der brygget fire sorter og dette sortiment blev bibeholdt indtil 1. verdenskrig og de gældende priser i 1889 meddeles her:

Nr. 1	pr.	1/8	td.	kr.	1,35	} 1/8 td. = 18 liter
- 2	-	-	-	-	0,90	
- 3	-	-	-	-	0,65	
- 3	-	1/16	-	-	0,35	
- 4	-	1/2	-	-	2,00	
Nr. 1	pr.	pot	12	øre	
- 2	-	-	8	-	
- 3	-	-	6	-	

For øl nr. 4 anføres, at hovedaftageren var herregården Aagaard ved Aggersund, hvor folkene i ordets egentlige betydning fik *tyndt øl.*

Til sammenligning tjener, at bryggeriet i dag for 1/8 td. nr. 1 tager kr. 5,60, for 1/16 td. kr. 2,60, på 5 liter flasker kr. 2,50.

Peder Kjeldgaard drev et efter forholdene stort malteri, ca. 1600–1800 tdr. årlig, hvorfor prisen var 2 kr. pr. td. Af de gamle regnskaber fremgår bl.a., at der i okt. 1887 er indkøbt 323 pund byg á 5 øre pr. pund. Den 27. s. m. fik Lars Krogsgaard i Aggersund 3/8 td. øl = kr. 2,10.

Den 3. april 1888 solgtes 4 pund malt = 40 øre, og der findes lange rækker i salgsbogen af denne portion på 4 pund, idet man jo de fleste steder selv bryggede øl. Fra bryggeriets første år og indtil 1. verdenskrig kunne man afholde de største gilder med kun nr. 1 øl på bordet, men det må dog tilføjes, at så fik man godt med Frederik d. 7. brystdråber« til - - -

I 1896 opførte Peder Kjeldgaard selv et bryggeri på en grund lige overfor sin mangeårige virkeplads, og brygkedler m.v. blev taget med (han var ifølge § 11 i lejekontrakten af 8. juni 1893 forpligtet til at overtage kar m.v., såfremt han anlagde andet bryggeri i Fjerritslev, og her er effekterne i brug den dag i dag, dog med den indskrænkning, at maltning i mange år ikke har fundet sted, og at produktionen er gået ned på et minimum. Grunden, hvorpå bryggeriet blev opført var en parcel fra den gl. postgård. Grunden kostede 7.000 kr. Imidlertid var der ved handelen den klausul, at 3 gårdmænd skulle kautionere og denne bestemmelse var i virkeligheden, hvad man kan kalde strenge vilkår. Det var et hestearbejde at finde bønder, der var villige og »gode nok«, men da Kjeldgaard var kendt som en dygtig og dertil strengt pålidelig mand, lykkedes det ham dog at »bevæge« 2 gårdmænd til at »skrive under«, men den tredie villige var udenfor bondestanden, en handlende i Fjerritslev, men postholderen accepterede dog disse kautionister.

De gl. brygjournaler fortæller, at produktionen i 1914 opviser maximum med 1432 hl, deraf nr. 1 107 hl, nr. 2 945 hl og nr. 3 379 hl. I 1918 androg produktionen 838 hl, deraf 1 hl nr. 1, 595 hl nr. 2 og 166 hl nr. 3. Året 1939 figurerer med 537 hl, deraf nr. 1 119 hl, nr. 2 418 hl. I 1959 blev der kun brygget i alt 140 hl nr. 1.

Bryggeriet er ganske primitivt, utvivlsomt som bryggerier her i landet har været i hundreder af foregående år. Der er intet maskinelt indslag, øllet tappes direkte fra slange med hjemmesyet lærredsslange direkte i flasker, hovedsagelig 5 liters med træbandage og sodavandslukke.

Betragter man de fornævnte ølpriser, er der vel en tilbøjelighed til at mene, at disse var meget billige, men dette er kun tilsyneladende, og for på summarisk måde at »fremtrylle« salgsværdien i relation til *nu*, skal der her henvises til en gammel sukkerroedyrkerkontrakt fra 1884 med sukkerfabrikken i Nykøbing F. til dennes første kampagne i 1885, hvor roeprisen pr. centner roer angives til 80 øre, tilsyneladende hovedrystende, medlidenhedsfremavlende med det betrængte landbrug - - -

I 1954, da denne kontrakt kom mig i hænde, spurgte jeg Det Statistiske Departement, hvorledes roeprisen 80 øre i 1885 stod til roeprisen 1954 og modtog det her konkluderede svar, at en pris på 80 øre pr. centner svarede til kr. 3,55 pr. centner i 1954.

Året 1912 synes at have været et grødeår for ølsalg, idet der foreligger kontrakter fra Aalborg Aktie-bryggerier, underskrevet den 10. juni 1912, en kontrakt fra bryggeriet Thor, Randers, fremsendt den 30. april 1912, er i hvert fald ikke blevet underskrevet, da såvel original som genpart er i behold i Fjerritslev. Der blev efter disse kontrakter, Bryggeriforeningens standardkontrakter, ydet 1,5 øre pr. flaske, hvoraf 1 øre straks blev fradraget, den

halve øre stod som sikkerhed for emballagetab. Når et bryggeri da kunne have depotkontrakter med flere bryggerier, må det formentlig bedømmes ud fra det forhold, at ingen kunne leve af et enkelt depot dengang, men dette er naturligvis kun en formodning.

Selv om kronens købeevne i dag er noget mindre end i 1954, vil det umiddelbart kunne ses, at en Bayer til 8 øre i virkeligheden nogenlunde korresponderer med prisen i dag ÷ skat, noget helt andet er så, hvad denne stabilitet repræsenterer opdelt i sine forskellige komponenter.

Hvad de ældre har fortalt om Klim fra svundne tider

Af JENS ROLIGHED

I ET SELSKAB I KLIM, hvor flere ældre og en del yngre var til stede, faldt samtalen på det, der var sket i de ældres barndomstid, eller det, de havde hørt fortælle af deres forældre. Nogle af de yngre fandt disse gamle beretninger mindre væsentlige, det var da bedre, om der kunne fortælles om noget nyt, der kunne være brug for i fremtidsdage. Andre var derimod indstillet således, at de ville kunne give tilslutning til Johannes V. Jensens ord: »Et folk må holde muligheden for sammenligning fast, ellers er man som et individ, der har mistet hukommelsen. Uden et før er der heller intet nu«. Derfor var der dem, der lyttede med stor interesse, da en lagde for med at fortælle om gamle dage.

Før plantningen

Jeg ville gerne have jer med op til Klim Bjerg, så ville jeg vise jer et meget stort område, hvor man i min drengetid ikke så et eneste træ. Og ved hjemmene i Klim sås der kun haver ved 3–4 gårde. Sikken forandring der er blevet, siden der toges fat med plantning. Klim Klitplantage er et areal på 376 ha, deraf blev 264 ha beplantet 1903, og

plantagen ejes af et interessentskab. Klim Bjerg Plantage, der er 80 ha, ejes derimod af Thisted amt, der i 1919 købte arealet til beplantning. Før den tid var Klim Bjerg med omgivelser »fælle« for sognets beboere. Der hentedes ler, når der skulle bygges, og når der skulle lægges gulve. Man gravede tørv til »illing«, som man kaldte det, også de store havtjørn (sandtidser) tog man med, de blev brugt til brændsel i bageovnen. Og særdeles mange af klitplanterne blev taget i brug på forskellig vis (Se Historisk Årbog 1955). Indtil beplantningen tilhørte græsningsretten de to ejendomme Imer og Napkjær, og kreaturer derfra tumlede sig frit på pladsen.

Vilde planter og fugle

Der var mange sjældne blomster, der er forsvundne, hvor træerne fik magt, fx. klitlimurt, gul evighedsblomst, liden frøstjerne, aksblomstret ærenpris, kegle limurt og bakkenellike; men på et fredet område uden for plantagen findes endnu en del af dem. Også en del fugle, der før plantningen var talrige, er nu borte, det gælder fx. hjejlen eller »hielaw«, som man kaldte den, og mursejleren, der også blev kaldt den store svale; »sortbærfuglen« (regnspoven) er også nu en mere sjælden gæst. Blomster og fugle lavede op i tilværelsen for hjorddrengene, når de om sommeren skulle vogte de kreaturer og får, der blev drevet i klitten. En af dem, der havde været med til det, mindes dog sin hyrdetid med at sige: »Det var endda nogle lange dage!«

Holmene

Ude ved fjorden var holmene med de store magre græsarealer. De tilhørte bl. a. Lars Andersen (fattiggården), Mads Pedersen (Palle Østergårds gård), Niels Kiib,

Søndergård, Grishauge, Oddeled, Nørre og Sønder Faarbæk, P. Badstue Jørgensen, Just Hede, på hvis jord der endnu ligger et op imod 200 år gammelt limstenshus, og et areal tilhørte Niels Iversen, svigerfar til H. A. Pedersen. (H. A. Pedersen var en meget kendt mand inden for andelsbevægelsen; forfatteren A. Th. Grønborg har skildret ham som »den lille sjællænder« i sin bog »Herlige dage«). Også i Fjordholme passede hjorddreng kreaturer om sommeren; særlig stude kom på græs derude, en gård kunne have ca. 30 stude, og hjorddrengens løn for en sommer var 40 kr. på egen kost. I varmt vejr kom dyrene ind i et bissehus, og om natten kom de, ligesom det brugtes i klitten, ind i inddigede folde.

Det var omkring 1870, de første mennesker fæstede bo på Klim Fjordholme. Om dette fortalte Peter Thomsen; hans forældre var blandt de første »nybyggere« derude:

Min far, Lars P. Thomsen, tjente i Grishauge, Klim Odde, hos Niels Laj (oldefar til den nuværende ejer af gården Chr. Grishauge), han blev kæreste med pigen, der tjente i »Oddeled« hos Kristen Nielsen (oldefar til den nuværende ejer af gården Leif Madsen). Da de to, mine forældre, blev gift, købte de et jordareal fra Grishauge og Oddeled og fik derved en ejendom ved Klim Fjordholme. I Grishauge var man på samme tid ved at bygge ny lade, og far købte materialet af den gamle, hvis tømmer var egetræ, og deraf opførtes i 1870 udhusene på Fjordholme.

Det var ikke så let at gå i gang med holmejorden, der var lyng, tuer og morads. De havde til at begynde med et par heste og en ko, og de regnede med at få arbejde ved opførelsen af dæmningen ved Bygholms vejle. Ved at arbejde med skovl og trillebør kunne en mand tjene 2 kr. om dagen; men der kunne tjenes 8 kr. om dagen ved

at køre med jord og græstørv med hestekøretøj. På et marked ved Manstrup fik far ved byttehandel en ny hest ved at give en specie (4 kr.) i bytte, så blev han godt kørende og kunne være med til at køre græstørv til en af dæmningerne.

Efterhånden kom der flere folk til Klim Fjordholme. Mange begyndte under primitive forhold. Søren Hansen boede først i et hus af tørv. Da der voksede børn op, blev det vanskeligt at få dem undervist i skolen, for til Klim skole var der 7 km, og særlig om vinteren var det vanskeligt at overvinde vejlængden, så mange blev hjemme; min søster blev sendt til vor familie i Manstrup for at være nær ved en skole.

Da der var 12–14 børn i Fjordholme, byggede far i 1883 et vognskur, han byggede det så stort, at der blev plads til en skolestue i den ene ende. Således fik vi vor skole derude.

Der var skole derhjemme fra 1. april 1883 til 1898. Da vi søskende var færdige med at gå i skole, forlangte far 100 kr. om året i leje af skolelokalet. Det ville sognerådet ikke gå med til, men byggede i stedet for en lille skole, hvor der kun var lejlighed til en lærerinde eller en ugift lærer. Men i 1901 antoges lærer Nielsen. Han holdt meget af at bo ved fjorden, da han var en ivrig jæger og fisker, og da han giftede sig, blev det nødvendigt at få bygget til skolen. Nu er der høns, hvor vi havde skolestue derhjemme, og Fjordholme skole blev nedlagt 1959, så børnene nu køres til Klim skole.

Bygholms vejle

Videre fortalte P. Thomsen om den vinding, det var for beboerne, at der kom dæmning ved Bygholms vejle. Den første dæmning var ikke så solid, i stormvejr kunne

vandet presse på, så der blev revner og åbninger. En mand satte engang sin ryg imod et svagt sted i dæmningen, indtil der kom hjælp, så åbningen kunne tættes.

Men først i 70erne syntes hele arbejdet at være mislykket. Det var i de store stormfloders tid, og i 1874 den 4. januar om morgenen blev hoveddæmningen gennembrudt. Ved den udvendige skråning var der kun græstørv, og der dannedes en større åbning, »det store hul«, på 200 m, og længere mod øst bortskylledes et mindre stykke, »det lille hul«, på 125 m. Stormvejrsdagen blæste vinden fra sydvest, og det pressede mere på, end når det blæste fra vest, idet strømmen så gik mere langs med fjordkysten. Bestyreren for vejen holdt ude på dæmningen den morgen, brudet skete. Da det begyndte at gå galt mod vest, ville han køre østover, men i det samme tog det voldsomt fat mod øst, han måtte vende og køre vestpå, og han nåede lige at komme hjem, inden »det store hul« blev slået.

I denne sørgelige forfatning henlå vejlerne til 1876. Da overtog brødrene Livingstone Learmouth både koncession og ejendomsret til Bygholms vejle. Det var særlig ingeniør W. Stevens fra London, der fik overladt arbejdet med dæmningens udbedring. Nu blev der arbejdet med dampkraft og to lokomotiver. Jorden til den forhøjede dæmning toges ved vestsiden, og på den udvendige side af dæmningen blev der lagt granit, som til dels toges op fra fjordbunden. En del svenskere deltog i arbejdet; men også mange af egnens folk havde her en god bifortjeneste. I en gård i Klim Odde gemmes en hammer, der benyttedes ved arbejdet. En bitte rødkægget mand, Chr. Bondé, førte tilsyn. Den solide dæmning blev færdig i løbet af 1876, der blev snart lavet to store betonsluser, og saltvandet blev udpumpet.

For at hindre vandet fra oplandet i at oversvømme det inddæmmede areal var der lavet en landkanal samt en dæmning på ca. 13.000 m. På arealet blev der plantet græs. Først kørte man med en tromle, der med jernpigge lavede huller i jorden. Både børn og voksne plantede græs. Der anvendtes fioringræs (*agrostis alba*) og især det bløde græs »linneke«, kryb-hvene (*agrotis stolonifera*), som graves op på lave steder i Klim Odde.

Siden den tid er der lavet flere dæmninger inden for hoveddæmningen; der er taget flere bestemmelser vedrørende udpumpninger og sluseværkerne, før Bygholms vejle har fået sit nuværende udseende og er blevet et godt græsningsareal for mange af egnens heste og kreaturer. Det er også blevet et sted, hvor der drives omfattende fiskeri, og et område, hvor jægere jager.

Godt en halv snes år efter århundredskiftet solgtes Bygholms vejle til et dansk konsortium i Nordjylland. Såvel ejernes som den stedlige befolknings interesse varetages nu af inspektør Sørensen, der bor i den hyggelige bolig nær ved vejleens mølle.

Vejledæmningerne gjorde holmejorden mere værdifuld. I dag håber man på, at det afvandingsarbejde, der er i gang ved Sløjkanalen, også skal blive en vinding, selv om der er vanskeligheder forbundet med, at grundvandet forsvinder.

Gårde i Klim

I det langstrakte Klim sogn er der endnu gårde i byen, hvor hjemmet er gået i arv fra far til søn siden tipoldefaderens tid, og der er gårde, der har langt ud til arbejdspladsen. Adskillige gårde er flyttet ud på marken, det gælder fx. Søndergård, der har ligget, hvor frimenighedskirken nu har sin plads. Agerledgård, der har ligget nær

rutebilernes holdeplads, er nu udstykket, og af bygninger er der kun aftægtshuset tilbage. Herredsfogedgården (Rasmus' gård), der lå ved siden af, er flyttet ud, hvor N. Teglblænders gård ligger. Løgsteds gård, der har ligget, hvor Koopmann har bagerforretning, blev flyttet til Kobakken, og Klimgården, der nu er udstykket, har før ligget, hvor Chr. Lund bor, den blev i 1820erne flyttet op på marken, idet en del jord mageskiftedes med jord fra Nørgård. Klimgården, der havde et areal på ca. 200 tdr. land, strakte sig næsten 10 km i øst og vest fra Kollerup skel til Thorup skel. Til gården hørte også Napkjærgård. Kr. Djernæs, der helt til efter århundredskiftet ejede Klimgården, stod en stor part af året op kl. 3 om morgenen og gik de 2 km til Napkjær for at kalde på bestyreren og tog derefter hjem for at kalde på folkene, 3 karle og 3 piger; for at dagen kunne begynde så tidlig, gik Djernæs også i seng kl. 7 om aftenen. Senere solgtes Napkjær til C. Dige Olsen. I øvrigt var Klimgården et sted, hvor arbejdet gik med liv og lyst. Var der ikke det sædvanlige arbejde ved landbruget, var der beskæftigelse ved teglværket, hvor der lavedes håndstrøgne sten, eller der kunne graves tørv til brændsel i Imerkær.

Høslæt og høst

Ikke mindst festligt var arbejdet i høslætstiden, når de mange par arbejdede med høle og rive, eller i høsttiden, når karlen svang høleen, og pigen brugte kratten.

Ikke alle var lige gode til at bruge høleen. Man kunne sige om én, at han »ku hwerken låre eller odde« (kunne hverken holde det inderste eller det yderste af hølebladet i passende afstand fra jorden), og forstod han ikke den kunst, kunne høleen ikke holdes skarp, og så døjede han med at holde trit med en dygtig høstkarl, men var han

særlig stærk, kunne han forsøge at klare sagen ved at lægge kræfterne i, idet han kunne udbryde: »Kan hwas (skarp) ekj klår 'et, så ka knagenmæ stærk!«

Når der var ophøstet, kom flokken hjem til gården, de havde havredrengen, det sidste neg på ageren, med, og høleerne blev strøget uden for kålgården, så måtte husmoderen i en fart ud med dram og æbleskiver, om ikke det skulle gå ud over kålene. Når det sidste kornlæs kørtes hjem, var der mange oppe i det lille læs »kwædlæsset«, man kom syngende til gårde og måtte også den dag påskønnes af husmoderen, ligesom der om aftenen serveredes »korn-i-hus-grød«.

Bryllup

Når der i en gård holdtes bryllup, standsede man det sædvanlige arbejde i flere dage for at holde fest. Der blev antaget en furskaffer. Han skulle på festdagen hjælpe at spænde fra og sørge for at fodre hestene; han fulgte med til kirke og sørgede også der for hestene, mens man var i kirke. Når de kom tilbage til bryllupsgården, var det furskafferens pligt at sørge for, at gårdens kreaturer blev passet.

Før brylluppet sendtes en »be'mand« ud for at ordne indbydelsen. Han måtte ikke sætte sig ned, før han havde udtalt ærindet: »I skal værsgo at møde i hjemmet og så tage med til kirke og følge med hjem at spise!« Bruden havde gerne sit udstyr færdigt i god tid, idet der til tider blev begyndt med det, når hun kom ud af skolen, hun broderede lagener og pudevår og havde gerne hæklet blonder til to hold gardiner, ligesom der på filt var broderet remme eller seler til kæresten. Bruden var klædt i sort kjole og bar myrtekrans, det var ofte degnemadammen, der pyntede hende, og myrtekransen lå på

brudesengen; idet den blev sat på brudens hoved, blev der udtalt: »Så i Guds navn!« Var brudgommen til stede, fik han en blomst i knaphullet. Lå kirken nær ved, var det ikke nødvendigt at køre, så gik man parvis derhen. De kvinder, der ejede et fransk sjal, havde den på, og det hændte, der var strøet blomster på den vej, brudeskaren fulgte. En kvinde fra Amerika, der var bryllupsgæst, udtalte sin glæde over, at der var »strøet flower«, de, hun fortalte for, forstod ikke hendes blomstersprog, men troede, hun sagde, der var strøet fluer. Ved kirken var der to brudedeførere med, en skulle føre bruden, og en anden skulle føre brudgommen ind. Det skulle helst ordnes således, at bruden inde i kirken så brudgommen, før han så hende, det hed sig, at så kunne hun bedst få kommandoen i ægteskabet. Der var også et par brudepiger med, de skulle stå bag ved bruden og være med til at ofre oppe ved alteret.

Når man kom hjem fra kirke, skete det, man legede ude i det frie, den gifte kvinde blev så trukket bort fra hendes jævnaldrende unge hen til en kreds af andre gifte. Snart samledes man i storstuen om gildesbordene, der stod i hestekoform. Skafferen kunne sige: »Sæt jer til bords! Her søger vi ingen rang. Hans og Trine, sæt jer op!« Brudeparret skulle dog være ved »den øverste ende«. Til bryllupsgildet holdtes ingen kogekone. Men en dygtig kone havde af og til hjulpet til ved sammenkomster i præstegården, derved hængte en del lærdom ved, så hun kunne forestå madlavningen ved et bryllup. Ved bordene begyndtes med torsk og smørrebrød, derefter tog man for sig af den rare sulemad, der var hønsekød, saltmad, lammelår og rullepølse, og flæsket, som sværen var taget fra, var pyntet med nelliker. Der blev drukket af det bryggede »godtøl«, som skafferen skænkede af, ligesom han nødte

deltagerne til at tage rigeligt for sig af såvel mjød som vin og brændevin. Det skete også, at der ved en bryllupsmiddag serveredes sødsuppe. En sådan dag spiste brudeparret med sølvskeer, medens alle de andre spiste med hornskeer. Efter spisningen tog spillemændene fat, og der dansedes i samme stue.

De gæster, der var langvejs fra, skulle blive i hjemmet om natten. Der var ikke værelser til alle, men på loftet blev der så lagt hynder fra nogle vogne, og der blev hængt lagener op for at danne skillerum, derved dannedes der sovepladser. Alt dette krævede forberedelse. Og under festlighederne havde husmoderen i bryllupshjemmet fundet en krog i stuen, hvor hun i stilhed kunne lægge planer, og da hun havde grundet lidt, sagde hun: »Nu hår a jer i seng ålsammen!« De, der ikke var langt henne fra, tog hjem for at hvile lidt og for at passe deres kreaturer; men de kom så igen for at spise, drikke og danse. Et rigtigt bryllup skulle vare i tre dage.

Gråånbakken, Hyklit

Ved Klim bjerg var »Gråånbakken«, hvorfra der var en vældig udsigt over egnen. Der tog Bolette Imer fra Imergård tit op for at kunne se ud over alle gårdens marker, der kunne hun også se limstensbrudet vest for vejen, hvor gårdens folk savede limsten. Var der noget, hun skulle se efter i længere tid, tog hun sin spinderok med.

Nær ved Gråånbakken, øst for strandvejen og sydøst for Imer, var højdedraget »Hyklit«, der nu er tilplantet. I Hyklit var der en lavning med saftigt og godt græs, og på Hyklit blev der flere gange holdt skyttefester, hvortil der var deltagere fra Vust, Klim og Aggersund, ja, til tider fra en halv snes skyttekredse. Så marcheredes der

med 10 faner og med musik fra Klim op til festpladsen, hvor der blev sunget og holdt taler. På samme plads holdtes også grundlovsfester med taler. I teltene kunne der købes kaffe og sodavand; børnene, der enkelte gange havde sækkekapløb, købte især »Godt humør« (rød saft i flasker), eller de købte lakrits.

Fattige folk, Limstenssavere

I Klim har der boet mange fattige mennesker. Flere af dem hørte ikke til almindelige bondeslægter, men har efter navnene at dømme hørt til fornemme slægter langt uden for Han herreds grænser; men af en eller anden grund er de blevet »siet fra« og er havnet i det sandede hjørne af landet. Mange af dem var strandet på den stenede kyst og havde mistet alt, så de var nødt til at blive. De var ensomme og levede meget tilbagetrukket.

Nogle søgte arbejde på Klim Rimme, hvor man i læ af et lille skur af lægter og halm året rundt kunne slå skærver af rimmens sten. Flere søgte beskæftigelse ved limstenssavning på Klim Bjerg.

Det gjalds fx. Povl Schroll, der med sin husbestyrerinde Filibine Bechmann boede i et lille hus i den nu fredede trekant mellem strandvejen og »den skrå vej« til Imer. Der så man længe ruinerne af huset og det lave flintedige om »haven«, hvori der kunne træffes pyntekål (regnfang), chokoladeblomst (sæbeurt), moløwt (malurt) og et par grå stikkelsbærbuske; der var nok ikke mange, der gav Povl og Filibine blomster og planter, men var de én gang plantet, var disse urter tro som guld i fattigmands sandede jord.

Povl havde måske fundet Filibine i Østerild, der til tider kunne være samlingsplads for forkomne eksistenser. »Vi er fræ Øøøstrill deswar« er en gammel »sæææj«. – »Æ fæk guehied for hin ved Øøøstrill kjærk!« sagde Povl. I den lille hytte kunne Povl Schroll til tider blive meget besk og bitter, og det var ikke så sært, for både drenge og voksne drillede ham forfærdeligt, der blev af og til smidt sten på hans dør, så kunne den skæggede mand komme ud og

skælde ud på en skødesløs dreng, idet han råbte på sit thybomål: »Æ ska røjt di bug!« Engang han havde fået for meget af de våde varer, havde de unge lagt en skiddenhalet væder i sengen til ham, og de stod udenfor og lyttede efter, hvad dette kunne føre til. De syntes da at høre Povl sige, idet han puffede til væderen: »Kan do da ett ligg dæ te side, Bine!« Det var ikke underligt, at han kunne få i sinde med kniv og økse at løbe efter forstyrrerne. Tho di ku jo håll sæ fræ'e ham, ku di!

Da Filibine døde og skulle føres fra hytten til kirkegården, mødte en del af Povls arbejdskammerater, men der var hverken præst eller lærer kommet til stede. For at Filibine ikke skulle føres af sted, uden der var sunget, stemte de tilstedeværende op med en sang, de havde i hovedet, og det blev »Vift stolt på Kodans bølge«. Da man kørte, var der lidt med plads på vognen, men Povl kom med ved at sætte sig skrævs over kisten. Folk, der deltog i begravelsen på den højtliggende kirkegård, kan ikke glemme, at det var en voldsom stormvejrsgang, og midt under højtideligheden havnede Povls hat nede på kisten i den åbne grav. Resolut sprang Povl ned for at bjerge sin hat og blev af behjertede kammerater hjulpet op igen, han havde jo også ret i, som han sagde, at Bine havde ingen brug for hatten.

Det var et ret stort område ved Klim bjerg, der var til fri afbenyttelse til limstenssavning, man regner endnu med, at der er 5 tdr. land til kalkbrænding. Limstenssaverne havde tit besvær med at få arbejdspladsen ryddet for grus og sand. Når man så kom til limstenen, skulle en stor blok gøres løs til savningen, og dertil brugtes forskellige redskaber, bl.a. en hakke og en stålstang. Når en limstensblok skulle vippes op, var de flere om det, også kvinder deltog i savningen, og en kone, der var meget fyldig, morede man sig med at få anbragt således, at hun med sin krops vægt kunne have en betydelig andel i, at blokken blev vippet op. Der kunne således være noget både hyggeligt og hjemligt ved arbejdet. Når savningen gik for sig, måtte der være en lille vandbeholder med en fjer, der kunne udsende en fin vandstråle ned i savfuren, det var nødvendigt, for at savnen kunne gå let.

Nogle af stensavernes limstenshuse havde stråtag, andre var tækket med lyng eller tagpap. Et sådant hus kunne opføres på 2–3 dage. Der var kun én stue, der brugtes både til opholdsrum, sovekammer og spisekammer. Der var en lille forgang, men der var ikke andet loft end det ret flade tag. Det kunne hændes blandt beboerne, at en eller anden ting eller et redskab forsvandt, så fik den, man mistænkte for at have skyld deri, et tilnavn, der havde tilknytning til det forsvundne, fx. Niels Hegnspæl eller Niels Mooghak.

Engang var en stålstang blevet borte, og da man troede, den var stjålet, måtte politibetjenten fra Fjerritslev ud at undersøge sagen. Han var inde i en limstenshytte, men stangen var ingen steder at finde. »Er der ikke andre steder end her i stuen?« spurgte betjenten. »Jow«, blev der svaret, »der er da lowtet, der plejer a somti å løwt en dreng op, og a vil osse godt hjælp Dem derop!« Men betjenten ønskede ikke at komme op på taget.

Husmænd i klitten

Omkring ved århundredskiftet har flere forsøgt at drive landbrug i klitten nær ved Klim bjerg. Klitterne har dér arbejdet sig frem fra vest mod øst, idet de fra syd og nord er gået sammen i spidser. Syd for Kongevejen langt øst for Strandvejen er et slip i disse klitdannelser, som man kalder Hundgab. Her boede en mand, der arbejdede så bravt i den sandede jord, at der skete god fremgang. Han udtrykte selv sin glæde derover ved at sige: »Hivem skull nu ha trowet det, te Hundgabstedet, nowti skull blyw te en toøget sted!«

En anden mand, Niels Dragon, havde foruden får og høns utallige andre »husdyr«, idet han lagde flid på at få bierne til at føre lynghonning til kuberne ved hjemmet. Det var ham, der som veteran fra 1864 var i Thisted, da der var kongebesøg af Frederik den Ottende. Der gav han

sig i samtale med majestæten: »Ka De how 5. dragon-regiments 4. eskadron?« Jo, det kunne Frederik den Ottende nok, og kongen gav ham en tokrone. Også Jens P. Mellemmølle, der siden blev bestyrer på Klim Fattiggård, har boet i klitten. Flere steder findes murrester eller andre svage spor efter bebyggelse. Nogle ejede meget primitive huse, som de lejede ud. Det hed sig, at 50 års leje gav hus i eje, derfor kunne husene kun lejes i 49 år, derefter kunne de lejes påny. Et hus, der sikkert har været et meget forfaldent skur, skal have kunnet lejes for en krone om året; men for at det kunne stå, havde det været nødvendigt for lejeren at sætte en pæl under loftet til støtte, og denne pæl havde kostet en krone, derfor protesteredes der imod, at der også skulle betales en krone i leje. Mindst tre steder nær ved Terp er man ved arbejde på marken stødt på nedlagte brønde, der har været ved forsvundne ejendomme.

Småfolk i Klim

Også inde i Klim by var der flere huse, hvor der boede mennesker, der »ikke havde mere end af hånden og i munden«. Adskillige var indvandret fra Tyskland og var standset i Klim, idet man fandt, at i denne by omtrent midt imellem Aalborg og Thisted måtte der være gode muligheder. Når der ikke var en bagerforretning, uden man skulle til de store byer, måtte der kunne ske noget ved at begynde forretning i Klim. Det gjorde der også for ham, der begyndte. Ved bagerforretningen var der stor omsætning, der solgtes brød i de mange små byer og på markedspladserne, og forretningen udvidedes snart med købmandsforretning, ligesom der hørte befordring til, så der opkøbtes grise, der pr. vogn blev ført til Aggersund eller til Nørresundby. Så fragtedes der købmands-

varer med hjem, eller man tog fisk med til Klim, hvor der var adskillige til at køre ud med dem på deres trillebør.

Blandt de indvandrede var der også en sadelmager og en skomager, nogle blev gift med piger fra Han herred og blev boende. På forskellig vis søgte man i de små hjem at bjærge føden. En havde det således, at hun tit om morgenen måtte ud at tigge, før hun havde noget til davre. Lige ved siden af Skovsteds gård ligger et hus med facaden ud mod vejen; der har tidligere ligget et hus, der vendte i øst og vest, deri boede den tyske skomager Kurt. Hans husbestyrerinde blev kaldt brødmuer (brødmor), hun gik rundt med en kurv hvedebrød og solgte deraf alle vegne; hendes distrikt strakte sig helt fra hav til fjord. I et bestemt område af Klim by var der særlig mange små huse, i et af dem boede en mand i hver husende. Beboerne havde ikke altid let ved at enes om at være fælles om brønd eller om den knapt tilmålte havejord, der kunne opstå strid om ejendomsretten. En kone havde lejet en til at grave og til at sætte kartoflerne i sin haveplet; men da mødte naboen og hævdede: »Det er minsæl min jord!« Og når der var gravet hul til en kartoffel, satte han sin fod deri, men kartoffelsætteren så sit snit til at få en kartoffel i hullet, så foden, der skulle have hindret arbejdet, kom i stedet for til at fremme det ved at dække kartoflerne til med jord.

I et centralt beliggende hus boede en kvinde, som en mand en dag fandt på at titulere som jomfru. Dertil fulgte hendes rappe svar: »Jow, jomfru! A hår syv ba'n både for Gud og mennesker, og a hår aldrig været gywt«. Da der engang rettedes bebrejdelser mod hende for hendes levevis, gav hun det bidende svar, der længe blev husket: »Ja hwad! De fatti vil så gjaan, og de riig betåler så godt!« Efter kvindens død blev hendes hus senere brugt

til hønsehus af den mand, der lod opføre en forretningsbygning ved siden af.

De ensomme mennesker i hytterne fandt tit sammen, når de havde noget, hvorom de kunne snakke sig glade, men de fandt også sammen, når modgangsskyerne blev for trykkende, da kunne en nedbøjet mand pikke på naboens dør med følgende udbrud: »Er do hjemm, bette do? – Det er mæ! Her kommer a med åll mi sorger og åll mi brøst!«

I et af de ældste limstenschuse i Klim boede Lang Graves og Mariane, de havde godhed for hinanden og var fælles om at bjærge føden, men de var aldrig blevet gift. Hun tog ud og tiggede gryn, brød og flæsk, og så kørte han i møde med hende med trillebøren for at få varerne hjem. Men en fredag aften i efteråret var Mariane gået ud i et forfærdeligt snevejr, og hun var ikke kommet hjem ved ti-tiden. Graves kom grædende om til sognefogden; men der var intet at gøre den aften i det forrygende vejr. Den næste dag blev folk budet til at lede; nogle var ridende, andre gående, men ingen fandt den savnede. Først om søndagen, da lærer Damsgaard fik nogle ud for at lede, fandt man hende meget forkommen mellem klitterne. Den ca. 80-årige kvinde var åreforkalket og kunne ikke klare sig mellem klitbakkerne. »Hvad er det da for nogle huse, a er kommet til?« havde hun mumlet, idet hun dejsede om i det hårde vejr. Men hun var så godt påklædt, at hun overlevede den strenge medfart og kunne føres tilbage til hjemmet. Omtrent ved samme tid var det, Lang Graves talte med præsten om at få lov at komme til alters. Men præsten henviste til det upassende i deres levevis og svarede: »Nej, det kan De ikke, lille Graves!« »Nå, nå!« sagde Lang Graves, »ja så er der ikj mer ved 'et!« – Hvordan så sagen blev klaret, kan man kun formode.

Rimeligvis har de to som så mange andre i egnen, der har været forhindret i at deltage i menighedens gudstjeneste i kirken, holdt deres egen altergangsgudstjeneste derhjemme.

En kvinde, der af børn blev kaldt »Bette Mannevit«, var en bitte tynd kvinde med et sort tørklæde om hovedet og for munden, så man næsten ikke kunne se ansigtet, hun »ha'e ålti sån en bette gal munj«. Til hende havde en »bitte mand« friet; både hun og bejleren var omkring ved de 70 år, der skulle mange fornuft-overvejelser til. Bette Mannevit gik ind til naboen for at høre hans råd: »Hwans tøkkes do, Soren, tøkkes do, a ka gywt mæ med ham?« Naboen svarede, så godt han kunne, at hvis de syntes, de kunne have glæde af det, så skulle de da bare gifte sig. Bette Mannevit var dog stadig betænkelig: »Jamen, Soren, det næthanjel!«

Det var vel ikke altid, to, der levede under samme tag, kom lige godt ud af det. En kvinde, hvis sprogmelodi mindede om moltoner, der passede så godt til hendes mørke fremtoning i tøj, hår og hud og sortbrune blik, levede sammen med en eventyrer, der, som han fortalte, engang »løwwe o skro en hiel ugg, engång hanj wa bløwwen jenner på en skib, der hae wenj kølen i weære«. Engang fik kvinden lov at køre med deres nabo i byen og havde sat sig til rette på sædefjælen, idet hun sagde: »Så i Guds navn!« Men lidt efter kom det: »Nej holdt!« efterfulgt af en stor trumf, »a hår glemt mi nøgl, ham klynien ska ikj ind i mi stouw, mens a er wæk!« Men som det ofte gik, når døden skilte to, der længe havde levet under samme tag, så blev det et stort savn for den, der blev tilbage. Således gik det også her, og den efterlevende gik tit og græd over savnet af sin samleverske og gav sorgen udtryk med vemodige ord som disse: »Mi

bette piig! – A er så jenner, så jenner!« Og han lod sætte sten på sin piges grav på Klim kirkegård. Hun var vel af de mange, der foragtedes, fordi deres fejl kunne være så iøjnefaldende. Men hvor var hun glad ved børn! Når hun en søndag kom med sin salmebog og fulgte rimme-stien til kirke, kunne det hænde, hun mødte en lille hjord-dreng, der døjede med nogle balstyrige dyr, så trådte hun straks hjælpende til, og hun talte opmuntrende ord til ham: »A hår no ållti töt, te do wa sän en bette pelleknøjjen!« Og så glædedes de sammen over de blomster, der pyntede rimmen; der var slør af de små gæslingblomster, der var kæmper (engelsk græs) og hvid stenbræk, som børn gerne kaldte rimmeliljer. Og hjorddrengen fortalte om, hvor angst han var blevet, da han skulle flytte fårene i klitten. I en hulvej havde han set en stor lyngdyng bevæge sig, han løb, alt hvad han kunne, indtil han blev klar over, at det levende lyngbjerg bare var Bette Drees, der kom med et stort lyngknippe, han havde bjærget til »illing« (brændsel). Dette blev der tid til, før den gamle pige med salmebogen i hånden på sine hullede, betændte ben haltede frem mod kirken for at få del i de gudgivne gaver, som møl og rust ikke fortærer.

Fattiggården

Mange af dem i de små hytter førte en hård strid for at undgå at komme på fattiggården, den grå bygning med de små jernvinduer. Men en del måtte i den høje alderdom give op og flytte derind. Og de, der kunne arbejde, måtte være med i dette. Men der var ikke nogen særlig glæde ved pligtarbejdet: »Skråmadammens knægte ku lisså godt flytt køerne, så jen aje ikj skull rend ætter det!« For mange blev det en trist tilværelse, og så søgtes der trøst ved brændevinsflasken. Havde man så forsynet sig alt for

rigeligt dér, kunne det godt gå over til håndgribeligheder. Selv om en af deltagerne havde rystesygge og kun bevægede sig fremad med stort besvær, kunne han godt være grutstærk, og fik han fat i skægget af sin svagere modstander, blev han let den sejrende. Så kom bestyreren, Jens P. Mellemmølle, for at »skyd lyd imell dem« (forlige dem), og den balstyrige måtte i arresten. Men selv om dette rum havde særlig små vinduer, var det dog ikke så solidt, at det kunne holde en stærk fange indelukket ret længe; for ved at sætte ryggen mod den skrøbelige væg var han i stand til at vælte den, så han snart var ude i det fri. – Hvor fattiggården har ligget, er der nu et smukt og velindrettet alderdomshjem.

Hekse. Kloge folk

Om flere i sognet troede man, at de sad inde med overnaturlige evner. En mand, der blev kaldt Niels Gjerlev, fik skyld for at kunne hekse. Efter en samtale med den kloge Maren Håning i Himmerland var man sikker på, at han var blandt dem, der kunne forgøre en besætning ved at komme ind i stalden. Et sted blev grisene helt forstyrrede, de blev magre og usle og ville ikke være andre steder end i møddingen. Da så N. Gjerlev kom og gerne ville vise sit gode sindelag mod dyr ved at gå hen og klappe hestene, blev han af manden mødt med følgende udbrud: »Vil du se, du holder dig fra mine heste! Du har ødelagt mine grise!« Da en kvinde, der blev kaldt Stinne, gik forbi en dam, hvor nogle ællinger svømmede rundt, varede det ikke så længe, inden tre af dem dejsede om på siden og lå som lammede, og man var slet ikke i tvivl om, at den forbipasserende kvinde var skyld i ulykken.

Når dyrene blev syge, det kunne være køerne, der fik

»bladdermau«, eller hestene kunne få forstoppelse, sendte man sjældent bud efter dyrlægen, som man mente bare gav dem et beroligende middel; man sendte bud til en klog mand østfra, der gerne tog ud for et par kroner. Rådet, han brugte, var sædvanligt: en halv kardus skrå, engelsk salt og linolie, der tilsammen skulle koges til det syge dyr. Når man så forsigtigt forhørte ham om, hvad han mente om koen eller hesten, kunne svaret lyde: »Enten dør den, eller også vil den have noget at æde!« Var der kalvesygdom, så en kalv lå og spjættede og syntes døden nær, kunne den kloge mand sige: »Den kan a kurere. Gi den noget kaffe med sprit!« Det kunne have til virkning, at kalven blev frisk. Det hændte også, man sendte bud til en klog kone i Øslev. Hun skrev for kalvesygdom recept på frø og pulver fra apoteket, det skulle koges sammen med en suppekvast. Når de syge kalve fik det, kom de sig. Dette råd hjalp mange i Han herred, der havde fået sygdom i besætningen.

Og folk var glade ved deres dyr, ikke mindst i de hjem, hvor der var få af dem, og hvor det var en stor ting at nå frem til at kunne holde en ko på ejendommen.

Opdyrkning

Der er eksempler på, at folk fra Klim har begyndt på en sandet ejendom, hvorom der blev sagt: »Kunne der endda gro senegræs i jorden!« sådan så man på mulighederne. Det gik også småt med avlen i førstningen; i høstens tid var der så langt mellem stråene, at konen tog strikketøj med, når hun bandt op, der kunne godt strikkes en del, imellem hun med kratten fik samlet til et neg. De begyndte med en ko på 22 år, og dette afholdte dyr fik endda i sin høje alderdom en kalv, og for det stræbsomme ægtepar gik det jævnt fremad til tålelige og gode kår. I et

andet hjem begyndte et ægtepar under lignende forhold; der var i de første år ingen ko, men da de fik råd til at få et sådant dyr i hus, tog konen i sin store glæde deres første ko om halsen.

VANG KLIT

Et blad af sandflugtens historie og lidt bebyggelsehistorie

Af TORSTEN BALLE

(Fortsat fra forrige årbog)

Bol og huse

I ÅRBOG 1963 s. 293 ff. er der givet en oversigt over de ejendomme, der var i Vang klit 1683, og deres beliggenhed. Fire af dem var gårde, og deres historie fra 1580 til den tid, da de blev flyttet, er omtalt. Resten var mindre ejendomme. Nogle af dem kaldes somme tider *bol*, en betegnelse, der bruges om ejendomme, der er for små til at kaldes gårde, og for store til at blive kaldt huse.

I den ældste jordebog for Ørum len 1580 nævnes de fire gårde i klitten, men hverken bol eller huse. Man kunne så tro, at der ingen var, men lensmanden bemærker i slutningen af jordebogen, at han regner husleje af gadehuse og inderster for uvis (usikker) indtægt. Gadehuse er huse, der er opført på andres grund, mens inderster er folk, der bor til leje hos andre. Alle de mindre ejendomme i klitten blev altså regnet for gadehuse, og det hedder om gadehusfolk i almindelighed, at »samme husfolk viger bort om sommeren, hvor de kan fange arbejde, og husene bliver stående øde (ubeboede), og om vinteren ganger en part om landet at tigge«. Derfor kan han ikke opgive en

bestemt indtægt af gadehusene, og derfor har han ikke opført dem i jordebogen.

Det lyder jo sørgeligt, men man skal vist ikke tage det så højtideligt. Det var i lensmandens interesse, at der blev opgivet så lidt fast indkomst som muligt. Hvad der kom ind af den usikre indtægt, kunne ingen kontrollere, og hvis lensmanden ikke havde sin økonomi i orden (og det havde denne lensmand, Ludvig Munk, ikke), kunne han fristes til at svindle lidt med disse indtægter.

Det gik dog i regelen ikke – i hvert fald ikke, når det skete i større stil, og allerede i den næste jordebog 1585–86 søger Ludvig Munk at vise, at han er ivrig efter at sikre og forøge Kronens indkomst af lenet. I indledningen til denne jordebog kaldes den »en ret og rigtig jordebog over alle Ørums visse (sikre) renter og indkomst og uvisse (usikre), som er ødt og fordærvet af sand og i anden måde, og på hvis (hvad) gods, som jeg, Ludvig Munk, har ladet forbedre, siden jeg fik samme len af Kongelig Majestæt.«.

At Ludvig Munk har forbedret lenets indkomst, kan man se deraf, at der nu rundt omkring i sognene er nævnet en del flere smågårde (bol), som ikke var med 1580. Det må forstås sådan, at disse bol lå på Kronens grund, men ikke før havde svaret landgilde – i hvert fald ikke til Kronen, og grunden er snarest den, at disse ejendomme var ret nye og grundlagt på nyopdyrket jord.

I Vang sogn er der tre bol mere. Hver af dem svarer 1 td. byg, og et af dem er sandsynligvis *Inte*, som lå i klitten (se årb. 1963, s. 298). Denne ejendom nævnes ved navn i senere jordebøger og svarede netop 1 td. byg.

Gadehusene er også kommet med. I Vang sogn nævnes 16 gadebyggere, og nogle af dem må have boet i klitten. Det er blot ikke muligt at se hvem.

Gadehuse var heller ikke faste bebyggelser i samme forstand som gårdene. Sådant et hus af bindingsværk med lerklinede vægge eller jordvægge kunne let klaskes op, rives ned og flyttes. Også i vor tid er huse sløjfet, og andre er bygget på nye steder, og dengang var det nemmere. Selv om antallet af huse i en by er det samme op gennem tiden, kan man derfor ikke være sikker på, at husene er de samme eller ligger på samme steder.

Der skete imidlertid det, at mange gadebyggere, også i Vang klit, dyrkede jord op af ødemarken, og så var de egentlig ikke gadebyggere mere, men husmænd med jord. Så snart det var sket, var ejendommene straks mere faste. Ved opmålingen 1683 (se årbog 1963, s. 293 ff.) havde næsten alle husene jord, og derfor blev de ansat til hartkorn ligesom andre landbrugsejendomme. Fra den tid og op til nutiden kan man følge deres skæbne, og i mange tilfælde lader det sig også gøre at finde noget om deres historie før.

Tveder

(Se årbog 1963, s. 293 og 296)

I jordebogen 1608–9 nævnes mellem gadebyggerne i Vang sogn Christen *Thveder*. 1612 kaldes han Christen i Tuede, 1629 nævnes Christen Bollesen i Tue, og ifølge lensregnskabet 1642 fæstede Søren Christensen i Tueder i Vang sogn et gadehus, kaldet *Tueder*. Han var vel søn af Christen Bollesen, og han boede endnu på stedet 1683. Markbogen siger da, at stedet var et afbygge fra gården Hove. Det kaldes nu et bol, og der var godt 8 td. sæde agerjord foruden eng og græsning. Det blev ansat til 0-3-1-1 td. hartkorn²). Søren Christensen Tveder døde 1693, og efter ham fæstede hans søn Anders Sørensen stedet. Han var kirkeværge³), og han må da have været

en ret anset mand og vel også temmelig velstående. Da han blev gammel, overlod han fæstet til en ung mand, der var gift med hans søsterdatter, mod aftægt. I fæstebrevet af 7. febr. 1728, fik den unge mand *tilladelse til at flytte husene til Vangså*, og da det var denne interessante bemærkning, der gav stødet til, at klitejendommens historie blev undersøgt, gengives fæstebrevet begyndelse nedenfor. Det findes i Råstrups fæsteprotokol (fæstebrev nr. 55, fol. 20).

»Kiendis ieg underskrefne Jens Kraft til Raastrup at hafve sted og fæst, som ieg og hermed steder og fæster Christen Erichsen, barnføed i Spærring, een mig tilhørende Huus i Vang Sogn, Navnlig *Tveder*, Matriculeret for 3 skp. 1 f. 1 alb., Som Anders Sørenssen Sidst i fæste havde og til hannem opladt hafver med de Vilkor, at forbem (eldte) Anders Sørensen og hans Søster nyder deeris Lifis Thiid en forssvarlig ophold og efter deeris død en skichelig Jordefæhr, og hafver ieg tilladt hannem att opsætte Huusene på et mig tilhørende ejendom ved Vangsaae, og maae hand samme huus Nyde, Bruge og Beholde med dets til legende Eyendomb Sin Lifis Thiid paa effterschrefne maader, Nemblig at hand nu inden førstkommende Marthiny (Mortensdag) og Siden fremdeelis aarligen hver Marthiny Svarer mig huuspenge fiire marck danske, indtiil eyendommen nu fra Dato og siden fremdeelis sig kan forbedre, iligemaade, at hand skal findis en viis mand Naar min baad og Vaad er ved hafvet, det at følge, saa længe det der til fiskeriet forbliver.....«

Man lægger mærke til, at der står »husene«. Der må altså have været mindst to bygninger på ejendommen. At dens beboere tager del i havfiskeri, er ikke noget nyt. Markbogen 1683 siger, at folkene i Hove og i klitejendommene driver fiskeri på havet.

1732 blev hartkornet nedsat til 0-1-0-0. Huset var da flyttet, og de gamle agre var vel til dels opgivet. Med dette hartkorn kan huset følges i Vangså til matr. 1844

og nutiden. Det har nu matr. nr. 9 af Vangså, htk. 0-1-1-2. På det første kort i større målestok over egnen kaldes huset *Tved*⁶).

Gurup

(Se årbog 1963, s. 293)

Jordebogen 1608 nævner en ejendom, der ikke findes 1580 og 1585. Den bruges af to mænd, hvoraf den ene også har et gadehus, og de svarer 2 pd. smør, men hverken byg eller andet. Det tyder på, at den bortfæstede jord oprindelig var et græsningsareal. I de næste jordebøger omtales ejendommen også, og der er stadig to fæstere. 1637 hedder de Jens Graversen og Oluf Graversen, og de er måske brødre. Jens Graversen i »Gunderup« fæstede 1632 et øde bol ved søen, og Oluf Graversen fæstede 1635 en bolig, som Peder Bollesen oplod. Disse to ejendomme er da måske hver en halvdel af den ejendom, der svarede 2 pd. smør. Men i 1637 findes begge fæsterne også mellem gadehusfolkene, den ene kaldes Oluf Graversen i *Gurup*. Det kunne se ud, som om de boede i gadehusene (eller sammen i et hus) og har brugt den anden ejendom derfra, og det er da sikkert husene (huset), der hed Gurup.

Jordebog 1651 nævner kun Jens Graversen, der da svarer 1 pd. smør. Et tingsvidne 1647 kalder ham Jens Graversen i Gurup⁴). I matr. 1664 hedder fæsteren Anders Pedersen, men hartkornsnedsettelsen 1682 har som fæster Jens Graversen, tilforn Anders Pedersen i Gurup. Hartkornet blev da sat ned til 2 skp. 1683 var det ifølge markbogen Mette Jensdatter (måske Jens Graversens datter), der boede i huset. Hun kaldes »en fattig pige, som forleden år måtte flytte sin jordhytte formedelst sandflugtens overhånd og ved ej, hvor snarlig hun skal til igen at flytte«. Det ser jo trist ud, men hun blev dog

gift, og hun og hendes mand boede i stedet i mange år. De døde begge 1737 og var da meget gamle. Han var efter kirkebogen 80 år, hun 102, født Voldborgdag 1636. 1732 fæstede Morten Christensen fra Klitmøller stedet⁵). Han skulle give de gamle aftægt og ægte deres datter. Omtrent samtidig blev hartkornet, der 1688 var 0-1-0-0, nedsat til 0-0-0-0, og der var altså ikke noget hartkorn tilbage. Huset var da flyttet til Vangså, da datteren 1727 i kirkebogen kaldes »Anne Gurup ved havet«. Det nævnes siden i hartkornslister med htk. 0-0-0-0 blandt husene i Vangså, således 1756, da fæsteren kaldes Morten Christensen Odde. Det kan derefter følges op gennem tiden til matr. 1844, da huset fik htk. 0-2-2-1¹/₂. Det har nu matr. nr. 5 af Vangså.

Den del af ejendommen, som Oluf Graversen havde 1637, skulle jo svare 1 pd. smør, men den nævnes ikke mere. Måske er den det jordløse hus, som Margrethe Graversdatter boede i 1683. Hun omtales da som halt og syg, men hun døde først 1736, 94 år. Husets skæbne kendes ikke.

Inte

(Se årbog 1963, s. 298)

nævnes ved navn i jordebog 1608. Det mærkelige navn staves 1608 Intt, 1637 Indte, 1651 Indett, senere i kirkebogen Indt og Inte, i markbogen 1683 Inte. Dette bol skulle efter jordebøgerne svare 1 td. byg, men det lå udsat og må snarest betragtes som et mislykket forsøg på opdyrkning af ødemark. Ved målingen 1683 var ca. 4 td. sæde af jorden endnu dyrket, men matr. 1688 siger, at jorden siden målingen er overløbet med sand, så stedet ikke kan sættes til noget hartkorn.

Måske blev huset dog liggende en tid. En Søren Chri-

stensen fik 1703 en datter Zidsel døbt i Vang kirke. Hun fik to døtre udenfor ægteskab, og de kaldes begge *Inte*. Karen Tomasdatter, f. 1727, blev 1771 gift med Niels Christensen Spillemand i Vangså. Her døde »Niels Spillemands hustru, Karen Indt« 1793. Hendes halvsøster Maren Poulsdatter, f. 1739, boede siden i Vang. Hun kaldes i udskiftningsdokumenterne 1795 Maren Inte. På et kort ca. 1790⁶) kaldes en klit *Zidsel Intes bakke*, og denne Zidsel Inte er sikkert den ovenfor nævnte Zidsel Sørensdatte. Hun og hendes forældre har muligvis boet i Inte, og huset har vel ligget i nærheden af den bakke, der fik hendes navn og bærer det endnu. En gammel kone, der var født i Vangså, fortalte mig, at Inte lå øst for Vangså. Det ville passe godt hermed.

Knud Aagaard fortæller i sin »Beskrivelse over Thye« 1802, at Inte blev flyttet til Vang. Måske tænker han på Maren Intes hus, og det er muligt, at hun har flyttet huset til Vang, efter at søsteren var blevet gift.

Korsborer

(Se årbog 1963, s. 297)

nævnes også ved navn 1608. Jørgen Holst i Djernæs svarede da 1 td. byg af stedet, som altså var et bol. Navnet er vel egentlig et marknavn, da *borer* betyder græsmark i omdrift. Undertiden staves navnet Korsborg eller Korsborre, men i kirkebogen, der jo er skrevet af stedets præster, der kendte folks udtale, hedder stedet Korsborer, og beboerne kaldes, også i folketællingslisterne, oftest med efternavnet Borer eller Bårer.

Marken har derfor sikkert været dyrket, før der blev bygget et hus der, og huset kan vel betragtes som et udflyttersted, et afbygge, som endnu ikke var sat i skyld 1580. Det må da ligesom Tveder, Gurup og Inte være et

vidnesbyrd om en udvidelse af bebyggelsen omkring 1600 eller noget før.

Ved opmålingen 1683 var der ca. 10 td. sæde agerjord til ejendommen, og den blev 1688 sat til htk. 0-4-3-0, nedsat 1732 til 0-1-2-0. Huset blev også flyttet engang i 1700'erne, for på et kort fra ca. 1790⁶⁾ står der nok *Korsborer* på dets gamle plads, men der er ikke noget hus. Derimod er der på samme kort øst for Vang et hus, der kaldes »Korsborer Hus«, og der boede Borer-familien endnu ved matrikuleringen 1844. Det gamle hartkorn var stadig 0-1-2-0, det nye blev 0-2-2-0, og stedet har matr. nr. 28 af Vang by. Ved udskiftningen 1795 nævnes den gamle Korsborer ager i taksationen mellem græsningsjorden, så den blev nok ikke dyrket mere.

Kokkedal

(Se årbog 1963, s. 293)

nævnes først ved navn i lensregnskabet 1639, da en kvinde fæstede huset Kokkedal for omtrent det samme, som man gav for at fæste et gadehus. 1683 var der opdyrket ca. 9 td. sæde agerland, og stedet kaldes nu et halvbol. Dette hus er sikkert også en nyere bebyggelse, der dog ligesom flere af de andre ikke var særlig stabil. 1688 blev stedet sat til htk. 0-1-3-2, fæsteren hed Iver Kokkedal, og han havde stedet til 1728, da han overlod fæstet til sin svigersøn Christen Pedersen, der siden kaldes Christen Kokkedal⁵⁾. Hartkornet blev 1732 nedsat til 0-1-0-0, og stedet må have været for ringe for Christen Kokkedal, for 1756 havde han ifølge en hartkornsliste en større gård i Vang by med htk. 2-2-2-2. Denne gård kaldes i matr. 1688 ved en fejltagelse Overgård, fordi Jens Andersen Overgård havde fæstet denne gård foruden den rigtige Overgård i klitten, der på den tid var

næsten øde. Men gården hed vist egentlig også Kokkedal. Således kaldes den i et skattemandtalt fra 1677⁷), og da boede Jens Andersen Overgård i den, mens Anders Jensen boede i huset Kokkedal.

Gården har da nok ligget i samme dal som huset, men 1683 nævnes den under Vang by. Efter at Christen Kokkedal havde fæstet gården, blev den ene om navnet, og tilsyneladende forsvandt Kokkedal hus. I hartkornslister træffer man dog omtrent på samme tid et hus med samme hartkorn i den lille by Skårhede øst for Vang by. Det havde ikke været i denne by før, og ingen af ejendommene der har mistet noget hartkorn, så huset må være et hus, som er flyttet dertil med sit hartkorn, og det kan da ikke være andre end Kokkedal hus.

Hartkornet blev 1844 forhøjet til 0-3-3-2, og det har nu matr. nr. 24 af Vang og Skårhede.

Husenes historie

Som før omtalt nævnes nogle gadehuse i Vang sogn i jordebøger og lensregnskaber for Ørum len fra 1585 til de sidste 1660. Antallet er nogenlunde konstant ned gennem tiden, ca. 15, og heri er medregnet Tveder, Kokkedal, Korsborer og Gurup samt et par huse, der lå i Vang by. Af de øvrige, ca. 9, har de fleste vist ligget i klitten, og desuden lå der et hus, der tilhørte præsteembedet, og et, der tilhørte Nystrup. De nævnes i markbogen 1683 ligesom Bavnhuset ved havet, der da var en ret ny ejendom. De andre huse har sikkert ligget der længe.

Andre huse end disse og Kronens huse nævnes ikke i markbogen, så der var ikke flere. Der har da i hvert fald siden 1585 ikke været nogen omfattende bebyggelse i klitten, og intet tyder på, at den nogen sinde har været

større. Af bebyggelser nævnes flere gange huse »i Åkær«, »ved Hovekær«, »ved Hovdige«, »i Blikær«, »ved Klitmølle«. Det er vanskeligt at gøre rede for hvert af disse huses ældste historie. Først efter opmålingen 1683, da alle de daværende huse blev registreret, kommer der så megen klarhed over tingene, at man kan placere dem og følge deres skæbne, og da det, der her interesserer, er ejendommenes historie på den tid, da bebyggelsen gik i opløsning, nemlig omkring 1700, vil det også være tilstrækkeligt at følge de huse, der var der 1683, frem i tiden. Om nogle af husene kan der dog fortælles lidt fra ældre tid.

Kløvborg

(Se årbog 1963, s. 296)

I jordebog 1637 nævnes Morten Christensen i *Kløvborg* mellem husmændene i Vang sogn. 1645 strandede et skib mellem Klitmøller og udløbet af Vangs å. Der blev lidt ballade, og der kom en retssag ud af det⁸). I den nævnes Morten Christensen i *Kløvborg* og sønnen Christen Mortensen, som nok er den skipper Christen Kløvborg af Vang sogn ved Klitmøller (d.v.s. klitmøllerne ved Vangs å, se senere), der nævnes i Thisted toldregnskaber 1668. Han boede i Kløvborg 1664 (Christen Klefbore). Den Mette Christensdatter i *Cloubore*, der nævnes i jordebogen 1651, er sikkert hans moder.

Han blev dog ikke boende i Kløvborg. I et mandtal 1677 for Tvorup sogn⁷) er Christen Mortensen i *Klönfbore* opført som fæster af en gård i Tvorup. Han må have været velstående, da han svarer af 3 ildsteder. I samme mandtal for Vang sogn nævnes Jens Andersen i *Klönfbore*, og markbogen for Vang sogn 1683 siger, at Kløvborg beboedes af Jens Andersen, tilforn af Christen

Klefbor, og at den nye fæster var druknet på havet for 3 $\frac{1}{2}$ år siden, hvorfor konen havde forladt huset. Det nævnes ikke siden, men den gård i Tvorup, som Christen Kløvborg flyttede til, blev siden kaldt Kløvborg, og et hus i Klitmøller i Vester Vandet sogn kom også til at bære navnet. Det skete ikke så sjældent, at navne på gårde og huse vandrede fra et sted til et andet.

Rækkeby

(Se årbog 1963, s. 294 og 299)

Af de tre huse, der ret sent kaldes Rækkeby, tilhørte et Ørum len. Det beboedes 1683 af Christen Overgårds enke, og det fulgte med, da Kronens tidligere ejendomme i Vang sogn blev solgt fra Ørum gods til Råstrup. Det fik 1688 htk. 0-0-3-0. 1733 fæstede Niels Jensen huset⁵), som da siges at ligge i Vangså, efter sin kone Else Christensdatter (Overgård), som døde 1733. 1730 kaldes han i kirkebogen Niels Jensen *ved havet*. Hartkornet blev (vel på grund af flytningen) nedsat 1732 til 0-0-0-0, men huset kan følges, fordi samme familie blev boende i huset, til Niels Jensens datter døde 1812. Huset blev da brudt ned, men huspladsen blev dog 1844 ansat til 0-0-0-1 $\frac{1}{4}$ og fik matr. nr. 16 af Vangså.

Et andet hus i Rækkeby tilhørte fra gammel tid præsteembedet. Fæsteren 1683 hed Jens Nielsen Rækkeby og stedet fik 1688 htk. 0-0-1-1. Det blev senere beboet af Peder Nielsen⁹), som 1724 i kirkebogen kaldes Peder Nielsen *ved havet*. Dette hus må da også være flyttet til Vangså, og det blev sammen med tre andre flyttede huse genstand for en retssag, som major Kraft til Råstrup 1736 indledede mod husenes ejere¹⁰). Han påstod, at husene var bygget op på den såkaldte Kronens Hede, som hørte til Råstrup hovedgårds jord (denne hede kaldtes ofte

Kronens éndels hede, d.v.s. en hede, hvori ingen af byens ejendomme havde lod eller del eller fælledret). Retssagen endte med, at majoren tabte sagen, vel fordi det blev bevist, at Kronens Hede ikke strakte sig så langt ud. Af dette hus blev der da også siden, og endnu ved matrikuleringen 1844, svaret en årlig afgift til præsteembedet. Det fik 1844 hartkornet forhøjet til 0-3-0-1¹/₄, og har nu matr. nr. 1 af Vangså.

Det tredje Rækkebyhus hørte 1683 under Nystrup og var fæstet til Poul Christensen, (som også havde fæstet et hus i Hovekær). Det fik 1688 htk. 0-1-0-1. Den sidste adelige ejer af Nystrup, Ville Orning, måtte ved den tid forlade gården, og Nystrup og de få ejendomme, der var tilbage af dens gods, blev overtaget af kreditorerne, deriblandt Kronen, som overtog selve Nystrup. Dette hus blev overtaget af borgmester Christian Mortensen Lelius i Thisted, som 1690 solgte det til Peder Bendixen i Vester Vandet, der kort før sin død 1702 bortgav sine mange ejendomme til pårørende. En slægtning, Kirstine Brønsdorff var gift med Jens Hvas til Tulsted, der som ejer af dette hus var mellem de sagsøgte i den ovennævnte sag 1736. Huset må altså være flyttet til Vangså, og det beboedes da af Maren Pedersdatter, sikkert den Maren Pedersdatter Rækkeby, der døde 1740. 1844 blev hartkornet forhøjet til 0-1-3-0¹/₂, og stedet har nu matr. nr. 2 af Vangså.

Huse under Djernæs

Som omtalt i årbog 1963, s. 299, hørte 4 huse under Djernæs (Store Djernæs i Tvorup sogn), skønt Djernæs selv var en fæstegård. Dette mærkelige forhold var gammelt. Allerede i jordebogen 1608 står Jørgen Holst i Djernæs som fæster af tre af husene. Det siges 1637, at

de ligger ved Hovekær. Rimeligvis er de bygget på arealer, der fra ældgammel tid har tilhørt denne gamle hovedgård. Det fjerde hus, der kaldes et hus i Blikær, blev 1649 fæstet til Jørgen Nielsen (Holst) i Djernæs, sønnesøn af ovennævnte Jørgen Holst, og efter den tid hørte det også sammen med gården. Matr. 1688 bemærker ved disse huse, at de (i matr. 1664) var »indregnet under Djernæs jord«.

De fulgte da også med Djernæs, da Kronen 1666 overdrog gården til mag. Hans Zoëga, og det må her bemærkes, at gården altså ikke sammen med Ørum len blev solgt 1661 til Alb. B. Berns arvinger og L. Marselis, således som Kronens øvrige gods i Vang sogn. Det tyder på, at gården indtog en særstilling. Måske regnedes den endnu halvvejs for en hovedgård.

Endnu en tid fulgte husene med Djernæs, således da Johan Adolph de Clerque 1704 solgte gården til Peder Madsen Jensen i Thisted, da denne 1706 solgte Djernæs til fæsteren Søren Andersen Nors, og endelig da Alb. Mogensen Leegård 1721 solgte gården til Anne Jensdatter Tøfting. Omtrent ved denne tid blev husene flyttet ud til havet, og de var derfor også med i den omtalte sag om de flyttede huse 1736.

Senere blev husene solgt til Råstrup, som de tilhørte 1778¹¹⁾.

Åkær (se årbog 1963, s. 300). I Åkær boede måske den Mette Åkær, der nævnes 1585. En sag om tyveri fra Morten Nielsen i Åkær kom for landstinget 1637¹²⁾. Der var stjålet rug, byg, ost, uld og tran, så helt fattig har Morten nok ikke været. 1683 var Niels Nielsen Åkær fæster, og stedet fik i matr. 1688 htk. 0-1-0-2. Stedet var flyttet til Vangså før sagen 1736. Det fik ved matrikuleringen 1844 hartkornet forhøjet til 0-3-2-1, og stedet har nu matr. nr. 7 af Vangså.

Hovekær (se årb. 1963, s. 299). Åkær og to andre huse siges 1637 at ligge ved Hovekær, men dette navn er dog særlig knyttet til et af husene, det hvori Erik Jørgensen boede 1683. Markbogen siger, at dette hus hedder Hovekær. Senere fæstede Knud Lauritsen stedet⁹⁾, og han kaldes som fadder 1731 Knud Laursen *ved havet*, så huset må være flyttet før dette år. Det fik 1688 pålagt htk. 0-1-3-1, der 1844 blev forhøjet til 0-2-0-1 $\frac{1}{2}$, og huset har nu matr. nr. 4 af Vangså.

Det tredje hus ved Hovekær var 1683 fæstet til Poul Christensen, som også havde et hus i Rækkeby (se årb. 1963, s. 294 og 299). Det blev senere beboet af Christen Jensen⁹⁾, der allerede 1713 i kirkebogen kaldes Christen Jensen *ved havet*, og dette hus er måske det første, der blev flyttet ud. 1688 blev dets hartkorn 0-1-0-0, 1844 blev det forhøjet til 0-5-0-2 $\frac{1}{2}$, altså mere end det femdobbelte. Det har nu matr. nr. 6 af Vangså.

Det fjerde hus, der hørte under Djernæs, var det hus, som Christen Knudsen boede i 1683 (årb. 1963, s. 294). Det er sikkert dette hus, der omtales som liggende i *Blikær*. Senere boede hans svigersøn Niels Nielsen i huset⁹⁾. Han kaldes 1728 i kirkebogen Niels Nielsen *ved havet*. Hartkornet var 1688 0-1-0-2, men blev 1844 forhøjet til 0-4-0-0 $\frac{1}{4}$. Det har nu matr. nr. 3 af Vangså.

Bavnhuset

Af de klithuse, der er nævnt i markbogen 1683, er der nu foruden Margrete Graversdatters hus, der er omtalt under Gurup, kun ét hus tilbage, nemlig det hus ved havet, som den gamle blinde Oluf Sørensen boede i 1683 (årb. 1963, s. 294 og 300). Der var ingen agerjord til huset, kun en kålhøve. I amtsregnskabet 1697-98 nævnes det som »et hus, Oluf Sørensen sidst påboede, kaldet

Bavnhuset, er blevet opbygget i krigens tid af bem(eldte) Oluf Sørensen, og de, som tog vare på bavnnet, der havde deres tilhold«. Ved fæstebrev af 15. jan. 1698 fæstede amtsforvalteren til Hans Jensen, født i Vrejlev sogn i Vendsyssel »det jordløse hus i Vangs sogn, kaldes Bavnhus, Oluf Sørensen sidst iboede og fradøde, som i krigens tid af forn(ævnte) Oluf Sørensen er opbyggt«.

Oluf Sørensen, der døde 1693, boede også i huset 1677, da han dette år nævnes i et mandtal⁷⁾ som boende ved havet. 1679 nævnes han sammen med sin hustru og 1684 sammen med en datter. Da var han fattig, men han havde engang været en stor mand i Vang. Efter svenskekrigen fæstede han 1660 det meste af den store gård Vangsgård efter broderen Søren Sørensen, der var død¹³⁾, måske under krigen. Desuden havde han 1660 en anden gård, som svarede afgift til Vang kirke, og ifølge matr. 1664 en gård, der tilhørte præsteembedet.

De to brødre havde handlet på Norge. I nogle få år nævner lensregnskaberne navne på folk, der har fortoldet skuder. 1640 og 1641 havde Søren Sørensen udskibet ud for Vang sogn (ved Vang strand). Skuden var på 6½ læster 4 td., og 1642 nævnes Oluf Sørensen med en skude af samme størrelse, måske den samme. Men da told ikke altid er opført i lensregnskaberne, er det muligt, at man både før og siden har drevet skudehandel fra Vang strand. 1629 nævnes en skude, som var indkommet for *Vang oedt* (Vang odde?).

Oluf Sørensen var gift med en datter af Jens Christensen, sognepræst i Vang 1619–1665, og Anne Christoffersdatter, der var datter af adelsmanden Christoffer Lunov til Nystrup.

1703 solgte Kronen ved auktion¹⁴⁾ et hus uden hartkorn, kaldet Bavnhuset, i Vang sogn til provst, magister

Jens Olufsen Wang, sognepræst til Flade og Gærum, for 101 rdl. rede penge, én efter tidens forhold forbavsende høj pris for et jordløst hus. (Et hus med jord i Torsted, htk. 0-1-1-2, solgtes samme år for 14½ rdl.). Den høje pris synes at være betinget af særlige forhold.

Nu var køberen, hr. Jens Olufsen Wang, søn af Oluf Sørensen¹⁵), og husets fæster Hans Jensen var gift med Maren Olufsdatter, der vel var Oluf Sørensens datter, så hr. Jens har sikkert strakt sig vidt for søsterens skyld, hvis andre har budt på huset ved auktionen. Den der nærmest kunne have interesse heri, var Poul v. Klingenberg til Ørum, der 1702–04 var ejer af Råstrup og da gjorde denne gård til en komplet hovedgård ved at lægge bl.a. det gamle krongods i Vang ind under den¹⁶). Det kunne måske være af værdi for gården, at dette hus ved havet blev lagt til dens besiddelser. Huset kan have haft en særlig værdi, fordi det lå omtrent, hvor åen mundede ud. Ved en åmunding var der nemlig ofte bedre landingsmuligheder end ellers. Huset var måske et pakhus, et handelshus, bygget i Oluf Sørensens storhedstid.

Hvilke ulykker, der er overgået ham fra den tid og til han 1683 som en gammel, blind mand, der ikke havde andet at leve af, end hvad Gud og godtfolk ville give ham, sad i det afsides hus ved havet, ved vi ikke. Måske har hans sidste år dog været lysere.

Sønnen var født 1660 på Vangsgård. Han havde som dreng oplevet, at faderen havde mistet, hvad han havde, måske også synet, og det ensomme hus ved havet har en tid været hans hjem. Fattigt nok må det have været for ham, men han havde dog en arv, sine gode evner. Han kom på latinskolen i Thisted, blev student 1679 og tog kun tre år efter sin embedseksamen. Da kunne han endnu ikke hjælpe sin fattige, blinde fader, men han fik

hurtigt et godt embede. 1686 blev han sognepræst for Flade, Gærum og Fladstrand (Frederikshavn) i en alder af 26 år, og året efter blev han gift med en meget rig præsteenke, Anne Pedersdatter Hemmet¹⁷). Han havde nu råd til at hjælpe sin fader, og han har vel også haft sind til det, siden han ville give så meget for det hus, der havde været hans hjem og nu var søsterens.

Måske var det også ham, der bragte forbindelse i stand mellem søsteren og vendelboen Hans Jensen og siden hjalp deres børn. En af deres sønner, Oluf Hansen Wang, f. 1697, blev kapellan hos ham og derefter sognepræst i Nordstrømø på Færøerne. En anden søn, Thomas Hansen Wang, f. 1705, blev også kapellan i Flade-Gærum-Fladstrand og siden sognepræst i Skrydstrup. De var 11 søskende, og morbroderen har måske hjulpet flere af dem frem. I hvert fald blev kun to af dem boende på egnen, nemlig den ældste, Anne Hansdatter, f. 1695, gift 1734 i Vang med Peder Nielsen, der boede i Vangså, og Søren Hansen, der døde 1740. Forældrene døde 1734, og Søren Hansen har vel overtaget huset. Senere boede hans søsterdatter, Helvig Pedersdatter, og hendes mand, Christen Christensen, i det. Manden blev 1773 fundet død på stranden neden sandbakken tre agre lang fra hans hus. Hun blev 1774 gift med enkemanden Morten Odders-hede fra Vangså, der flyttede til hende. Hans søn Jens Mortensen blev gift med hendes datter Anne, og de fik huset, som de blev ejere af. Slægtens navn blev senere forkortet til Odder.

Huset havde altså ikke noget hartkorn, men ved reskript af 15. april 1818 fik det som mange andre jordløse huse tillagt hartkorn, måske fordi de jordløse huse havde fået små jordlodder ved udskiftningen som vederlag for den græsningsret, de havde i byens fællede, der

også blev udskiftet. Huset fik tillagt thtk. 0-1-1-0. Det blev 1844 forhøjet til 0-2-2-2, og stedet har nu matr. nr. 10 af Vangså.

Vang sogns klitmøller

For at man kan få et fuldstændigt billede af den gamle klitbebyggelse i 15-1600erne er det nødvendigt, at man også tager vandmøllerne i Vang klit med. I jordebogen 1580 nævnes efter Store Djernæs to klitmøller, hvoraf den første kaldes en Vangs klitmølle, som er bygget i havklitten. Jørgen Holst i Djernæs skulle svare 8 td. byg af den, og desuden 1 fjerding ål af en ålegård ved møllestrømmen. Lige efter nævnes endnu en klitmølle, som Niels Persen i Klostergård havde fæstet. Af den skulle der svares $\frac{1}{2}$ læst byg (12 td.), men det hedder om begge møllerne, at de er øde af sand, så åen er forfyldt med vand.

Dette er dog måske kun en halv sandhed. I denne jordebog søger lensmanden som før berørt at fremstille så mange afgifter som muligt som usikre indtægter, og derfor er det vigtigere at se, hvad den næste jordebog, 1585, siger. Den kalder begge møllerne Vangs møller, og siger, at Jørgen Holst har dem begge, men at møllerne er slet fordærvet af sand *hvert andet år* og skal da bygges op på ny igen og kan ikke give uden halv afgift. De var altså i brug endnu på den tid, i hvert fald med mellemrum. 1612 hedder det derimod, at begge møllerne er øde og deres afgift ikke medregnet. Der er også øde 1629, men man har da endnu haft lidt håb om at få dem i gang, for det hedder, at de behøver igen at opbygges. Det skete dog vistnok ikke. 1637 er de aldeles øde, og siden nævnes de ikke.

Hvor de har ligget, ved man ikke. De må have ligget

ved den å, der tidligere dannede udløb for vandet fra Vang sø og kærene nordenfor. Markbogen 1683 fortæller:

»Hovekær eng står mest under vand, som kommer fra Vang sø, og har sandflugten stoppet den udgang, som vandet skulle have til havet imellem klitterne, så at det ikke kan hjælpes, men må ganske fordærves. Engkær er iligemåde dets vandløb af sandflugten forstoppet, som havde sit afløb til Hovekær, men ligger og ganske tør med sand imellem kærene«.

Af denne å er der endnu en lille rest tilbage ude ved Vangså, men da åerne let kan tvinges til at forandre leje ude ved havet, kan man ikke vide, om åen altid har haft sit udløb samme sted. Længere inde i landet er der ikke mere tydelige spor af åen.

Hvis terrainforholdene har været omtrent som nu, vil det være mest sandsynligt, at møllerne lå nær havet. På et kort med højdekurver kan man se, at her som andre steder er der langs med den gamle kystlinje, (se årb. 1963, s. 288 f.), en lavning, og der ligger søerne og kærene. Derfra og ud mod havet stiger terrainet først lidt for derefter at falde jævnt over 4–5 km ud til, hvor de egentlige havklitter begynder. Fra søen og hertil, altså over sletten, er der ikke meget fald. Fra sletten gennem havklitterne til havet er der derimod et fald på ca. 10 m, så hvis åen var der endnu, ville det bedste sted, man kunne lægge en vandmølle, være nær havet. Når jorbogen siger om den ene mølle, at den er bygget i *havklitten*, må dette ord sikkert være brugt i samme betydning, som det har nu, nemlig om den yderste klitrække.

Længe mod syd, i Tvorup sogn, lå en anden klitmølle, Palsens mølle. Den lå ved udløbet fra Tvorup vestersø (Ferring sø) og det er sikkert den, man 1882 fandt spor af ved Langbakke nord for Bøgstedrende. Kristen Høje

i Skårup, der var født derude, fortalte omkring 1920, at han som dreng havde set en møllesten og tømmer der. Denne mølle lå altså i havklitten, og det samme er egentlig tilfældet med møllerne ved udløbet fra Vandet sø, dem som bebyggelsen Klitmøller i V. Vandet sogn har navn efter, og med Hansted mølle. Alt tyder altså på, at sporene efter Vang Sogns klitmøller skal søges ude ved Vangså.

I jordebøgerne nævnes som før omtalt huse i Vang sogn ved Klitmøller eller, som der oftest står, ved Klitmølle. Der menes her sikkert klitmøllerne ved Vangs å. Endnu i jordebogen 1637 nævnes to huse derude, beboet af Christen Pedersen ved Klitmølle og Jens ved Klitmølle, men det tilføjes: »Et iligemåde af sandflugt blevet øde«. I jordebog 1651 står Jep Pedersen ved »Clitmøller« anført som fæster af tre huse i Vang sogn, rimeligvis i klitten. Denne mand er sikkert den samme som Jep Pedersen Krabbe fra Tvorup, der havde en mølle ved Klitmøller i V. Vandet sogn, men han havde ifølge en tilføjelse i samme jordebogs slutning også Vendbjerg mølle i Nors sogn, som han havde fæstet 1638, så han har været en vidtfavnende mand. Måske har han håbet på, at der endnu kunne bygges en mølle på det gamle sted i Vang klit, og husene er sikkert huse, der lå der. Siden hører man ikke noget om dem, men Bavnhuset er måske en slags afløser.

Klitbebyggelsens udvikling

Efter at de enkelte ejendommers skæbne nu er fulgt gennem tiderne, vil man kunne danne sig et skøn over hele bebyggelsens udvikling, når man samtidig tager naturforholdene og samfundstilstandene i betragtning.

Som før nævnt (årh. 1963, s. 291 f.) har der efter al

Oversigt over klitejendommene

Gruppe I

Ejendomme, der er nedlagt eller flyttet ind i landet

Navn	Ældste hartkorn hartkorn (se årb. 1963, side 304)	Hartkorn 1682	Hartkorn 1688	Flyttet	Hartkorn 1633	Hartkorn 1844
Hove	5-0-0-0	4-0-0-0	4-1-1-2	ca. 1753	2-1-1-2	sammen
Trab	5-6-2-2	3-4-0-0	1-1-3-2	ca. 1715	0-1-1-0	lagt me
Skurup	2-0-0-0	1-0-0-0	0-4-0-1	ca. 1690	0-1-0-1	andre
Overgård	2-6-0-0	1-0-0-0	0-1-1-2	nedlagt før 1683		gårde
Inte	1-0-0-0	0-4-0-0		øde		
Korsborer	1-0-0-0	1-0-0-0	0-4-0-0	før 1750?	0-1-2-0	0-2-2-0
Kokkedal	(hus)		0-1-3-2	før 1750	0-1-0-0	0-3-3-2

Gruppe II

Ejendomme, der er flyttet til Vangså

Navn	Betegnelse matr. 1688	Hartkorn 1688	Flyttet	Hartkorn 1733	Ny matr. nr. (1844) Vangså	Hartkorn 1844
	Tvede boelsmænd					
Tveder	1	0-3-1-1	1728	0-1-0-0	9	0-1-1-2
Åkær	2	0-1-0-2	før 1736	0-1-0-2	7	0-2-3-1
Hovekær	3	0-1-3-3	før 1731	0-1-3-1	4	0-2-0-1
Bavnhuset	4	0-0-0-0	lå v. havet	0-0-0-0	10	0-2-2-2
	Sandklitterne					
(Overgård)	1	0-1-1-2	se gruppe I			
Rækkeby	2	0-0-3-0	før 1730	0-0-0-0	16	0-0-0-1
Gurup	3	0-1-0-0	før 1727	0-0-0-0	5	0-2-2-1
Rækkeby	4	0-0-1-1	før 1724	0-0-0-0	1	0-3-0-1
Hovekær	5 (6)	0-1-0-0	før 1713	0-1-0-0	6	0-5-0-2
Rækkeby	6 (5)	0-0-1-1	før 1736	0-1-0-1	2	0-1-3-0
Blikær	7	0-1-0-2	før 1728	0-1-0-2	3	0-4-0-0
<i>Nye huse:</i>						
1. Øgberg			bygget ca. 1731		11	0-1-1-1
2.			bygget ca. 1780		8	0-2-0-0
3.			bygget ca. 1780		12	0-0-0-2
			Fælled		13	0-0-1-2
			Fælled		14	0-0-1-2
			Fælled		15	0-0-1-0

Hartkorn i Vangså

Ialt 1688: (1-5-0-1) 1733: 0-7-2-1 1844: 3-6-2-2

Man må her lægge mærke til, at hartkornet i Vangså er mere end firdoblet 1844.

sandsynlighed på grund af naturforholdene ikke været nogen oldtidsbebyggelse i området, men muligvis i dets kant. Noget spor er ikke fundet.

Den første gård, som er grundlagt herude, er sandsynligvis *Trab*. De to gårde Skurup og Overgård synes at være udskilt fra den. Muligvis er også Inte udgået fra Trab. Skurup er et torp-navn, der både antyder, at gården er udflyttet, og at den er grundlagt ca. 900–1100. Disse gårde havde agre både i Vang og i Tvorup bymarker, og det tyder på, at modergården Trab er grundlagt, før Vang og Tvorup byer blev adskilt. Tvorup er også et torp-navn fra 900–1100, og Trab må da være ældre. Muligvis lå den indenfor den gamle havkyst.

Hove var bygget på inddiget græsningsjord (et hus lå ved Hovedige), svarer kun korn og smør, og er derfor sikkert yngre end Trab. Den lå ved eller nær den gamle kyst.

Klithusene synes at være yngre. Tveder er udskilt fra Hove. De andre var oprindelig gadehuse, bygget på jord, der tilhørte Kronen, Nystrup og Djernæs. Gurup er et torp-navn, der antyder, at huset stammer fra tidlig middelalder, mens Korsborer vel først er bygget efter 1470.

I årene omkring 1600 er der igen sket en udvikling, idet nogle tidligere gadehuse nu kaldes bol eller halvbol. Der må da være foregået en opdyrkning, og 1683 havde de fleste huse jord.

Studerer man bebyggelsehistorie, vil man snart opdage, at tider, hvori bebyggelsen udvides, veksler med tider, hvor den igen indskrænkes. Grundene kan være forskellige, økonomiske og sociale tilstande kan være medvirkende årsager, men også natur- og klimaforhold kan spille en rolle. Hvis flere ugunstige forhold kommer til at virke sammen, kan det let gå sådan, at kulturens yderste forposter må opgives.

I Vang klit havde man altid haft en stærk fjende at slås med – sandflugten i alle dens former fra jordknog til vandreklitter. Når beboerne kort efter 1683 begyndte at bryde op og flytte bort, ligger det derfor nær at tænke, at det skete på grund af sandflugten, og samtidige beretninger lader ingen tvivl tilbage om, at man gav sandflugten skylden. Nogle kilder, fx. præsteindberetninger, må benyttes med varsomhed, da der kan ligge økonomiske interesser bagved, et ønske om at opnå visse fordele, men markbøgerne må vist anses for at være upartiske kilder, især markbogen for Vang sogn, som gør indtryk af at være et yderst samvittighedsfuldt arbejde.

Det er dog nødvendigt at se lidt nærmere på forholdene. Der kan vist ikke være tvivl om, at der altid har været sandflugt i dette gamle strandområde såvel som i Vang by og andre steder, hvor underlaget er istids-sand. Også i vore dage er jord- og sandfygning jo her et problem trods den forbedrede dyrkning. Når vi ikke ved meget om forholdene før 1500, skyldes det blot, at de skriftlige kilder fra denne tid er så få og magre. Efter 1500 kom der flere og mere righoldige kilder, og der gik ikke mange år, før man erfarer, at sandflugten er der og har været der længe. Christian III udsendte 1539 et brev, hvori det blev strengt forbudt at slå hjelme og tag ved Vesterstranden, og i præsteindberetningerne klages der 1555 over sandflugt i Vang, V. Vandet, Vigsø og Rær, 1571 i Tveds sogn og 1625 i Østerild. Det sidste sted kan der i hvert fald ikke være tale om sand fra Vesterhavet. Om Vang sogn hedder det 1555, at »sand har meget ødt denne fornævnte sognemark«, og i den ældste jordebog for Ørum len 1580 siges det, at Trab, Skurup og Overgård var fordærvet af sand. Flere sandflugtramte gårde nævnes andre steder i denne og de

følgende jordebøger, så det er klart, at sandflugten var en gammel historie.

Man skulle så tro, at det var næsten umuligt at klare sig ude i klitten, men andre vidnesbyrd taler imod. Det kan ses, at mange familier sad i de samme ejendomme gennem de strenge år i midten af 1600erne, gennem kejserkrigen og svenskekrigene, der ruinerede mange bønder i de frugtbare egne, og det kan ses af tingsvidner og skattemandtale, at Knud Sørensen i Trab, folkene i Hove og flere af de andre beboere i klitten havde en vis social position, der tyder på gode kår. Denne tilsyneladende modsigelse kan forklares, idet det tydeligt fremgår af kvægskattemandtale og markbogens angivelser af kreaturholdet, at ejendommenes eksistensgrundlag var kvægavl, ikke kornavl. Græsning var der sikkert nok af i kærene og på den udstrakte slette, og der var marehalm i klitterne. Efter markbogen kunne klitboerne endnu 1683 græsse over 33 kreaturer alene på deres egen jord, mens samtlige gårdmænd og husmænd i Vang by kunne græsse 35. Meget kvæg giver en god mødding, og da man vel dengang som senere kørte græstørv i møddingen, blev der mange læs gødning til de sandede agre. Det gav afgrøden kraft, men gav også muld og holdt på det flyvske sand. Når beboerne så var gamle i gårde og havde lært, hvordan en sådan ejendom skulle drives, er det forståeligt, at tilstanden ikke var så dårlig, som man skulle vente.

Hvad var det da, der i løbet af et kort åremål fik folk til at flytte fra deres gamle bopladser? Næppe den almindelige sandflugt, jord- og sandknog, alene. Den kender vi godt fra nutiden, og den kan enkelte år gøre betydelig skade, men den ser oftest farligere ud, end den på langt sigt er.

Når der kom klager over sandflugt fra byer inde i landsdelen, fx. fra Torsted og Skinnerup, er det sikkert denne slags sandflugt, det drejede sig om. Det er påfaldende, at klagerne fra sådanne områder kommer i dårlige tider, fx. efter krige (foruden efter hartkornsskatternes indførelse, se årb. 1963 s. 304). Det tyder på, at der var tale om skader, hvis følger under normale forhold kunne overvindes, og et vidnesbyrd herom har vi i hartkornsansættelserne. I Torsted og Skinnerup blev hartkornet 1688 efter mange klager og nedsættelser af hartkorn ansat lavt i forhold til hartkornet 1664, men tiderne blev bedre, og ved matrikuleringen 1844 fik begge sogne deres hartkorn stærkt forhøjet, mens byer på tungere jorder, der ikke havde lidt under sandflugt, fik hartkornet nedsat. Hartkornet i Torsted blev forhøjet fra 65 td. til 93 td. og i Skinnerup fra 75 td. til 153 td., mens det i Sjørring by, der ikke var ramt af sandflugt, blev nedsat fra 82 td. til 67 td.

Ved sammenligning af opmålinger og takseringer fra markbøgerne 1683 med de tilsvarende fra udskiftningsdokumenterne kan det desuden ses, at de agre, der var plaget af sandflugt 1683, stadig var i brug omkring 1800 (og er det endnu). Det gælder også for Vang bys mark.

I klitten var denne sandknog nok værre end inde i landet, men man havde dog levet med den i lange tider også derude og klaret sig hæderligt. Hvis sandflugten alene er skyld i klitbebyggelsens opløsning i løbet af få år, må den have optrådt i en langt farligere form. At det er sket, antyder markbogen kun et par gange. Den siger, at »den gård Hove og de derhos liggende boliger (er) mesten omspændt af sand og ligger *plat under de store sandbakker*«, og at »samme steder er nærmest derover til undergang af sand«, og om Nystrup, at der »*tæt omkring gården findes store og høje sandbrinker af hvid flyvesand* og blæser ind i døren til dem på gården«.

Her synes der at være tale om vandreklitter, sander, der vandrede mod øst og begravede alt, hvad de traf på, under metertykke sandlag, og derved for lange tider udelukkede muligheden for dyrkning. Under omtalen af

Trab, Skurup, Overgård og Inte nævner markbogen ikke noget tilsvarende, men omtrent der hvor de har ligget, findes der nu sander, fx. Trab sande, og Skurupeng sande. Tilsyneladende er der da ingen tvivl om, at det er vandreklitter, der efterhånden har ødelagt ejendommene.

Det må dog indrømmes, at der er forhold, der gør denne antagelse noget usikker. De to steder, hvor markbogen taler om de truende sandbakker, ved Hove og Nystrup, skulle man jo vente, at ødelæggelsen ville følge i løbet af få år. Det skete imidlertid, så vidt det kan ses, hverken da eller senere.

Da der 1753 blev givet tilladelse til at flytte nogen bygning fra Hove til Vangsgård, som manden i Hove også havde fæstet, lå den gamle gård endnu derude. Begrundelsen for flytningen var ikke, at gården var ødelagt eller truet af sandflugt, men at der var for megen bygning, og det stemmer godt med, at ved ildsteds- og kvægs-katten 1677 svarede Hove af 3 ildsteder og af den næststørste besætning i hele Vang sogn. Både stuehus, stald og lade må da have været store, og når familien og besætningen flyttede til Vangsgård, hvor bygningerne synes at have været mindre, var det naturligt, at man tog nogle af husene med. Hove mark var heller ikke ødelagt af sand (se årb. 1963 s. 306).

Nystrup var ifølge markbogen flyttet af Christoffer Lunov, der døde 1640. Det skete på grund af sandflugten, og der hvor gården havde stået, var der 1683 »store og mægtige, høje bjerge af samme flyvesand«, altså vandreklitter. Den nye gård lå efter markbogen syd for en mark, der kaldtes Hald, hvis størrelse og form kan beregnes ud fra opmålingen. Det viser sig da, at dette stykke jord svarer nøje til den mark, der efter ældre generalstabskort ca. 1900 lå nordenfor det daværende Nystrup, der blev flyttet 1910. Denne mark hælder stærkt mod nord og svarer til navnet Hald, og Nystrup synes altså at have ligget samme sted 1910, som den lå 1683.

Hverken Hove eller Nystrup blev da ødelagt af de truende sandbakker.

For Trab sandes vedkommende er forholdene også

uklare. Trab bakke er en mærkelig isoleret sandbakke, der ikke ligner de typiske vandreklitter. De har gerne form som tungeformede buer, hver med to lange haler, rimmer, der går i øst-vest. Måske er Trab bakke oprindelig en stranddannelse, ældre end de typiske vandreklitter, der ligger vestfor. Omkring den og ned mod søen ligger der en ret flad strækning, som nok kan have været agre engang; derimod er arealerne vestfor dækket af vandreklitter, som sikkert er vandret hen over en del dyrket jord og har gjort sandfygningen hen over de foranliggende agre værre. Ind imellem dem ligger der dog en del jord, som efter hvad folk i Vang siger, nok kunne dyrkes, men som ligger så afsides og ubekvem, at dyrkingen ville blive meget besværlig.

Der kan trods alt ikke være tvivl om, at sandflugten er en hovedårsag til bebyggelsens opløsning, men det vil være rigtigst at undersøge, om ikke andre årsager kan have været medvirkende.

I hele landet var der på den tid mange øde gårde¹⁹). En øde gård betød dengang en ubesat gård, en ledig gård, ikke nødvendigvis en ødelagt gård, idet jorden ofte blev drevet af folk i andre gårde. Der var altid nogle gårde, som for en tid stod ledige, men når antallet bliver særlig stort, må det betyde noget. Grunden kunne være dårlige tider, usikre forhold for landbruget, bedre erhvervs-muligheder andre steder el.l. Også i vore dage ser vi, at under sådanne forhold kommer nogle ejendomme til at stå øde, og det er nu som dengang mest de dårligste og dårligst beliggende ejendomme. Folk forlader dem og søger andre steder hen, og ejendommene er ikke til at sælge.

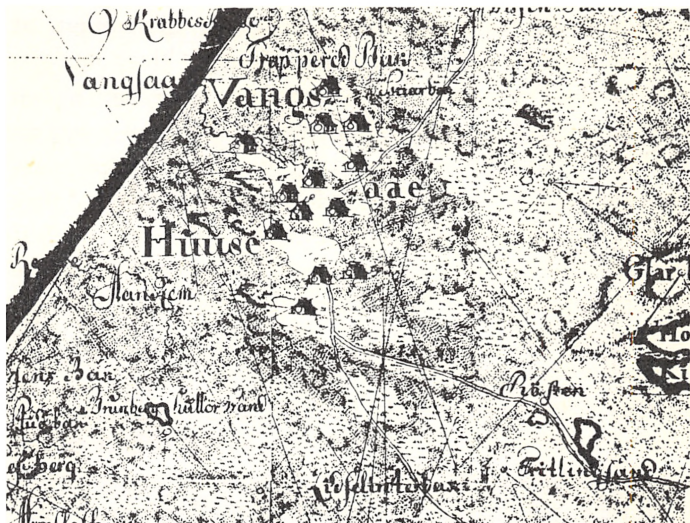
Det gjaldt altså på den tid næsten overalt i landet, og dette forhold må tages i betragtning, når man ser på

udviklingen i Vang sogn, hvor man også opgav dyrkningen af de besværligste ejendomme og flyttede bort. At besværet her stammede fra sandflugten, er en anden sag. Hvis tiderne havde været bedre, er det muligt, at nogle af beboerne stadig ville have kunnet klare sig.

Men de flyttede altså bort, og nu viser der sig en iøjnefaldende forskel på de forskellige ejendomsgruppers skæbne. Gårdene flyttede indad, husene udad (se oversigten side 402). Det må betyde, at folkene i den første gruppe ejendomme var bønder, hvis erhverv var fast knyttet til *jorden*, mens husmændene her som andre steder også havde andre erhverv. De kunne drive håndværk eller fiskeri eller gå på dagleje. Deres landbrug var kun til husbehov.

Fiskeri havde de vel altid drevet. Markbogen siger, at »husmændene samt den gård, kaldes Hove, bruger fiskeri udi havet med kroge, hvorefter de bekommer nogle torsk og kuller undertiden«. Hvis tiderne for landbruget blev ringere, ville bønderne have dårligere råd til at holde daglejere, og det er da naturligt, at fiskeriet nu blev husmændenes hovederhverv, og at de så, når deres jord ikke var værd at dyrke mere, flyttede til havet. Der havde de bedre muligheder for at kunne udnytte fiskeriet, de kunne græsse deres kreaturer i klitterne, måske også dyrke lidt jord, og de var ikke længere borte fra gårdene, end at de kunne taget noget arbejde for bønderne, når der var noget. Det var helt op i vort århundrede almindeligt, at fiskerne gik på høstarbejde inde i landet. Deres vilkår var efter flytningen ikke væsentlig anderledes end før, snarere var der udsigt til forbedring, når de havde tilpasset sig til forholdene derude. Et vidnesbyrd om en sådan forbedring er det, at hartkornet, der for disse huse 1688 var 1-5-0-1 og efter flytningen blev nedsat 1733

til 0-7-2-1, blev forhøjet 1844, da Vangså bys hartkorn blev ansat til 3-6-2-2¹/₂.

Vangså ca. 1790

Efter forarbejde til Videnskabernes Selskabs kort (udsnit)

VANGSÅ

En by bliver til

1683 lå Bavnhuset alene ude ved havet. Dets nærmeste nabo var vel Kløvborg, som da var øde og forladt. Nogle år efter begyndte folk i klitterne imidlertid at flytte deres huse derud, og efterhånden samledes alle husene nær Bavnhuset. Det skete, som det er påvist i afsnittet om husenes historie, mellem 1700 og 1736, og der opstod et lille bysamfund. I de første tiår efter 1700 havde byen endnu ikke noget rigtigt navn. Når man skulle sige, hvor folk derude boede, passede de gamle husnavne, Hovekær, Åkær, Rækkeby, ikke mere, og man nøjedes da med at

sige »ved havet«. Således skrev præsten også i kirkebogen.

I længden var denne betegnelse ikke nok. Havet var jo stort, og folk andre steder, fx. i Vorupør, havde samme »adresse«, så fejltagelser var mulige, især når man talte med udensogns folk. Man måtte have en mere bestemt benævnelse, og snart begynder navnet *Vangså* at gøre sig gældende. I kirkebogen findes navnet 1721, og det bliver efterhånden mere og mere almindeligt, mens betegnelsen »ved havet« bruges sjældnere og tilsidst forsvinder. I de første år bruger man udtrykket »*ved Vangså*«, senere hedder det »*i Vangså*«. Det viser, at *Vangså* er navnet på åen, og det forhold, at navnet udtales med tryk på sidste stavelse, tyder på, at navnet er gammelt.

Byens tilblivelse var endnu i frisk minde, da Knud Aagaard skrev sin »Beskrivelse over Thye« 1802. Han fortæller om Vang sogn: »Mange eenlige Gaarde skal have været i Sognet, hvoraf nogle ganske ere ødelagte, andre ere som Huse bortfløttede, enten til Vang By eller til Havet, hvorved Vangsaae Bye er fremkommet. Saaledes er Haugaard (Hove), som tilforn laae ved en Søe i Klitten, hvoraf endnu sees Spoer, nu en Gaard i Vang By«.

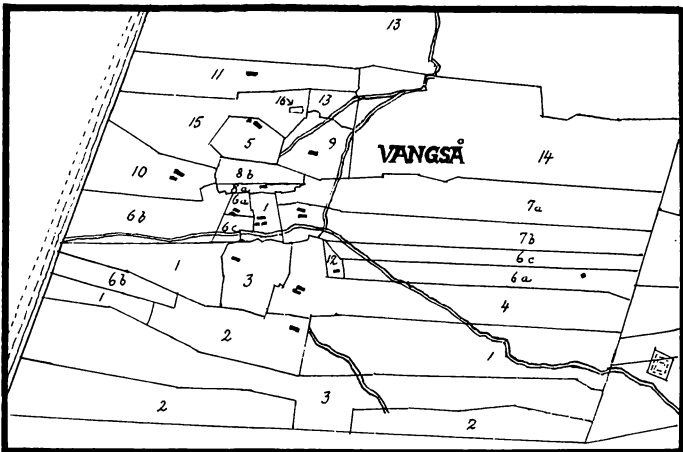
Byen vokser

Efterhånden blev der bygget flere huse derude. Det første nye hus blev opført ca. 1731. Ved fæstebrev af 6. dec. 1730 bortfæstede ejeren af Råstrup til Niels Christensen Spillemand, født i Thisted, et umatrikuleret stykke ejendom, liggende ved *Vangså*, kaldet *Øgberg*, uden bygning. Fæsteren skulle lade sætte et forsvarligt hus, hvortil ejeren gav ham 1 tylt 7-alens og 1 tylt 8-alens træer. Hans søn Jens Krabbe mindes endnu i stedsnavnet »Krabbes rende«.

Stedet fik ved reskript 1818 tillagt et hartkorn på 0-1-2-0, som 1844 ændredes til 0-1-1- $3\frac{1}{4}$. Det har nu matr. nr. 11 af Vangså.

Omkring 1780 kom der to nye huse til. Det ene ved folketællingen 1787 beboet af Peder Christensen Konge, gift 1779. Det fik 1818 tillagt htk. 0-1-3-0, der 1844 blev forhøjet til 0-2-0- $0\frac{1}{4}$, og det har nu matr. nr. 8 af Vangså.

I det andet hus boede 1787 Ole Christensen Konges enke Else Mortensdatter (Kandberg). De blev gift 1778 i Tvorup. Manden var født i Vangså og er måske druknet på havet, da hans begravelse ikke er fundet indført i kirkebogen. Huset fik ikke noget hartkorn pålagt 1818, og i matr. 1844 har det kun htk. 0-0-0- $2\frac{1}{4}$, så der har vel kun været en kålgård til stedet. Det har nu matr. nr. 12 af Vangså.

Vangså ca. 1850

Efter minoreret matrikelkort over Vang, Skaarhede og Vangsa

Et udateret kort fra ca. 1850, en formindsket udgave af matrikelkortet til matr. 1844, giver et billede af byen på denne tid, og det gengives derfor her. Det ses, at nogle af lodderne, efter at de havde fået matrikelnumre, er blevet delt, hvorved de enkelte parceller har fået et bogstav føjet til matrikelnummeret. Der var altså kommet endnu flere huse.

Fremgangen fortsatte. 1921 var der i Vangså 34 gårde og huse og 149 indbyggere, skole, 2 købmandshandeler og missionshus. 1924 var der i Vangså 40 fiskere med 34 fartøjer, deraf 4 motorbåde. Men da havde byen også nået et højdepunkt.

En tid efter begyndte det at gå tilbage for byen. Landingsforholdene tillod ikke mere sikker landing, i hvert fald med de store motorbåde, der var kommet i brug. Fiskerne fra Vangså begyndte at lande deres fangster i Klitmøller, mange flyttede fra byen, og flere huse lå øde, forfaldt og blev revet ned, ikke på grund af sandflugt, men fordi erhvervsvilkårene var forandrede.

I den nyeste tid har forholdene bedret sig. Vejforbindelserne er blevet så gode, at man hurtigt kan komme til Klitmøller eller Vang med motorkøretøjer, så stedet er ikke mere så afsides som før. Det er muligt at bo i Vangså og fiske fra Klitmøller, og det er forståeligt, at mange Vangsåboere ikke gerne forlader det skønne sted, hvor deres slægt har levet i flere generationer.

Livsvilkår i klitten

I arkiverne er det let at finde navne på folk, der levede i gamle dage, men det er ofte svært at finde noget om, hvordan de levede, og det er endnu sværere at finde en målestok, som man kan bedømme deres livsvilkår efter. Man kan ikke bedømme forholdene på én tid ud fra en

andens tids indstilling. Om folks kår skal kaldes gode eller dårlige, afhænger af, hvad de selv og deres samtid syntes, ikke af en sammenligning med vore livsvaner og vort behov.

Enkelte glimt viser os dog noget om, hvordan samtiden opfattede folks økonomiske stilling. Officielle indberetninger skal man være varsom med at fæste lid til. De kan være forfattet i den hensigt at skaffe en eller anden nogle fordele. Et grelt eksempel er den præsteindberetning, som præsten i Vang, Oluf Sørensens svigerfader, måtte lave til svenskerne under krigen 1657 om gårde og bol i Vang sogn. Han får regnet ud, at samtlige ejendomme i hele Vang sogn tilsammen udgjorde 1½ gård og skriver, at disse sognefolk sidder her udi en fiskerlejde udi nogle sandhytter og har mesten part deres næring med fiskeri af havet. Der var altså ikke noget at hente for svenskerne! Nå, formålet var jo godt.

Mere pålidelige er skatteindberetningerne. Man havde ikke nogen selvangivelse at gå efter, når der skulle betales skat, og så fandt man på andre mål for folks velstand. Man kunne lade dem betale skat efter, hvor mange folk de holdt, hvor meget kvæg de havde eller hvor mange ildsteder, der var i deres huse.

1677 blev der pålignet en ildsteds- og kvægskat, og efter den bliver det muligt at danne sig et skøn over folks sociale position. Store gårde havde i regelen 3 ildsteder, almindelige gårde 2 og huse 1 ildsted, noget afhængig af beboernes samfundsmæssige stilling.

Ser vi nu på skattelisten for Vang, ses det, at folkene i klitten ikke står tilbage for dem i Vang by. Hove har 3 ildsteder, ikke alene Trab, men også Skurup, Korsborer, Kokkedal og to huse ved Hovekær har 2. Beboerne i Vang by svarer af 28 køer, folkene i klitten af 29. Dette

svarer til det indtryk, man får fra andre kilder, at klitbeboerne før flytningen var mindst lige så godt stillet som folk andre steder.

Det vil nu være interessant at se, hvordan de havde det efter flytningen. Fra denne tid har man skifter, som kan give et indtryk af de forhold, folk levede under. Vel må man omgås skifternes opgørelse af formue og gæld noget varsomt, fordi det var både i herremandens og i den efterladte ægtefælles interesse, at der ikke fremkom noget overskud, der skulle deles, men bohave, klæder, besætning og redskaber fortæller også noget.

Som eksempler er først valgt to skifter efter folk, der synes at have haft mindre end de andre. De er valgt fra den første tid efter flytningen, der nok må have været den sværeste at komme igennem.

Et af dem er fra *Tveder*, som blev flyttet til Vangså 1728. Den unge fæster Christen Eriksen døde som bådsmænd i København »hvad tid vides ikke«, og skiftet blev holdt 1743²⁰).

Bohavet bestod af det allernødvendigste, et fyrrerbord, to skamler og en stol, servicet og køkkentøjet af 3 tallerkener, 3 røde lurfade, 1 rød potte og flere sorte pottes og gryder. Desuden var der 8 sættekar til mælk og 2 andre kar, 1 selde (æltekasse til dej) og 2 solde, 1 smørbotte, 2 truge, 1 kærne med stav, en kværn, 2 spande og et trug (vel til vand), 1 skodde (til ovnen) og et ovntræ og endelig et ølanker. Af landbrugsredskaber var der kun 1 spade og 1 le, men så var der 500 fiskekroge, og manden havde fjerdepart i en havbåd. Uden besætning var huset dog ikke. Der var en ko og en kvie, 5 får og 2 væddere. Det var det hele, men der var måske dog nok til, at folk kunne klare sig uden at lide mangel.

Det andet skifte er fra det hus, der før hed *Åkær*, men var flyttet før 1736, og det blev holdt 1738 efter Niels Lauridsens hustru Maren Andersdatter²⁰). Indboet er noget rigeligere end Christen Eriksens. Af landbrugsredskaber er der kun 1 spade, 1 le og en lyngle, men der er 800 fiskekroge, en del andre fiskekroge og liner og 2 garn til sildefiskeri, og han har foruden fjerdepart i en båd halvpart i et våd med tilbehør. Han har desuden tømmerredskaber, 2 save, 1 båndkniv, 1 båndhage, 1 tællekniv, 2 økser, 3 hugjern (stemmejern)

og 2 navere (bor). 1600 favne simer (halmreb) vidner om landlig husflid. Besætningen er større end i Tveder. Der er 1 ko, 1 kvieko, 2 kvier, 1 studeungnød og 2 kalve samt 3 væddere og 10 får med 7 lam. Han har altså drevet fiskeri, håndværk og kvægavl, og egentlig fattig kan han vist ikke kaldes.

Det vil nu være interessant at se, om forholdene blev bedre med tiden, når folk havde lært at udnytte mulighederne på den nye boplads. Fra 1771 findes der nu et skifte til fra det sidstnævnte hus (Åkær) efter Morten Christensen Oddershedes hustru Anne Mogensdatter²⁰). Et blik i dette skifte viser, at tilstanden er betydelig forbedret. Af redskaber og besætning er der omtrent det samme som før, men huset er større. Det indeholdt både dagligstue, storstue (østerstue) og kammer foruden frammersrum. Der er meget mere bohavn, bl.a. findes der en bilæggerovn, et tegn på velstand, og ikke mindre end 11 gudelige bøger. Af konens tøj skal kun nævnes 1 kattuns kåbe med sølvhager, 1 ringere dito, 1 sort plydses kapperøllike og 2 plydses pandepuder.

Dette korte uddrag er nok til at vise, at folkene sad i ret gode kår. Hvis denne forbedring skyldtes, at man havde tilpasset sig til forholdene derude ved havet, vil det kunne ventes, at de familier, der havde boet længst derude, var forholdsvis bedst stillet. Det vil derfor være af interesse at se nøjere på et skifte fra samme tid som dette, men fra et af de huse, som først var flyttet derud. Et sådant skifte findes fra samme år, 1771²⁰), efter Maren Pedersdatter, gift med Peder Christensen, der var født i Vangså, søn af Christen Jensen, som allerede 1713 kaldes Christen Jensen ved havet og måske havde boet der før. Huset lå oprindelig ved Hovekær, og det er vist det første, der blev flyttet ud. Peder Christensen var en af de første indfødte Vangsåboere. Han var fra barn indlevet i forholdene på stedet og skulle altså have betingelser for at kunne udnytte dem. Skiftet viser straks, at der var et ret stort stuehus. Der nævnes dagligstue, østerstue (storstue), begge med bord og fast bænk, spisekammer, ølkammer, sengekammer, frammers og loft. Det vil føre for vidt at nævne alt indboet, da der er et righoldigt udvalg af almindeligt husgeråd, men der er fx. 1 gruekedel af kobber, 2 kedler af kobber og 1 af messing, 1 jerngryde og 1 jernbismær. Af service er der fx. 1 stenkrus med tinlåg og 2 uden, 3 bægere, 11 tallerkener (foruden 6 trætallerkener), en tin-tepotte (i et skifte fra Søgaard i Nors 1756 findes regning på pekoe-te), 3 par hvide kop-

per, 5 studsglas og 8 flasker. Af møblerne bemærkes 3 stole, 1 bænkekiste, 1 jernbilæggerovn, 1 stueur med hus og 1 udsyet sengeklæde. Der er også bøger, nemlig 1 huspostil, 1 salmebog og 1 andagtsbog.

I en kiste mel lås, hængsler og håndgreb lå konens tøj. Der nævnes 9 vadmelskorter, grønne, blå, brune og sorte og 1 ryes skørt, 7 trøjer, deraf 4 af klæde, damask, danziger og boj, 4 livstykker (veste) af ulddamask, »stof«, kallemand og boj, 2 strikkede trøjer, 7 forklæder af kramlærred, kattun, lærred og rask, nogle særke, 7 klæder, deraf 1 af brun silke og 1 af sort flor, de andre af kattun eller bomuld i forskellige farver, røde, røde og gule, blå og hvide. Så var der 1 fløjls hue, 1 fløjls pandepude, 1 plydses kyse, 4 silkehuer og 5 bånd, 6 firehjørnede og 4 trehjørnede klæder af kramlærred og hør, 4 par halværmer, 6 kramlærreds lin, 1 par hvide og 1 par sorte uldne vanter, 1 par hvide handsker, 1 par blå handsker, 2 par strømper, 1 par sko med metalspænder, 1 par tøfler og 1 par træsko. Sådan kunne altså en fiskerkone fra Vangså gå klædt, og både tøj og indbo tyder på jævn velstand.

Om husflid vidner 4 rokke, 1 strangel og en garnvinde og en hegle. Heglen blev brugt ved tilberedning af hør, og den er sandsynligvis blevet brugt af manden og hans sønner. De skulle jo lave fiskegarn, og derfor er der også så mange rokke.

Fiskeriet var nok hovednæringsvejen. Knud Aagaard fortæller i »Beskrivelse over Thy« 1802, at beboerne ved Vangså lever af fiskeri, hvortil de har 2 fiskerbåde²¹). Om både siger han²²), at Aggerboernes er de største (til 8–10 mand²³), fladbundede og uden sejl, men ved de andre fiskerlejer er bådene mindre (til 5 mand²³), kølbyggede og efter norsk bygning med mast og sejl. En sådan båd, 8¹/₂ alen lang, 3 alen bred og 7 bord høj, kan med årer og sejl koste 50 rdl.

I skiftet nævnes da også 1 femtepart i en båd. Af fiskeredskaber er der 1 fjerdepart i 2 våd, 2 sildegarn, tremandspart i storkroge med tilbehør og desuden 800 små kroge. Der var altså mulighed for at drive fiskeri efter flere slags fisk.

Manden har nok også faret til søs en tid som så mange unge fiskere fra denne kyst, for der findes en skibskiste og et skibsskrin. Aagaard siger om fiskerne i Ty²³), at folkene i Agger og Vorupør, som ikke giver sig af med sejlads, driver fiskeriet med størst flid. Heri må ligge, at fiskere i de andre fiskerlejer af og til for til søs,

rimeligvis på de skuder, der sejlede til Norge. Disse søfarende fiskere havde, så vidt det kan ses, en videre horisont end de andre.

Landbruget betød nok mindre, men der var alligevel en i forhold til husets hartkorn (0-1-0-0) forbavsende stor besætning. Der var 4 køer, 1 kvie, 2 kvieungnød, 1 vinterkalv, 1 stud, 13 får med 7 lam, 3 væddere og 1 galt, lige så meget som på mange gårde og mere end tilstrækkeligt til en families forbrug af mælk, smør, kød og uld. På denne baggrund ser det måske lidt mærkeligt ud, at der næsten ingen landbrugsredskaber er. Der er hverken plov eller harve, men kun 5 høleer, 2 river og 1 skærekiste. Man har altså slået meget hø til besætningen, men det må undre, at der findes en skærekiste. Den bruger man jo, når man skal skære halm til hakkelse, og her var der ingen halm, da der ikke er plejle. Forklaringen giver Aagaard, idet han siger²⁴), at i de yderste eller havklitterne er det tilladt at bjerge klittag til foder, og at klittag skåret i hakkelse ædes gerne om vinteren af køer og får. Om landbruget herude siger han, at kornavlens er ubetydelig, men de fleste har skikkelige gode tofter eller små enge til græsning, så at de fleste kan holde 2-3 køer.

Man drev altså fiskeri og kvægavl, og det ser ud, som om det har kunnet give familien, hvad den behøvede. Det var altså ikke af nødvendighed, at manden havde en bøsse med lås og skaft, men for at skaffe nogen afveksling i kosten.

Til kvæget og høet må man have haft ret store bygninger, og det er så heldigt, at netop dette skifte i modsætning til de fleste giver nogle oplysninger om deres størrelse. Stuehusets længde nævnes ikke, men der var dagligstue og storstue, hver med to senge (alkover) i forlængelse af hinanden, og et frammers, som må have været ret stort, og nok tværs gennem huset ligesom bryggerset i gårdene, da der var ovn, og rummet skulle bruges både til bagning, brygning og slagtning. Rimeligvis var der også en gang mellem dagligstue og storstue, og stuehuset må da mindst have været 10 fag eller ca. 20 alen. Vest for frammerset, i forlængelse af stuehuset, lå et udhus på 10 bindinger (stolpepar), rimeligvis en stald, og da afstanden mellem bindingerne i en stald var 2-3 alen, må dette udhus have været mindst 20 alen, og hele længden altså ca. 40 alen, måske mere. Desuden var der et ladehus, hvori der fra østenden til loen var 5 bindinger. Hvor meget der var vest for loen, opgives ikke, men da der i en lade oftest var 4 alen mellem bindingerne (et gulv), må dette hus have været mindst 20 alen.

Det tør vel siges, at både huse, besætning og indbo er adskilligt

større, end man på forhånd ville have ventet at finde hos en fiskerfamilie på den tid. De andre beboere derude har sikkert også haft ret gode kår, for da provst Eeg 1795 solgte Råstrup gods, var Vangsåboerne i stand til at købe deres huse og blive selvejere.

Det ser da ud, som om flytningen fra det indre klit-område til havet nærmest har været en fordel for husfolkene. Fordelen må ligge alene i, at der var bedre vilkår for fiskeriet, for kornavlen var som nævnt ikke af nogen betydning, snarere mindre end før flytningen, og betingelserne for husdyrhold har sikkert været nogenlunde ens før og efter, da man begge steder kunne udnytte græsningen i klitengene og på sletten.

Dette styrker formodningen om, at hensynet til fiskeriet kan have været en hovedårsag til flytningen. Da Christen Eriksen 1728 fik tilladelse til at flytte huset Tveder til havet, nævnes der da heller ikke noget om, at sandflugten skulle være årsagen.

* * *

Når man nu sammenligner resultatet af denne undersøgelse med fortællingerne om de mange herregårde, store landsbyer med frugtbare marker og frodige skove, som sandet skulle have begravet, ses det, at disse fortællinger ligesom mange folkesagn og folkeviser vel rummer en lille historisk kerne, men at fantasien, der gerne arbejder i romantisk-tragisk retning, har omspundet denne kerne med et væv af overdrivelser. Undersøgelsen har imidlertid bekræftet, at tabet af de romantiske træk, der må kastes bort, når man søger at trænge ind til den historiske sandhed bag et sagn, ofte rigeligt opvejes af de mange overraskende og interessante oplysninger, man finder om de virkelige forhold.

Når man da igen står på de store vidder i Vang klit, er det ikke længere et tåget fantasibillede af forsvundne

herligheder, der stiger frem for det indre syn, men et landskab, vildt og øde som nu; kun ligger der spredt og næsten skjult mellem de indre klitbakker fire gårde og nogle få huse. De syner så lidt i de storslåede omgivelser, men man kender dem, deres navne og skæbne og folkene, der bor i dem. Derfor bliver dette billede mere nært og levende.

Noter og henvisninger

I artiklen nævnes en del årstal, som refererer til bestemte kilder:
 1664 – matrikel 1664 for Dueholm, Ørum og Vestervig amter (RA).
 1682 – hartkornsekstrakt 1682 med nedsættelser på grundlag af kommissionsforretning 1680 (LA).
 1688 – matrikel 1688 for Dueholm, Ørum og Vestervig amter (LA).
 1733 – hartkornsnedsættelser 1733–34 (RA).
 1844 – matrikel 1844 (LA).

¹⁾ De i artiklen nævnte jordebøger er alle for Ørum len. ²⁾ De fire tal i hartkornsangivelser betyder tønder, skæpper, fjerdingkar og album. ³⁾ Matr. 1688 B., ajourført afskrift af matr. 1688 fra 1700–1720 (LA). ⁴⁾ Bilag til lensregnskab 1647 (RA). ⁵⁾ Råstrup fæsteprotokol. ⁶⁾ Forarbejde 1:20 000 til Vidensk. Selsk. kort (Geodætisk Institut). ⁷⁾ Ildsteds- og kvægskattemandtal 1677 (RA). ⁸⁾ Landstingsdombog 1646 A, fol. 168–173 (LA). ⁹⁾ Matr. 1688 C, ajourført afskrift af matr. 1688 fra ca. 1740 (LA). ¹⁰⁾ Landstingets justitsprotokol 1736 (LA). ¹¹⁾ Hartkornsspecifikation 1778 for Råstrup gods (RA). ¹²⁾ Landstingsdombog 1637 A, fol. 457 ff. (LA). ¹³⁾ Lensregnskab 1660. ¹⁴⁾ Kronens Skøder 1703. ¹⁵⁾ Wibergs præstehistorie. ¹⁶⁾ Årbog 1963, H. Støvring-Nielsen: Hovedgården Råstrup. ¹⁷⁾ C. Klitgaard: Vendsysselske Præstefamilier. ¹⁸⁾ Årbog 1963, s. 297. ¹⁹⁾ Henrik Larsen: Ødegårde i 1680erne. ²⁰⁾ Råstrup skifteprotokol. ²¹⁾ Knud Aagaard: Beskrivelse over Thy, 1802, s. 181. ²²⁾ Samme kilde, s. 47. ²³⁾ Samme kilde, s. 42. ²⁴⁾ Sst. s. 68.

Endvidere henvises til H. Støvring-Nielsen: Sandflugten i Thy, årbog 1957.

Lyngby

FISKERLEJET LYNGBY

ET 100 ÅRS JUBILÆUM

Af M. KRISTENSEN

DET LILLE FISKERLEJE LYNGBY i Hvidbjerg v. Å sogn hævder sig smukt blandt den lange række af fiskerbyer, der pryder Jyllands vestkyst. Mellem den lille samling af huse og det urolige, stadigt omskiftelige Vesterhav ligger nogle af landets højeste klitter og virker dragende på de mange turister, der i stadigt stigende tal strømmer til den naturskønne egn især om sommer-søndagene.

Lyngbys historie begyndte ved et bryllupsgilde i Agger i august 1864. Der tog 6 familier fra Agger og Aalum den beslutning, at de ville flytte et andet sted hen. De syntes, at der var for små muligheder for dem i Agger, fordi der

var ringe udsigt for dem til noget strandfogedembede i lang tid fremover, og havet tog deres jord.

Ifølge »Tilgangs-Listen« i Hvidbjerg v. Å flyttede de fra Agger den 10. august 1864 og blev indskrevet i Hvidbjerg v. Å den 15. september, men efter mundtlige beretninger var det den 15. august, den lille gruppe mennesker vandrede mod nord gennem klitter og hede for at finde et sted, hvor de kunne bosætte sig. Da de havde gået 10–12 km, kom de til en stor lyngslette i Hvidbjerg Klit, og der besluttede de sig til at fæste bo.

Da de fra en høj klit så ud over sletten, udbrød en af konerne (Karen Christensdatter): Nu går vi lige ind i paradiset.

De udvalgte sig dette sted, fordi der var jord at dyrke, og terrænet var jævnt. Nærmere havet var klitterne for store til, at de kunne fæste bo der.

Jorden blev købt fra gården Lyngholm for 200 rigsdaler, og den nye by fik navnet Lyngby.

De første indbyggere var: Husmand *Christen Pedersen*, hans kone Ane Nielsdatter og deres børn Peder (13 år), Niels (11 år) og Carl (6 år); husmand *Niels Nielsen*, hans kone Mette Johanne Christensen og deres børn Mette Catrine (6 år) og Karen (1 år); husmand *Mads Peter Nielsen*, hans kone Maren Pedersen og deres børn Niels Madsen (4 år) og Peder Madsen (1 år); husmand *Joseph Andersen*, hans kone Karen Christensdatter og børnene Christen og Ane (12 og 10 år); husmand *Thøger Iversen*, hans kone Jensine Andersen og deres børn Else, Nicoline og Ane Marie (6, 4 og 2 år); husmand *Laust Nielsen Rud* og hans kone Sidsel Nielsdatter.

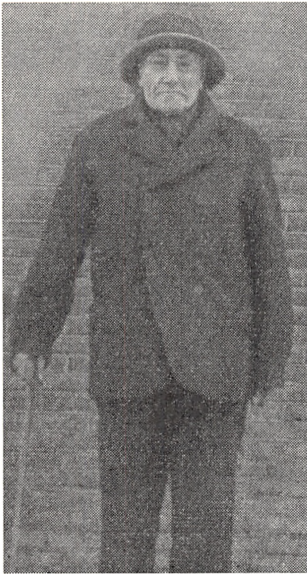
I de følgende år flyttede en del ganske unge piger i alderen 14–16 år fra Agger til Lyngby som tyende.

Den 10. juli 1869 kom den næste gruppe tilflyttere. Det

var fisker *Christen Olesen Langer* fra Røn og hans kone Kirsten Andersdatter; aftægtskone Dorthe Marie Jensdatter; fisker *Søren Villadsen*, Røn, hans kone Ane Dorthea Nielsen og deres datter Sidsel Marie Sørensen.

Det følgende år – 2. august 1870 – ankom fisker *Christian Christensen* fra Vestervig, hans kone Cecilie Andersdatter og deres børn Mariane, Carl og Jens Peter Christiansen.

5. august 1871 flyttede husmand *Søren Michelsen* med familie fra Agger til Lyngby.

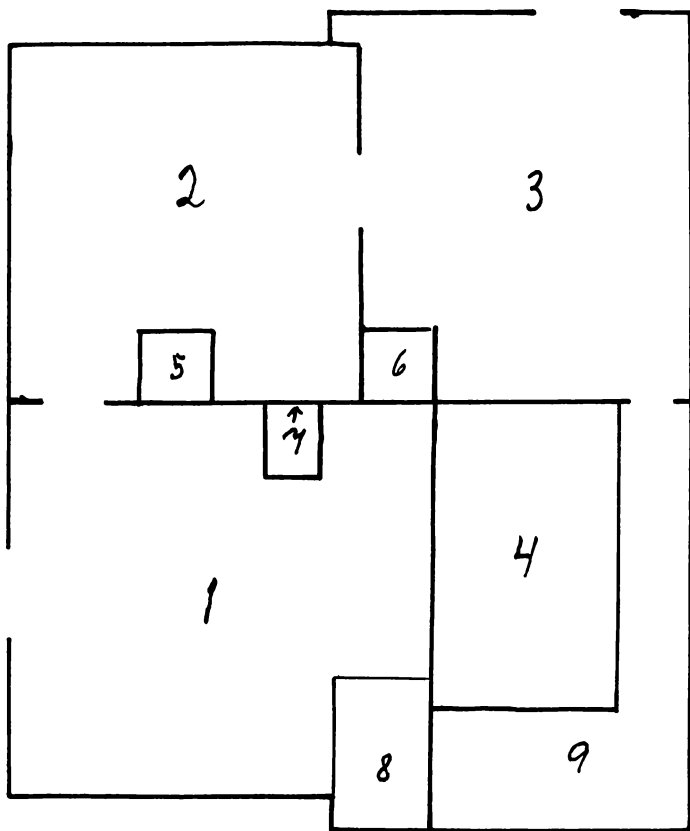
Søren Villadsen,
der kom til Lyngby 1869

De fleste af disse nybyggere var i familie med hverandre, og den dag i dag er næsten alle Lyngbyboere beslægtede indbyrdes.

Den første tid og mange år fremover var en brydsom tid. De byggede selv deres huse. De havde strandings-tømmer med fra Agger. Murene blev opført af lersten, som en mand i Svankær lavede. Han æltede leret med bare fødder. Stenenes størrelse er $7 \times 11 \times 23$ cm. Til tag brugte man marehalm og lyng. Der var lerstampede gulve, og gryderne hang over åbne ildsteder.

Hver familie havde en flok får i klitterne. Om efteråret blev der slagtet, så der var fårekød at spise i vintertiden, når man ikke kunne komme på havet. Kvinderne

kartede ulden, spandt og strikkede trøjer og strømper deraf og vævede. For at spare på skillingen byttede man med landmændene og fik kartofler for fisk.

Tegningen viser grundplanen af det hus, som nybyggerens første-mand, Thøger Iversen, opførte. Huset er i tidens løb gjort længere ved tilbygninger, men det oprindelige står endnu uændret. Der er kun en stue, der blev benyttet både til opholdsstue, spisestue og soveværelse. Sengen stod i det ene hjørne af stuen ved ydervæggen,

som på det sted nåede længere ud end den øvrige del af muren. Loftshøjden er ca. 1,80 m. I bilæggerovnen fyrede man med lyng eller lyngtørv gennem et hul i muren i køkkenet. Den nuværende bageovn står endnu, som den blev opført.

1. Stue	7. Bilæggerovn,
2. Køkken	fyrhul ved pilen.
3. Bryggers	8. Seng
4. Bageovn.	9. Rum
5. Skorsten.	(til gris eller geder?)
6. Grubekedel.	

*Thøger Iversens hus set fra syd
Det oprindelige ses mellem døren og flagstangen*

Fiskerne gik til Vilsund (25–30 km) efter sildinger til agn.

En af nybyggerne, Christen Pedersen, fik anskaffet sig en vogn, som blev trukket af to køer, men når det var varmt, turde han ikke spænde dem for, for så ville de »bese«.

Thøger Iversen var Lyngbys første strandfoged. Han var byens førende mand, og han var den første, der anskaffede sig en hest.

Ingen vej førte derud, men efterhånden blev der en sti gennem lyngen. Den benyttedes, når der skulle hentes varer hos købmanden i Svankær, og ad den måtte børnene

færdes, når de skulle i skole. I vintertiden var der tit oversmømmelse eller et tykt lag sne på stien, og da de kun havde træsko at gå i, blev de ofte drivvåde om benene.

Lyngbyvejen

Det blev snart nødvendigt med en vej til Lyngby. Fiskene skulle køres bort. Med hest og vogn blev de kørt til Bedsted eller af fiskehandlere solgt inde i landet. Senere blev der bygget pakhus og lavet iskælder, og så kunne man begynde selv at eksportere fisk til Tyskland.

Men efter som trafikken tiltog, voksede også arbejdet med vedligeholdelse af vejen, og angående dette findes der et interessant dokument.

Den 31. maj sendte 14 beboere fra Lyngby med opgivelse af det matr. nr., hver af dem var ejer af, en deklaration til sognerådet i Hvidbjerg-Ørum-Lodbjerg. Fire af underskriverne var enker efter fiskere, der druknede ved den store ulykke i 1885. I deklarationen står der bl.a.: »I betragtning af det gode, vi have opnaaet ved at faa en regulativvej fra Hvidbjerg kirke til Lyngby, forpligter vi os til at udføre nedennævnte vej- og snekastningsarbejde paa den omhandlede vej, – for saa vidt angaar vejstrækningen fra Lyngby by mod øst til det højeste punkt i Lejbak Sande«.

Syv af underskriverne påtager sig årligt at udføre fire dages arbejde til planering af vejen, på- og aflæsning samt spredning af vejmateriale. De syv andre forpligter sig til at udføre to dages arbejde om året på samme vejstrækning.

Alle forpligtede sig til at udføre det påtagne arbejde efter fire dages varsel, og de berettigede sognerådet til at

lade »manglende eller mangelfuldt udført arbejde udføre paa den eller de forsømmeliges regning«.

Med hensyn til snekastningsarbejdet forpligtede de sig til at holde vejstrækningen forsvarligt opkastet for sne og om nødvendigt afmærket med tagvisker. Arbejdet fordeltes efter bestemte regler, og der blev ansat en snefoged i Lyngby, som skulle sende tilsigelse til de enkelte om at møde til snekastning, og sognerådet fik samme berettigelse som ved vejarbejdet.

Derefter fortsætter deklARATIONEN: »Naar der, paa grund af, at enten vej- eller snekastningsarbejdet ikke har været udført som forlangt, eller ikke udført forsvarligt og godt, har været lejet til arbejdets udførelse, er den eller de forsømmelige forpligtede til uopholdelig at betale Hvidbjerg-Ørum-Lodbjerg sogneraad den udgift, arbejdets udførelse har medført, hvilken betaling af os erlægges skadesløs uden hensyn til bestemmelserne i frnd. af 6. august 1824, ligesom vi selvfølgelig hvad snekastningsarbejdet angaar ere underkastede tiltale og mulkt af det offentlige, som enhver anden, der udebliver fra snekastning eller ikke udfører de ham tildelte arbejder ordentlig.

Vi erklærer derhos, at vi i søgmaalstilfælde ere underkastede den hurtige retsforfølgning efter frnd. af 15. januar 1828.

De forpligtelser, vi ved nærværende deklARATION have paataget os, hæfte ej alene personligt paa os, men skulle hæfte nu og fremtidig paa vore foran anførte ejendomme, og enhver efterfølgende ejer af disse er desaaarsag underkastet forpligtelserne efter nærværende deklARATION, der i enhver henseende af dem opfyldes. – Paa grund heraf bedes deklARATIONEN thinglæst og noteret som forhæftelser paa samtlige ovenanførte ejendomme«.

Lyngby, i Hvidbjerg v. Aa sogn den 31. maj 1889.

Derefter følger underskrifterne.

Deklarationen blev oplæst ved sognerådsmødet den 8. juli 1889.

Man må især beundre de fire kvinder, der så beredvilligt gik ind under de samme forpligtelser som mændene.

Først for ganske gå år siden fik Lyngby en god asfalteret vej.

Skoleforhold

Med undtagelse af et par korte tidsrum har børnene gået i skole i Svankær og i centralskolen. En tid var der en forskole i Lyngby, og under krigen, da tyskerne besatte centralskolen, kom vikaren til Lyngby og underviste børnene der i en stue.

Ulykker på havet

Lyngby er ikke gået fri for ulykker i de 100 år. Den stærke storm dagen før juleaften 1885 blev en frygtelig katastrofe for den lille bys beboere. Dagen begyndte så smukt. Havet lå blank, og alle fiskerne tog ud for at tjene lidt til at holde jul for.

Da rejste havet sig pludseligt, og det blev en forrygende storm. En sejlbåd med 6 mand om bord prøvede på at lande, men kæntrede i bråddet på den yderste revle. De fire druknede straks, men de andre to kom landet så nært, at de kunne råbe om hjælp. Den 17-årige Chr. Madsen Nielsen var kommet ned til stranden, men han var ude af stand til at hjælpe de nødstedte. Den ene af fiskerne havde ved hjælp af et tørklæde fået to årer bundet sammen, og dem klamrede han sig til. Den anden holdt sig fast ved siden af den kæntrede båd ved en line, som gik

op over kølen. Uden for havstokken måtte de begge slippe deres tag, og de forsvandt i bølgerne.

Straks efter kom der en båd med to mand i. Også de prøvede på at lande, men i bråddet på den yderste revle blev båden fyldt med vand. En brådsø skyllede den ene over bord. Den anden sprang ud for at redde ham. Begge omkom.

Da opsynsmanden fik melding om ulykken, kørte han så hurtigt som hestene kunne løbe til ulykkesstedet, men da var alt forbi.

Tre af de forulykkede var af redningsmandskabet, og tre brødre omkom.

Halvdelen af fiskerne i Lyngby druknede den dag. I stedet for julesalmer lød konernes hjerteskræende gråd, og det varede fem uger, før mændene dristede sig ud på havet igen.

Denne ulykke gav anledning til oprettelse af »Prinsesse Mariæ fond for Enkeunderstøttelse«. Prinsesse Marie var gift med prins Valdemar. Hun havde stor interesse for fiskerne, og da hun hørte om ulykken, oprettede hun det fond, som har bragt hjælp til mange nødstedte fiskerhjem.

På sydmuren i Hvidbjerg v. Å kirke sidder der en mindeplade med de otte forulykkede fiskeres navne.

* * *

Næste drukneulykke skete den 28. marts 1889. En båd med 5 mand var sejlet ud for at røgte deres fiskekroge. Vejret var smukt og stille, men mens de arbejdede, rejste vinden sig pludselig, og de skyndte sig mod land. De anså det ikke for farligt at lande og tog ikke redningsbælterne på; men da de var ved at gå over mellemste revle, opstod der fra havbunden en døl sø, som øjeblikkelig kængrede båden ca. 400 alen fra land og bortskyllede besætningen.

Fire af mændene arbejdede sig hen til båden og klyngede sig til den. Den femte druknede straks og drev i land.

En af de fire ved båden fik krampe og sank. Tre unge mennesker i alderen 17–19 år sejlede ud i en pram og hentede de øvrige.

De druknede var Christen Olesen og Martinus Madsen Nielsen.

* * *

Alle, der har lidt kendskab til Lyngby, ved, hvem »Brødrene« er.

Den 23. marts 1927 var 4 pramme på havet for at fiske med sildegarn. En af prammene var bemanded med tre af Brødrene. Der var østenvind med rolig sø, da de gik ud ved 17-tiden, men hen imod kl. 20 drejede vinden mere nordlig og tog til i styrke. Kl. 21.30 blev den anden lanterne sat. Da var tre af bådene kommet i land. Kun Brødrene var ude endnu. Man talte om at sende redningsbåden ud, men før dette kunne ske, kom båden og styrede mod land. I havstokken kæntrede den, og en af fiskerne druknede. Det var Kristian Iversen.

Kort tid forinden havde han stået på båden og sunget en sang efter Harboøresangbogen: I tidens dybe mørke. Hans død gjorde et uudsletteligt indtryk på hans to brødre, som måtte se ham drukne uden at kunne hjælpe ham. Også mange andre blev dybt grebne af det skete.

Prinsessen og redningsbåden

Mellem Lyngby og havet ligger »Prinsessehuset«, hvori prinsesse Margrethe i mange år havde sommerhus. Hun havde ord for at være et fint og godt menneske og meget ligetil. Det var hendes lyst at gå og tale med fiskerne. Hun var datter af prins Valdemar, som af og til var på besøg i Lyngby. Engang, da de ventede ham, ville de

gerne vise, at de var glade for ham, og derfor gav de sig til at rejse en æresport for ham. Men uheldigvis kom prinsen før bestemmelsen, så de kun lige havde begyndt på arbejdet, da hans bil ankom. Den standsede og prins Valdemar stod ud og takkede folkene for deres gode vilje.

* * *

Allerede i 1882 blev der oprettet en raketstation i Lyngby, men fiskernes store ønske var at få en redningsbåd. I april måned 1906 indsendte 16 mænd fra Lyngby et andragende til ministeriet om at få raketstationen omdannet til redningsbådsstation. Ministeriet tog sagen under grundig overvejelse, men resultatet blev et afslag med den begrundelse, at der var to redningsdampere i Thyborøn, og de kunne komme til stede i løbet af en times tid, og man kunne ikke regne med, at en på stedet stationeret båd kunne nå hurtigere ud. Desuden var befolkningen i Lyngby så fåtallig, at det kunne blive vanskeligt at hjælpe fiskerbåde ved landingen, fordi der rimeligvis ville være bemandede med nogle af redningsbådens besætning.

Gentagne gange blev det forsøgt at få en redningsbåd, men forgæves. Da prinsesse Margrethe så kom til Lyngby, hørte hun om dette, og så sagde hun: »De mangler en redningsbåd, og den skal De have. Jeg skal få min far til at lægge et godt ord ind for denne sag«.

Nu kom der gang i foretagendet, og i 1920 ankom redningsbåden.

Først fik de Lilleøre redningsbåd, men den var de ikke så glade for. Den var engang kærtret, så at 12 mand druknede. Senere fik de en fra Thyborøn, og den blev der mange gange god brug for. Den havde man indtil 1946. Da blev den fjernet, fordi mandskabet fiskede fra Thyborøn. I dårligt vejr, når der var brug for rednings-

båden, var mandskabet hjemme, men det kunne ikke regnes for gyldig grund til at beholde den.

I de 26 år, redningsbåden havde til huse i Lyngby, var Lyngbyfiskerne med til at redde 102 mennesker i land fra strandede skibe.

Strandinger

Siden raketstationen blev oprettet, har redningsmandskabet medvirket ved et stort antal strandinger. Hver af dem har været en spændende begivenhed, og ofte har mennesker været i livsfare. Mange søfolk er bragt i land ved hjælp af redningsraketter og redningsstol eller i redningsbåden. Af pladshensyn må vi her indskrænke os til en kort beretning om en af de mest dramatiske strandinger i mands minde.

»Sprightly«

I sommeren 1934 strandede den engelske damper »Sprightly« lidt nord for Lyngby. Redningsbåden gik ud og tog 13 mand med i land, men kaptajnen og 8 mand blev derude. Da båden senere kom ud efter dem, nægtede

de at følge med. Men blæsten tog til, og snart stod skumspøjt højt over skibets skorsten og master. Nu kunne redningsbåden ikke gå ud, men ved hjælp af en fint affyret dobbeltraket lykkedes det at få forbindelse med de skibbrudne, som nu blev halet i land i redningsstolen. Kaptajnen, der kom ind som den sidste, blev helt overskyldt af bølgerne.

Fra strandbredden overværede hundredvis af tilskuere denne redningsaktion.

Senere blev skibet bjerget af Switzer.

Ved stranden

Nu er den tid snart fjern, da fiskerbådene lå på strandbredden, når de ikke var på havet. Det var et hårdt arbejde for fiskerne at trække bådene op med håndkraft og bagefter slæbe fangsten op til pakhuset i rygkurve.

Landingsforholdene ved Lyngby har vel aldrig været ideelle, men omsider blev de helt umulige. Først i 30'erne byggede man en hofde for at hæmme den stærke strøm og bryde bølgerne. Derved håbede man at få dannet en bedre strandbred til bådene, men man nåede ikke den ønskede forbedring. Så slog man sig på kutterfiskeri fra Thyborøn (se senere), men næsten alle fiskerne blev boende i Lyngby. Hver lørdag sejlede de til Krik, hvorfra man kørte i bil hjem for at tilbringe søndagen i Lyngby. – Nu har en stor del af fiskerne selv bil, og så kører de over Oddesund om Lemvig.

Når vestenstormene pisker havet til skum, ligger klitterne ved Lyngby stærkt udsat for havets angreb, og det hænder, at strandbredden næsten ikke er til at kende igen efter en stormperiode, fordi de yderste pynter af klitterne er skredet ned. Derved er også nogle af de store bunkers, som tyskerne byggede under krigen, trillet ned og danner nu bolværk mod havets nedbrydende virksomhed.

Men på varme sommerdage – især om søndagene – går der en stærk strøm af biler derud, og mange feriegæster og turister tilbringer der nogle af deres bedste feriedage.

Besættelsestiden

Under krigen anlagde tyskerne mægtige kanonstillinger i de yderste klitter nord for Lyngby. Udstrakte gange halvt skjulte i vandet satte underjordiske bunkers i forbindelse med hverandre. Ca. 500 soldater hørte til der. En del af dem boede i Lyngby, og da det lå i deres natur at herske, forandrede de helt det ellers så hyggelige fiskerleje. Alt, hvad der drev i land på stranden, ville de bemægtige sig, og strandfogeden måtte tage nogle hårde tårn med dem. Fiskerne fik så mange forbud på stranden, at de bestemte sig til at fiske fra Thyborøn.

Omsider fik denne onde tid dog ende, og Lyngby kunne atter ånde frit.

To navne

Skulle der nævnes et par navne fra Lyngby, må det blive Johan Chr. Madsen Nielsen, som var strandfoged i 70 år, og opsynsmand Niels Sørensen, der var formand for Redningsmændenes Landssammenslutning og opsynsmand nogle år.

Chr. Madsens forældre, Mads Peter Nielsen og hustru Maren, var blandt de første nybyggere i Lyngby. Han blev født 1868, så han er vokset op sammen med byen, idet han nåede en alder af 91 år. Han kunne fortælle livfuldt og spændende om livet i Lyngby gennem svundne tider. Ved ulykken 1885 reddede han to fiskere i land. Det fik han redningsmedaljen for. Efter redningen af »Sprightly« blev han dekoreret med Dannebrogskorset. Han var medlem af sognerådet i 12 år, var med til at

stifte kommunens sygekasse og sygeplejeforening og desuden brugsforeningen i Svankær.

Lyngby i dag

Det er et særpræg for Lyngby, at der til daglig er så få mænd, idet de fisker fra Thyborøn. Det er hovedsagelig kvinder, ældre mænd og små børn, der bor der om hverdagen. De større børn er i skole.

Men i ferietiden er der myldrende liv derude. Da strømmer der feriegæster dertil. Hver stue og hvert kammer, der kan undværes i byens ca. 30 huse, tages i brug, og rundt omkring rejses det ene feriehus efter det andet.

I den mørke tid hygger man sig inden døre eller der bødes fiskegarn. Petromaxlampen afløste de gamle petroleumslamper, og nu er det flaskegasbelysning, der bruges overalt. Elektriciteten har nemlig ikke endnu holdt sit indtog i byen, skønt der i mange år har været arbejdet for det. Det er et dagligt handicap for de ca. 100 mennesker, der har til huse der, når alle er hjemme. Det betyder afsavn af ikke blot elektrisk lys, men også køleskab, fryseskab, fjernsyn, støvsuger og meget andet.

Lyngby telefoncentral har æren af at være Danmarks mindste. Flere gange har man truet med, at den skulle nedlægges, men endnu har man bevaret den. Der samles i bogstavelig forstand alle tråde.

I mange år savnede man et sted at samles ved festlige lejligheder og ved møder, men nu er der rådet bod derpå, idet der er bygget et lille hyggeligt hus til dette formål.

Lyngbyfolkenes enestående gæstfrihed berømmes af enhver, der har været der som gæst. Når der kaldes sammen til en eller anden familiefest, gør man sit yderste for at give festen et hjerteligt præg, og de mange sommergæster føler det hjemligt at færdes blandt folkene derude.

Fremtiden

Mange har spået Lyngbys undergang, fordi den ikke kan konkurrere med andre fiskebyer, som har gode havne. Derfor troede man ikke, at unge ville bosætte sig der. Men de fleste unge holder så meget af deres fødeby, at de ikke kan tænke sig at bo andre steder. Lyngby er for dem hjemmet, som intet andet sted kan erstatte. Byens fremtid vil dog afhænge af, om elektriciteten vil nå derud.

Lyngby er afholdt af mange mennesker, som af hjertet vil ønske byen en lys og lykkelig fremtid.

Fra Lyngbys 100-års jubilæum 15. august 1964

BENT SØNDERGAARD:

TO HØJNAVNE PÅ MORS, SALGJERHØJ OG HARREHØJ

Harrehøj, set fra vest

INDLEDNING. Ved et højnavn forstås et stednavn, der ender på -høj, betegnende en naturskabt eller kunstig forhøjning i landskabet, som oftest en gravhøj.

Antallet af sådanne højnavne er ganske betydeligt på Mors. En fuldstændig navneindsamling, både fra skriftlige kilder og mundtlig tradition, har således givet et udbytte på ca. 500 navne. Dette store antal navne skyldes i første række, at navnlig bronzealderhøjene har været talrige her som i Thy. Endnu lader store og smukke højgrupper og enkelthøje sig stedvis iagttagelse.

I almindelighed er der ikke grund til at tillægge disse højnavne nogen overdreven høj alder, som der har været en tendens til. Som andre *naturnavne* kendes de kun i en relativt ung overlevering. Ingen af de morsingske højnavne lader sig således føre længere tilbage end til præsteindberetningerne til Ole Worm 1638, og hovedparten er betydeligt yngre. Hertil kommer yderligere, at navnene i det tidsrum, vi kan følge dem i overleveringen, er ret ustabile, således som det ofte vil være tilfældet med navne på mindre lokaliteter, mens traditionen ved *bebyggelsesnavnene* naturligvis er langt mere fast. Gang på gang ser vi en navnetradition brydes inden for naturnavnene. Det kan således nævnes, at det gennemsnitlige tab af højnavne (for Mors samt Hundborg og Hillerslev herreder) fra kilden 1638 og frem til en nyere kilde fra tiden ca. 1912-25 omfatter ca. halvdelen af navnene. En betragtelig del af højene er forsvundet i dette tidsrum, hvorfor navnene er udslettet. Men selv dette taget i betragtning er tallet forbavsende stort, og dette må få den konsekvens, at man skal være yderst forsigtig med at forlænge linien bagud over den ældste skriftlige overlevering, og altså påstå, at der bag denne ligger en lang mundtlig tradition, som kan gå tilbage til middelalderen eller endog til hedensk tid. Dette er i høj grad en romantisk forestilling, som næppe har ret megen støtte i virkeligheden.

Kun undtagelsesvis tør vi sige, at noget sådant kan være tilfældet. Hvor for eksempel sagnagtige beretninger kan have bevaret et navn, eller hvor højen er stærkt dominerende i landskabet eller lignende, er der en mulighed for, at vi står overfor et mere oprindeligt navn.

Af flere forskellige årsager kan dette på Mors gælde *Salgjerhøj* i Flade sogn, Morsø Nørre herred, og *Harrehøj*, Elsø sogn, Morsø Sønder herred.

(Før vi går nærmere ind på et forsøg på tolkning af disse to navne, kan der være grund til at minde om, at stednavnetolkning er en meget vanskelig og problematisk kunst. Dette grunder sig på flere forhold, for eksempel, den sene skriftlige overlevering, der bevirker, at de enkelte navneled kan være helt eller delvis uigennemskuelige. De faste holdepunkter er meget få, desto flere er forskernes teorier og hypoteser. Det lader sig vanskeligly nægte, at meget uansvarligt fantasteri er undfanget her. Dette gælder både for fagfolk og lægfolk. Det mest grelle eksempel inden for den sidste gruppe – for Thisted amts vedkommende – er nok en artikelserie, »Nogle Stednavne paa Mors« af J. Ankjær Pedersen, »Morsø Folkeblad«, juni-juli 1951. I enkeltheder er stedet ikke her til at gen-drive disse påstande. Det skal blot anføres, i hvilken henseende tendensen heri er farlig. Det er menneskeligt, at man gerne på sin egn vil have vidnesbyrd fra oldtiden. og på grund af de mange usikkerhedsmomenter i forbindelse med stednavnene forgriber man sig undertiden netop på disse. Ikke så sjælden ser man påstande om, at sådanne navne indeholder mindelser om for eksempel hedensk gudsdyrkelse, er kultiske, et problem, som vi skal tage op i forbindelse med omtalen af Harrehøj. Uden andre begrundelser end tilfældighedens påstås det for eksempel i den nævnte artikelserie, at Galthøje, Lørslev sogn, Morsø Sønder herred, har tilknytning til en bestemt hedensk guddom. Eksemplet er tilfældigt udvalgt og langt fra enestående.

Der er derfor al mulig grund til at advare mod mange af de stednavnetolkninger, som er »i omløb«, og fremhæve den store usikkerhed, der må regnes med, selv hvor fagfolk arbejder, noget, der naturligvis også rammer dette tolkningsforsøg, der er at betragte som et forslag til udlægning).

Salgjerhøj

Navnet skrives 1638: *Seillgiarhøy*, Pontoppidans »Danske Atlas« har: *Salgier-Høi*. Videnskabernes Selskabs Kort skriver: *Salgierhøy*, Trap 1. og 2. udg.: *Salgiershøi*, Trap 3.: *Salgjer Høj*, Trap 4. og 5.: *Salgerhøj*, Nationalmuseets ældste herredsbeskrivelse fra 1800-tallets slutning har: *Store Saligershøi*, den anden herredsbeskrivelse fra 1920-erne derimod: *Store Salgjershøj*. Geodætisk Instituts målebordsblade skriver: *Salgjer Høj*. Denne skrivemåde er den almindelige i al nyere litteratur, oftest dog sammenskrevet. På morsingmålet udtales navnet: Saljehyw'.

Som bekendt er Salgjerhøj øens højeste punkt. Dets navn hører til de bedst kendte på hele øen. Dette er én af grundene til vor opfattelse af, at navnet kan være gammelt. Som forhøjningen fremtræder i dag, er den en naturskabt hævnning i landskabet. Arkæologiske undersøgelser har imidlertid vist, at der på selve banken har eksisteret en gravhøj. Det er måske den, der oprindeligt har båret navnet Salgjerhøj, som så senere, da højen er forsvundet, er blevet overført til banken, som tilfældet er nu. En sådan overgang af et navn er ikke enestående og kan tages som bevis for, at endelsen -høj ikke, som visse forskere har villet hævde, udelukkende betegner en gravhøj.

Der er til stedet knyttet sagnagtige beretninger, udnyttet »kunstnerisk« af Nicoline Bjergby i »Prinsesse Salgier. Eventyr fra Mors«. Handlingen er i korthed følgende: En fremmed prinsesse tager ophold på Mors, hvor hun på overnaturlig vis føres ind i en høj, der derefter kaldes Salgjerhøj. Hun udfries senere af en prins, der som øens konge med hende tager bolig på højen.

Der er imidlertid ingen begrundelse for at tro, at vi her

står overfor oprindelsen til navnet. Snarere er forholdet det, at det refererede sagn er opstået som en forklaring på det mærkelige navn. Sådanne navneforklarende sagn er vidt udbredte.

Udgangspunktet for en tolkning kan vi derfor ikke tage her, men må gøre det i en sproglig analyse af navnet.

Alle yngre kilder er i det væsentlige enige om skrivemåden: Salg(j)erhøj, der rummer de tre led: Sal-g(j)er-høj. Derimod er forholdet til den ældste skriveform, Seillgiarhøy, problematisk. Afvigelserne fra de senere former er så betydelige, at det ligger nærmest at antage, at skrivemåden ikke er i overensstemmelse med den dialektale udtale. Vi må derfor sikkert forkaste den; – også andre navne i den pågældende meddelers opgivelser er mærkelige –; selv om det på den anden side er problematisk at forkaste den ældste form af et stednavn. Til grund må vi dog lægge den moderne udtale af navnet.

I en endnu utrykt opsats har professor Skautrup udlagt de tre led som: Sal-gærde-høj. Den pågældende indgærdede »sal« tænkes at være et hedensk offersted.

Sprogligt kan der næppe rejses indvendinger mod denne udlægning. Netop fordi hovedtrykket ligger på det sidste af de tre led, og det andet derfor står tryksvagt, kan svækkelsen have været så betydelig. Den ret store uoverensstemmelse mellem skrift og udtale kan skyldes, at »forvanskningen« af de oprindelige bestanddele er gået videre, fordi navnets betydning er gået i glemme. Normalt anses stærkt »forvanskede« navne gerne for at være gamle.

Det punkt i professor Skautrups udredning, som jeg personligt nærer størst skepsis imod, er opfattelsen af, at navnet skulle være kultisk; ikke uden en meget vægtig argumentation tør vi tro, at dette er tilfældet, jvf. nærmere under behandlingen af Harrehøj.

Der findes flere afhandlinger, der drøfter betydningen af sal i stednavne. Der findes imidlertid ikke, så vidt jeg kan skønne, fremført særligt vægtige beviser for, at betydningen skulle være kultisk.

Vi vil da i det følgende søge at fremsætte en nytolkning. Der kunne for eksempel være en mulighed for, at forleddet var et personnavn. Imidlertid lader der sig ikke i hele det danske personnavneforråd fra oldtiden og middelalderen oplede et sådant navn. Dette er selvsagt en iøjnefaldende svaghed ved den her fremsatte tolkning. Imidlertid kendes fra oldislandsk samt fra en forsvunden norsk runesten et kvindenavn: Salg(j)erdr, der i litteraturen er afhjemlet ialt 23 gange. Sprogligt er der grunde, der taler for, at det er ejefaldsformen heraf, Salgjerdar, der forekommer i Salgjerhøj.

Visse forhold taler imidlertid også imod. For det første, at det pågældende navn, som nævnt, ikke er afhjemlet i dansk. For det andet, at kvindenavne som forled er sjældent forekommende i stednavne af en vis alder. At ville se en sammenhæng mellem det ovenfor nævnte sagn og kvindenavnet Salgjerdr vil næppe være forsvarligt.

På nuværende tidspunkt kan vi næppe komme løsningen af problemet nærmere.

Harrehøj

Det, der navnlig har interesse i forbindelse med dette navn, er selve principspørgsmålet, om en kultisk navneudlægning kan anses for at være forsvarlig. Det siger sig selv, at man skal være yderst forsigtig med at drage slutninger fra et navn, der tidligst findes overleveret i 1600-tallet, tilbage til hedenskabets tid.

Navnet Harrehøj skrives i kilderne på følgende måde: præsteindberetningerne 1638: *Harhøye*, udskiftningskort

fra slutningen af 1700-tallet: *Harhøy*, mens Schade i sin beskrivelse af Mors fra 1811 ligesom de nyere kilder, Trap, målebordsbladet, Nationalmuseets herredsindberetninger, har formen: *Harrehøj*. Den gængse udtale er, som professor Lyngby har noteret 1868: ha:rhyw'. Kun i et par tilfælde har jeg noteret udtalen: hå:rhyw', men kun hos meddelere, der forveksler forleddet med dyrenavnet hare, der er meget hyppig i stednavne.

Forleddet er imidlertid det gammeldanske ord * hargh. Det synes her at stå i flertal, hvis man da ikke vælger at opfatte e-et som en bindevokal mellem de to enstavede led, Harr-e-høj. Som det ses ved at sammenligne den gammeldanske og den moderne form, er der i ordet foregået en udvikling af rgh til rr, hargh(e) til harr(e). (Denne udvikling kaldes i sprogvidenskaben en progressiv assimilation. Udtrykket kan oversættes som fremadskridende lydtilnærmelse). (R har virket ind på den følgende lyd, gh, og nærmet udtalen heraf til r).

Dette ord hargh kender vi ellers ikke i dansk som fællesnavn. Det forekommer kun i stednavnesammensætninger. Dette er jo en indlysende svaghed, når vi i det følgende vil søge at bestemme dets indhold.

Fra oldislandsk kendes det i formen hörgr. Grundbetydningen synes her at være: ophobet stendynge, med betydningsovergang til hedensk stenalter eller offerplads af et nu ikke nærmere kendt udseende. Beslægtet betydning, hedensk helligdom, har oldengelsk hearg og oldtysk harug, haruh = hellig sten, offersten.

Det er således tydeligt godtgjort, at ordet har en nøje tilknytning til det hedenske offersted. Vigtig er også en vending i Sverres kristenret, hvor det forbydes at ofre til en hedensk guddom, både på høje og harghe, blóta

heidit gud né hauga né hörğa¹⁾. Vi får jo nemlig her et bevis for, at højen og harghen sideordnet har tjent som plads for dyrkelse af de hedenske guder. Dette kan få afgørende betydning for den tolkning, vi her forsøger at give.

Modsat tilfældet i Danmark er ordet levende i norske og svenske dialekter som fællesnavn. I det første sprog betyder det: 1. flok, hob, mængde, 2. bjergtop: i det andet: 1. stensætning, 2. stenfyldt plads, 3. stenhøj som sømærke.

Også inden for stedsnavnene er ordet bedre afhjemlet i svensk, idet der her forekommer sammensætninger af gudenavn + hargh, således, at den kultiske betydning synes uomtvistelig. (Eksempler: Thorshargh, nu: Tors-hälla, (Södermanland) og Othinshargh, (Uppland). I Norge er forholdet som i Danmark, hvorfor de to forskere Olaf Rygh og Magnus Olsen begge afholder sig fra at afgøre i hvilke tilfælde betydningen stenhob og i hvilke kultplads forekommer, da naturforholdene jo ofte kan understøtte begge tolkninger.

Dette er vort udgangspunkt. Vi antager, at hargh har haft grundbetydningen: sammendynget stenhob. Derudfra er betydningen: hedensk kultplads udviklet, altså en udvikling fra en konkret grundbetydning til en mere specialiseret religiøs betydning. Vi kan imidlertid ikke afgøre, i hvilken gruppe de danske hargh-navne hører hjemme, ligesom vi vanskeligt kan finde nogen forklaring på, hvorfor ordet ikke forekommer i vore dialekter. Vi kan jo imidlertid forsøge at fremsætte en *teoretisk* overvejelse.

¹⁾ I heidit og gud betegner d, af tryktekniske grunde, det »bløde« d, hæmmelyden d; (altså samme d-lyd som i f.eks. gade).

Vi kan forudsætte, at ordet har den ovenfor nævnte grundbetydning i fællesgermansk, mens vi i for eksempel oldislandsk har konstateret den religiøst prægede videreudvikling. Et tredje trin, en nyudvikling mod et konkret indhold, beslægtet med grundbetydningen, da hedenskabet ophørte, og ordet derfor vel mistede sit religiøse betydningsindhold, kan tænkes at være repræsenteret i de norske og svensk dialektformer. Af grunde, som i dag er os usporlige, synes denne sidste udvikling ikke at have fundet sted i danske dialekter, forudsat det opstillede udviklingsskema er rigtigt. I stednavnene kunne hargh tænkes at høre hjemme på det andet udviklingstrin, og dermed altså have et kultisk indhold.

I dette spørgsmål bør naturligvis rent sproglige forhold være afgørende, men også de geografiske bør understreges. Disse underbygger det givne tolkningsforslag. Harrehøj er en overordentlig stor og smuk høj, beliggende i skellet mellem tre sogne, Elsø, Lødderup, Tødsø, på et højdedrag ikke langt fra øens herredsgrænse. Beliggenheden er med andre ord så central som vel mulig, og højen dominerer tydeligt i landskabet.

Endelig vil vi minde om, at vi ikke langt fra Harrehøj finder endnu et hargh-navn, nemlig sognenavnet Harre i Salling, der tillige er herredsnavn. Den ældste form er her fra Kong Valdemars Jordebog fra ca. 1300: Hargæheret.

Angående det vigtige spørgsmål om muligheden af en religiøs tolkning kan vi næppe føje meget til det allerede sagte. Oluf Nielsen har imidlertid – som jeg synes med rette – peget på det forhold, at Harre er en gammel tingby. Dette kunne måske forstås således, at navnet har en betragtelig alder, hvilket måske igen kunne blive en art indirekte bevis på, at en kultisk betydning kunne

foreligge. Dette standpunkt afviger næppe væsentligt fra det, som flere forskere har i deres syn på hargh.

Sammenfatning

Med hensyn til bestemmelsen af navnet Salgjerhøj nåede vi kun frem til en ikke-entydig bestemmelse, og for Harrehøjs vedkommende kan vi ikke føre det endegyldige bevis for navnets kultiske oprindelse. Det lader sig næppe føre, hverken for dette navn eller de andre hargh-navne med vor nuværende viden om disse ting. Yderligere maner den sene overlevering til forsigtighed i slutninger, men alle disse forhold taget i betragtning peger flere både geografiske og sproglige forhold hen mod, at en kultisk forståelse af navnene er *mulig og måske forsvarlig*.

Litteraturliste

- Nicoline Bjergby: Prinsesse Salgier. Eventyr fra Mors.
 D. Bruun og F. Jónsson: Om hove og hovudgravninger på Island, (Årbog for nordisk oldkyndighed og historie 1909).
 J. Brøndum-Nielsen: Gammeldansk grammatik.
 S. Egilsson og F. Jónsson: Lexicon poeticum.
 H. Ellekilde og A. Olrik: Nordens gudeverden.
 J. Fritznér: Ordbog over det gamle norske sprog.
 V. Grønbech: Vor folkeæt i oldtiden.
 K. Hald: Vore stednavne.
 E. Hellquist: Svensk etymologisk ordbok.
 G. Knudsen og M. Kristensen: Danmarks gamle personnavne.
 E. H. Lind: Norsk-isländska dopnamn från medeltiden.
 O. Nielsen: Bidrag til fortolkning af danske stednavne, (Blandinger, udg. af Universitetsjubilæets danske samfund, bd. 1).
 Nordisk Kultur, bd. 5 (Stednavne), bd. 7 (Personnavne), bd. 26 (Religionshistorie).
 Magnus Olsen: Hedenske kultminder i norske stedsnavne.
 O. Rygh: Norske gårdnavne.
 Aug. F. Schmidt: Morsingboer i gamle dage.
 P. Skautrup: Nogle højnavne i Hardsyssel. (Utrykt).
 Stednavneudvalget: Danmark stednavne.
 J. de Vries: Altnordisches etymologisches Wörterbuch.
 I. Aasen: Norsk ordbog.

Folkeminder og sagn fra Thy

Optegnet af L. N. Bertelsen

Ved E. N. NEDERGAARD

I HISTORISK AARBOG for Thisted Amt 1963 var der bl.a. en artikel, »Af en gammel Thybodegns optegnelser«, som omhandlede ovennævnte Laust Nikolaj Bertelsens liv og levned, fortalt af ham selv. Han var som nævnt født i Vestervig sogn og virkede som lærer og kirkesanger i Øster Vandet fra 1861 til 1902.

Blandt de mange ting, han interesserede sig for, var også indsamlingen af gamle folkeminder og sagn, som ellers ville gå tabt for eftertiden, og det lykkedes ham at optegne langt over 100, hvoraf de fleste nu findes i »Dansk Folkemindesamling«.

I det følgende bringes nogle optegnelser i hans egen originale skriveform uden »forbedringer« eller omskrivninger af nogen art med hensyn til retskrivning og sprogbehandling.

(I manuskriptets dialektstykker er der i enkelte tilfælde tilføjet streger over eller under bogstaverne for at angive en ejendommelighed ved udtalen. I regelen betyder det, at lydene er lange, men af og til synes en streg at betyde stød. Oftest er længde og stød dog ikke angivet ved noget tegn. I nedenstående gengivelse er en streg under eller over et bogstav erstattet med en streg efter bogstavet.

Apostrof (') bruges i manuskriptet dels som stødtegn, dels som udeladelsestegn i ord, som i rigsmål har en længere form, men brugen af dette tegn er heller ikke konsekvent gennemført. Red.)

Om Ovesø

der ligger sydligere i Thy, er der også flere Sagn, bl.a. et om, at Søen hvert Aar kræver sin Mand. Der skal være dem, der har hørt et Varselsraab fra Søen, naar det har varet for længe, inden den har fået sit Offer. –

Saaledes fortæller det, at en Dag, da Kovstrup Piger stod ved Søen og vaskede Faar, hørte de Varslet, og da der så noget efter kom en Dreng ridende med en Kobbelt Heste for at vande dem, advarede Pigerne ham om at være forsigtig og ikke komme for langt ud. Men Drengen var en rigtig Dreng; han skulle vise dem, at han ikke var bange, og de skulde da heller ikke tro, at de kunde bilde ham sådan noget ind. Han red længere ud, end han plejede; men paa en Gang plumpede Hesten ned med Forbenene, hvorved Drengen kistede forud over Hestens Hoved og ned i det dybe Hul og druknede. Saa han blev Offer den Gang.

Mærkeligere var det, at en Gang, da Varslet igen lod sig høre, druknede en Mand fra Mors, som kom gaaende med sit Røjtløb under Armen. Manden boede i en lille Gaard, hvis Bygninger kun var Stuehus og Lade med Stald med usædvanlig lang Afstand imellem. Han havde en Aften taget sit Røjtløb med ind for paa Aftensædet at lave den lidt istand, og ved Sengeaftenstid gik han ud med sit Løb for at give sine Heste det sidste Givt til Natten; men det naaede han ikke. Natten var saa mørk, at man ikke kunde se en Arms Længde foran sig, og saa var det et Uvejr med Storm og Snefog, saa Himmel og Jord gik i eet. Han mærkede snart, at han ikke vidste, hvor han var, saa det kunde ikke nytte noget at søge efter Vej eller Sti! men han maa have tænkt, at han snart måtte støde på en Menneskebolig, og derfor blev han ved at gaa og lod sig ligesom Faarene drive med Vinden. Hel-

digvis var alle Vande tilfrosne, selv Fjorden kunde bære; men Menneskeboliger traf han ikke at løbe Panden imod. Han vandrede og vandrede, kom over Fjorden, sandsynligvis uden at han mærkede det, stadig maa han have gaaet i sydvestlig Retning, fordi Vinden var Nordøst. Endelig er han saa kommen ud paa Ovesøen, som jo ogsaa var tilfrossen; men det var en kendt Sag, at der var enkelte Pletter i Søen, som aldrig kunde fryse til. I en sådan Vaage fandt man omsider hans Lig med Røjtløben under Armen.

Tybjerre-Mand og Kvarbjerre-Mand

(Dette Eventyr har jeg for en 40 Aar siden (ca. 1850) hørt en Bondemand fortælle, næsten Ordret saaledes, som jeg har skrevet det op. Det var mens jeg tjente hos Præstens, en Vinteraften, vi var samlede i Folkestuen, både Piger og Karle og Drengen, min lille Person, og hver af os havde nogen Aftenarbejde at sysle med, Pigerne karte eller spandt, Karlene bandt Løb og Drengen snoede Simer, da kom vor Nabomand Povl Madsen ind til os for at prate lidt. Han kom til at staa i Lyset for Pigerne, og da han opdagede dette, sagde han: »Ja, to æ staar her – aa ve'd e't aaed – om mi Røeg ær gue aa si ve«. Dette her: »æ ve'd e't aaed« – var stadig hans Mundheld, og kunde til sine Tider lyde ret pudsigt. Kom der én til ham, naar han gik og pløjede f. Ex., saa kunde han efter at den sædvanlige Hilsen var vexlet indlede en Samtale saaledes: »Ja æ gor her aa pløver, aa æ ve'd e't aaed!« – efter en temmelig lang Pavse kom der saa gerne en Mærkning om, hvad det var han ikke vidste af. – Man sagde derfor gerne, naar man saa ham komme: »Dær kommer Pol Masen, aa han ved e't aaed«).

I kinner jo nok alsammel den fø-st Gaard vi kommer

til paa Tyhvolm, naar vi er kommen øver æ Vejlbro. I ved nok den Gaard æ Va-s gaar igjennem. Der boed en-gaang en Mand, han haad en Bro-r, der boed i en Gaard i Ginnerup, aa han lo syg, aa haad væt syg læng, aa han bløv længer i ringer. Saa vil hans Bro'r fræ Tyhvolm øver aa si te ham, aa han tov saa en Hæjst aa ræj paa, for ejs skul han ha vujud øver æ Vejl, for den Gaang va der ingen Bro øver en. Der han kam te æ Vejl, saa kam der en bitte Pusling te ham aa ba, om han maat kom mæ øver, han ku godt sej i baag ve ham paa æ Hæjst. De saa æ Mand ja til, de maat han gjar. Æ Pusling sprang op som ingen Ting, aa dær di saa va kommen øver te æ Narsi-, saa han te æ Mand: Di Bro'r i Ginnerup er nok møj syg, æ ka val tænck te do vel hen aa si te ham. Æ Mand saa ja, de vild han da. De æ gue nok! saa den bitte, aa no skal do ha Tak for Tjennest, aa saa har do her en Lomkle, naar do ta-r di Øvn mæ den, saa ka do si hva di Bro'r fejler; aa saa haar do hær en Knyv, al de do peger o mæ den, de falder fræ, aa saa er her en bitte Krok mæj nøj Smørels i, naar do smør en Sor' mæ de, saa skal en strags blyv hiel, om den saa er aller' saa gal. – Æ Mand takked ham for all hans gue Gaver, aa saa tov de Avskid mæ hinajen.

Dær æ Tyhvolmbomand kam ind te hans Bro'r, der lo syg aa lo aa jamred aa klaved sæ saa møj ønkele, saa kam han te aa græd, aa dær han saa tov i hans Lom etter nøj aa tær hans Øvn mej, saa fæk han fat paa den Lomkle Tybjerremand haad gien ham. De tent han et ve, men der han haad tar hans Øvn mæ den, saa ku han si, te der saad en Troid paa hans Bro'rs Bryst aa vel klem æ Lyw a ham. Æ Tyhvolmbomand laa-nt æ Troid en Par slem Øvn, saa han kam i Tanker om, te han var opdaved, aa

hva han haar aa gyr, han springer aa æ Seng, aa fram lo han staa.

Den syg Mand haad osse nær sprungen aa æ Seng, for han bløv saa val tepas, dær han bløv skil ve æ Trold, aa kam aa æ Kle-m, te han töt han var bløven hiel rask; men hans Bro'r raj ham te aa blyv i æ Seng en Stød end-naa. Æ Trold han var smutted ud i æ Frammers te æ Kuen, for hin var han Guevenner mej, aa derfur va-ed han vild ha klemt æ Mand ihjæl. Der han kom ud te hinn, saa han te hinn: »Æ tror den fremme Mand ka si mæ«. »Aa Snak«, saa æ Kuen, »hudden skul han si dæ, do haar no goen her saa læng, aa ingen haar kun sit dæ, hudden skul han saa si dæ?« – »Jov da kun han de, de er æ ves o, for han so saa ild' aa bløv ve aa aesi paa mæ«, saa æ Trold. » Ja, da skal vi nok fo de aa vedd«, sejer hun, for no lav-er æ en Pannekaag aa sætter ind paa æ Bo-ver te mi Svaver aa saa ka do go ind aa stel dæ an mæ di Baag-ænd lig øver æ Paan, dersom han ka si dæ, saa vel han da it ha æ Pannekaag! Æ Trold han fulle æ Kuen hinner Raa. Æ Mand haad fot hans Knyv op aa hans Lom – aa de va netop den Knyv, der æ Bjerremand haad gien ham – aa vil te aa skjær løs paa gudden Pannekaag; men i de sam gulav kommer æ Trold aa stiller sæ an, som han vild te aa lø-s hans Bovser, aa æ Mand bløv ve aa sej aa pe-g med den hær Knyv, aa far han vest aaed aa sej falder æ Trold hans »Baagbeslaa« nier i æ Paan. Sie saa æ Trold ud aa æ Dar, aa i de han renn, saa han te æ Mand: »Æ tror I so mæ!« – »Ja gu so æ dæ!« svaar æ Mand, aa de som æ Trold haad tabt pakked han sammel aa pot'ed i hans Lom.

Æ Tyhvolmbomand bløv no ve hans Bro-r i nur Davv, aa han kam aa æ Seng, aa bløv saa rask, som om han aller haad skaj nuer Verdens Ting; men han fæk aller aa

ve-d hvad de var, der gik aj ham, de bløv godt ijen imel ham aa æ Kuen, dær de bløv skil ve den hær grem- Troid, aa han kam der aller sien; han var osse ondskyldt, som I no skal fo aa hø'r. –

Den Gaang æ Tyhvolmbomand vil teen aa hjem, saa haaed ed gien sæ teed aa frys, saant te æ Vejl va laa; men ku hverken brist eller bær, saa mot han teed aa ri vesten om igjommel Helligsø, aa just som han kommer fobi Kvarbjerre – en Hyv dæ legger lig ve æ Fyvverstrand – sier han en gammel Kvinminnesk, der staar ve æ Fyvverlaning aa vasker aa skyller en Par blødde Bovser. »Godav Murlil!« sejer han. »I hudden er ed fat!« sejer hun i Forskrækkels aa retted sæ op aa so saa møy ves paa ham, – »ka do si mæ?«. »Ja, saamænd ka æ si dæ, hva sku der i Vej fo de?« – »Saa haar æ aller kjend maagen!« – sejer hun, no haar æ stajen hær aa vasket i manne, manne Or, aa der er aller nur Minnesk, der haar ku sit mæ, hudden ka de da vær te do ka si mæ!« – »Jov, da ka æ saa møy godt de; men hva Uløk haar da den sølle Minnesk væt i, der haar hat dem Bovser o?« – »Ja«, sejer hun, »de er saamænd mi Mand, der haar mest de han haad; han har en Gaang goen hen aa fonærmet Tybjerremand, aa de er nok ham, der haar voldt vos den Fotræd.« – »Ja, ja«, svaar æ Tyhvolmbomand, »de ka val korires ijen.« – »Nej de kan ikk, for han haar kost de hen, der hõt te.« – »Mo æ it fo ham aa si?« sejer han, »æ tror lig godt æ ka hjælp ham.« – »Ja, desom do kun de,« saa vaed endda Omag var!« aa hun ind etter hinner Mand, aa de va jo den hær slem Troid; han kam slanglin ud, aa der var sødden en Jammer paa ham te de var forskrækkelig. Der æ Mand so ham ijen, ku han et læ vær aa tenk: De va gue te dæ, din grim Spitakkel; men æ skal si aa laved sødden mæ dæ, te do ska it gyr flir Uløkker paa den Maad! – No,

han taar jo de hær Værk op, han haar gjemt i hans Lom, aa saa den bette Krok Smørels, æ Tybjerremand haad gien ham. Æ Værk fæk han saat, hur de skul sej, aa saasnaar han haad smur ed mæ æ Smørels, saa vaed hiel mæ de sam, aa hvem der bløv glaa de var æ Bjerremand. – Men der æ Bjerremands Kuen fæk hinner Breller paa, aa vil teed aa si, om de saad, som de skul, saa opdavved hun, te de vend fejl. »To de venner op, de der skul vend »nier«, sejer hun. – »Aa, de æ der æk Faar ve,« saa æ Tyhvolmbomand, »for æ ka ryv ed fræ ijen aa vend ed, de æ snaar gjov!« – »Nej,« saa æ Troid, »no haar æ goen nok igjommel mæ de, no skal ed blyv sejen, som de sejer. Æ Kuen var et fonyved mæed; men de bløv et ajlen. –

Vil do mæj, saa heng paa!

I Randrup i Vestervig Sogn i Thy ligger der syd for Skolen to almindelige Kæmpehøje én paa hver Side af Landevejen. – Hær kam æ goind jæn Næt – fortæller en ældre Bondemand – æ haad væt Na-r e po, aa som æ no kam aa æ Nuren aa var lig kommen fobi æ Skuel, saa töt æ, te æ ku hø-r nøj, der kam foslen baag ætter mæ. Æ vend mæ om en Par Gaang aa stov al stel aa løtted; men saa va der ingen Ting enten aa hør eller si; aa saa snaar æ vend mæ ijen aa ga mæ ted aa gaa, saa ku æ høred paa Timen. Lisom æ saa gor, aa de ku ingen Ænd faa mæ de her Trippen lig i Hæ-l a mæ, saa sejer æ uden aa vend mæ, aa uden aa tenk ve'ed: »Vil do mæj, saa heng paa!« men aller saa snaar æ haad saa de, fa dæ va nøj, der hend sæ paa mi Røg, som om de ku vær en Mennesk, aa saa taang vared da som al Skam. Æ bløv jo foskræ-ked aa vil rest de her Spøgels, heller hva de no va, a mæ; men de haaldt ve som en Borr, æ mot slæv aa mæed, te æ va lig ve aa sæ-n ve'ed; men der æ saa ænnele kom ind imell

di tov Hyv, saa bløv æ ed kvet, aa glaa var æ. Æ lovved ejs ve mæ siel, te sødden skul æ aller by mæ i Ræ-t mier. De maa jo ha væt en Bjerremand, dær bor i jen a di hær Hyv, der haar vil hat mæ te Rihæjst. –

* * *

Den samme Mand fortalte ogsaa en anden Gang: De var i mi ung Davv, da bløv ed gal mæ æ Pæng, di fald lig paa jen Gaang, te di va snaar ingen Ting værd; dæ va Sæddel nok, men di dued e't; en Regsdaalerseddell gjeldt knap naak for fi-r Skjelling, de kam jov a de, te Kongen, heller æ Stat, heller hva di kaller ed, haad spelt banke-rot, di haad e't Søl nok til aa løs aal di Seddel ind mæj, dæ va blyven udgien. Da var ed jen Gaang, æ kjovt en Par Lam aa ga 40 Regsdaler fur, aa saa so-l æ'em ijen æ Daa ætter aa fæk 100 Regsdaler fur em. Aa de er lisse sand som æ staa hæ-r, æ tjent akoraat 60 Regsdaler paa den Par Lam.

Ja hva saa æ e't i Fyvr? –

Den Gaang den her Øversvæmmels gik fu'r sæ, boed der en Mand i Hilligsø tæt nier ve æ Fyvr (Limfjorden), han va saa grov te aa band', te han kun snaar e't sej to Uer uden der skul en Band mæj. De va jo om æ Ættor, te æ Øversvæmmels var, aa saa begynd Folk jo aa snak om, hudden de vil go næjst Foror aa Sommer mæ æ Æng-, som æ Vand stov øver. Naar dær va' snak om de, aa den Mand va' teste', saa end-' ed gjar mej, te han laa i aa band': Æ Æng- er ølaa, di duer aller mier! Men æ Or ætter bløv der ilyvval saa'en en lav græs, te der haad aaler væt saa møj far. Saa vil jo baade jen aa en naaen læ æ Mand hør, te hans Spaadom sæt e't; men de lod han, som han forstov ed e't, aa svaar naak saa fræk: Ja hva saa æ e't i Fyvr, de va jo en Gy'! (Gødning) –

Hva en Fjerrenkaar Havermaalt ku gi a sæ

Der var jen gaang en Aggerbokuen, hun gik op po e Land aa kjovt en Fjerringkaar Havermaalt, aa der hun saa kam hjem mæ'ed, ga hun sæ teed a brøg-, aa saa brøged hun a den sam Fjerringkaar Maalt: To' Tønner godt Øl, aa to' Tønner smaat Øl, to' Tønner Spisvak aa to' Tønner Etterlak, aa hun fæk hinne Kjar fuld aa hinner Kvar fuld, hinner Feskgyrd aa hinner Pesgyrd fuld, aa saa bløv de si-st endda saa sterk, te der var ik-' en Mand dæ ku drek en Pot aa'ed, uden han mot staa ved e Hus-ænd aa bræk hans Løv-er aa hans Laang op. -

Æ Pølsdreng

Der var en Mand i Agger for manne Or sien, di kal't ham æ Pølsdreng, for de te han va da saa svær ilø-st for Pøls. Jen Gaang var han aljenner taan ud paa æ Hav aa fe-sk, aa saa kam der Blest, aa æ Hav bløv saa gal, te han ku et kom iland. Saa ba han te vor Herr, aa da han töt, »te dæ sku nøj fo nøj, om Venskab skul holdes«, saa lov-ed han, te dersom Vorherr vil læ ham komme løv-en iland, saa skul han aaller ed Pøls mier! Let ætter töt han te der ku blyv Raa', aa saa bløv han ki aa, te han haad lov-ed for møj aa mint, han ku slaa aa, aa saa saa han: Om æ osse eder æ Pøls, da skal æ et ed æ Skind! Men der han saa ænnele kam iland aa stov frelst o æ Straa-n, tov han hans U-r te sæ ijen aa saa': Ja om æ osse eder æ Skind, da skal æ et ed æ Pind! Aa di U-r gik han aaller fræ. -

Bette Jerrig (Erik) a Guntovt

var en lille uanselig Person og meget enfoldig, men han kunde dog nok sendes i et Ærinde og udføre dette ret paalideligt, naar han ikke blev ledet i alt for stærk

Fristelse. Engang gik dog Naturen vel meget over Optugtelsen. Det var om Foraaret da Folkene fra hans Hjem vare ude (i) Mosen for at ælte Tørv en halv Milsvej borte. Han blev da sendt hen til dem med Middagsmaden, den varme søde Grød bar han i Gryden, hvori den var kogt, og en stor fed Æggekage med Flæsk i laa paa en Tallærken ovenpaa Gryden. Da han var kommen omtrent Halvvejen, satte han sig ned ved et Gærde, aabnede for Maden og saasom sød Grød var hans Livret, kunde han ikke modstaa Fristelsen, han maatte smage paa den, og da han først havde faaet Smag paa Grøden, glemte han at holde op. Omsider kunde han ikke mere; men da havde han forspist sig og Pinen blev saa haard at han troede, han skulle dø. Nogle lurere hørte ham da sige: Aa, milde Jesus lin én Prik mæ mæ! Hvissomensti æ va' milde Jesus, aa do va bette Jerrig a Guntovt, saa skul æ lin to mæ dæ!

Bette Jerrig ve æ Vejlbros

va' val söd-en omtrent 2 Al hyv; men hans Kuen va' ve-s nærve aa vær 3 Al; de va de mejst ulig Par Folk æ haa' nutir sit. (Tilføjet: aa kam di saa møj pæn te rett' me hinajen osse). – Di ku drik dem fuld begge to fur en Skjelling. De gik söd-en til, te naar Jerrig haad væt he-n ve e Kjøbmand etter en Dunk Brændvin, saa bløv hans Kuen saa svær hæ-gen etter en Dram, aa saa ga hun ham en Skjelling fur aa faaen. Saa bløv Jerrig ossaa iløst, aa saa kjøvt han en Dram a hans Kuen fur den sam Skjelling, aa söden ku di blyv ve saa læng te di bløv saa fuld, »te di ku e't si en Flyv paa en Væg«, saa ku di leg dem aa sov dje Rus u'd aa saa begynd ijen saalæng te æ Dunk bløv taam, saa kam der jo Faastdav fur dem ijen en Ti. – Æ haar osse høt fotel, te i den stur Øversvæmmels dæ

var 1838 rejed Jerrig sæ ve hans Ko. Djer Hus var bløven omflødt mæ Vand innen di vest aaed. Æ Kuen dæ va saa laang' hun ku bon'ed; men bette Jerrig han kun e't, saa fand han paa Raa: Han slov hans Ko ud, aa saa tov han i æ Haal aa'en, aa saa svæmmed' den øver mæ ham. –

Korenderne

Engang var der ved Agger strandet et Skib som bl.a. havde Korender ombord. En af Aggerboerne fik ved denne Lejlighed i al Hemmelighed listet en Foustage Korender til sig og gemte dem paa et sikkert Sted. En Søndag, da Aggerboen var i Kirke henviste Præsten i sin Prædiken til et Skriftsted i Brevet til Korintherne. Saa snart Aggerboen kom hjem, sagde han til sin Kone: Hva ska vi no gyr? Muer! æ ku hør Faa'er haar fot ved, han snakked om de hæ-r Korinner. Saa er nok bejst, svarede hun, te do gor op te ham i Maar den Daa aa snakker mæ ham om'ed, hud-en vi skal bær vos aj mæ'ed. – Ja, de vel æ osse! svarede han, og næste Dag gik han til Præsten, og da han var kommen ind og den sædvanlige Hilsen var vekslet siger Præsten: Naa min gode Mand, hvad har han saa paa Samvittigheden i Dag? – Æ er goen herop for æ ku hør ed i Søndaa te Faar ved ed siger Manden. – Præsten, som ikke var rigtig med lige straks, saa forundret paa Manden og spurgte: Hvad ve'd jeg? – »Jov æ ku høred i æ Kjærk te Faar snakked om di hær Korinner«. – Nu gik der et Lys op for Præsten og han svarede: Naa Korenderne! Ja vist ve'd jeg det; men hvordan kunde I ogsaa faa Eder til at beholde dem, det er jo en slem Historie. – »Ja, taal ik om ed, vi haar osse fortrøt ed, men Faar vel nok vær saa gue aa raa vos po vaa Bejst, for vi vil jo nødde kom i nøj Forlejenheed«. – Efter en temmelig lang Overvejelse sagde Præsten: Naar han vil

følge mit Raad saa gaar han nu hjem til sin Kone, og saa tager I Korenderne og deler dem i 3 lige Dele; den ene Del kan I jo selv beholde; den anden Del giver I til de fattige, og saa vil I nok betænke Jer Sjælesørger med Resten. - »De ska vi saagu gyr, akkoraat som Faar sej'r ed! Foval aa Tak!« Da Manden kom hjem tog han Foustagen og heldte alle Korenderne af den midt paa Bordet, og saa satte han sig ved dene ene Ende af Bordet og hans Kone ved den anden Ende, og saa talte de Korenderne én for én og delte dem nøjagtig i 3 lige store Bunker. Da de saa vare færdige dermed, tog Manden den tomme Foustage, og idet han sagde til sin Kone: »Den jen Trididiel saa Faar vi mot siel behold!« strøg han den ene Bunke i Bøtten. »Den ajen Trididiel saa han, vi sku gi di Fatte; hvem tror do Muer der er mier fatte end vi ajer?« - »Nej de haar do saamænd Ret i Faar! De er der ingen der ka væ-r«. - Ja, saa skal vi jo osse siel ha dem!« aa saa strøg han den anden Bunke i Bøtten. - »Saa saae Faar, te vi vil nok betænk vor Sjælesørger med di siest; hvem tenker do Muer! dær vil sørre fo vor Sjæl, naar vi gyr ed et siel?« - »Nej, de har do saagu Ret i Faar! de'er der ingen der vel«. - «Ja, saa ska vi jo osse siel ha dem!«. Og den sidste Trediedel gik samme Vej som de andre. -

--- -- ---

Tyholmsk ved Torsten Balle.

Provst Deichmann: Tyholmsk er et underligt sprog.

Når man vil sige *før*, siger man *fa:r*,
 vil man sige *far*, siger man *få'r*,
 vil man sige *får*, siger man *fo'r*,
 vil man sige *for* (foder), siger man *fuj'er*.

(Efter Jens Sloth Odgaard).

Mindeplader i Tilsted kirke

Ved H. STØVRING-NIELSEN og TORSTEN BALLE

MINDEPLADER i Vester Vandet og Torsted kirker er beskrevet i årbøgerne 1957–58–59, hvor der også er givet en redegørelse for pladernes formål og tilblivelse.

Pladerne i Tilsted kirke er for største delens vedkommende mindre velbevarede. De fleste af dem består af en oval, konveks skriftplade med sort skriveskrift på hvid bund, som har været omgivet af en spinkel krans af egegrene, bestående af en jerntråd med spredte påloddede egeblade og små stilkede agern af træ. Nogle har øverst haft en lille oval topplade med en fastloddet figur, i regelen vist en sommerfugl, eller med ordet *Minde*, og nogle har haft en fod, der efterligner en vasefod. Oftest er dog kun skriftpladen og rester af udsmykningen i behold.

Indskrifterne er ret godt bevaret. Manglende ord er i nedenstående afskrifter erstattet med prikker, undtagen på steder, hvor sikre udfyldninger har kunnet foretages, f.eks. ved konferering med kirkebøger. Udfyldninger er sat i parentes.

1.

Søren Salmonsén

Født i Taarsted den 12te Juli 1767. Gift 1ste Gang 1807 med daværende Enkekone i Tilsted *Maren Jens-*

datter. 2den Gang den 18de Februar 1821 med den hæderlige og dydige Pige *Kirsten Nielsdatter* af Næstrup, hans nu efterladte Hustru. Død i Tilsted i en Alder af henimod 72 Aar den [20. april] 1839.

Søren Salmonsen var søn af gmd. Salmon Sørensen Landbo i Torsted i hans første ægteskab med Bodil Pedersdatter og var halvbroder til Maren Salmonsdaughter (plade nr. 3). Hans første hustru, Maren Jensdatter, var enke efter Jens Jensen Vang, der døde 1807. Med hende fik han ejendommen matr. nr. 15 i Tilsted, som han 1809 mageskiftede med gården »Løfting«, matr. nr. 7. Ved Kirsten Nielsdatters testamente af 1842 overgik denne gård til Søren Salmonsens brodersøn, Salmon Nielsen. (Se plade nr. 2).

2.

Denne er skjenket af en kjerlig Pleiesøn som et Minde om sin Velgjørerinde, den ædle Dannekone

Kirsten Nielsdatter,

Fød i Næstrup, Sjøring Sogn, den 3die Mai 1793. Gift den 18de Februar 1821, med den hæderlige Dannemand *Søren Salmonsen*. Død i Tilsted den 17de August 1844 i en Alder af 51 Aar 3 Maaneder og nogle Dage.

Kirsten Nielsdatter var datter af gmd. og sognefoged Niels Pedersen Smed og hustru Karen Mikkelsdatter i Næstrup. (Om hendes mand, se plade nr. 1).

3.

Ved *Maren Salmonsens* Baare:

Hun blev født i Thorsted den 18de Marts 1791; ægtede den 7de Octob. 1821 Ungkarl *Christen Jensen Brogaard* i Tilsted, med hvem hun levede i Ægteskab til hans Død den 3die Juli 1852; gift anden Gang med Ungkarl *Anders Christian Pedersen* i Tilsted den 21de November 1852, død i Tilsted den 21de Januar 1869 i en Alder af henimod 78 Aar.

Maren Salmonsdaughter var yngste datter af gmd. i Torsted Salmon

Sørensen Landbo og hans anden hustru Anna Pedersdatter. Hun havde allerede før sit giftermål tilknytning til Tilsted, idet hendes halvbroder, Søren Salmonsens, var gårdmand i Tilsted (se plade nr. 1), og hendes helbroder, Niels Salmonsens, g. m. Mette Jensdatter Krogsgaard, boede i Tilsted. (Om hendes første mand, se plade nr. 4).

Hendes anden mand, *Anders Christian Pedersen Søe*, var født i Tilsted 1817, død 1890, søn af gmd. Peder Andersen Søe og Maren Christensdatter Kanstrup. Han giftede sig igen 1870 med Karen Marie Madsdatter fra Torup på Mors, død 1889. Bopæl: Matr. nr. 15, det nu forsvundne »Laust Søndergaards hus«.

4.

Minde om den hæderlige Dannemand

Christen Jensen Brogaard.

Fød i Krogsgaard i Hundborg den 1ste April 1787. Gift den 7de October 1821 med den hæderlige unge Pige *Maren Salmansdatter* af Thorsted, med hvem han levede et kjerligt og lykkeligt Ægteskab omtrent 31 Aar. Død i Tilsted den 3die Juli 1852 efter 12 Ugers Sygeleie i en Alder af 65 Aar 3 Maaneder og 2 Dage.

Han var søn af gmd. Jens Christensen Brogaard og Kirsten Nielsdatter. (Om hans hustru, se plade nr. 3).

5.

Jens Jensen Tinggaard

Født i Sjørring den 11. August 1752. Gift den 23. Januari 1796 med den meget agtbare Enkekone *Maren Christensdatter Møller*, med hvem han levede et kjerligt og Lykkeligt Ægte[skab] udi 26 Aar. Død den 9de Januar 1832 i en Alder af 79 Aar 4re Maaneder og 29 dage.

Han var søn af gmd. Jens Jensen Tinggaard og Maren Madsdatter Tanderup af Tinggård i Sjørring, og var Maren Christensdatters tredje mand. Han overtog efter hendes to første mænd fæstet af gården matr. nr. 10 i Tilsted, som han 1804 købte af Ellen Ton (se plads nr. 8). Han overlod gården til sin plejesøn, *Christen*

Jørgensen Bach, født i Sjørring 1791, død i Tilsted 1853, hvis anden kone, *Mariane Andersdatter Led* bragte den til sin anden mand, *Christen Jensen Harring* (se plade nr. 6).

6.

Minde om den hæderlige Dan.

Mariane Andersda[tt]er[]

Født i Tilsted den 11. Februar [1800]. Gift 1ste Gang den 25de April 1847 med [Gaard]mand *Christen Bak Jørgensen*, 2den Gang [den] 27de Novb. 1853 med Ungkarl *Christen Jensen [Har]ring*. Død den 17de August 1854 efter at have v. blandt os Dødelige i 54 Aar 6 Maaneder og nogl. . . .

Hendes forældre, Anders Pedersen Led og Else Sørensdatter, boede i et senere nedlagt hus i Tilsted, matr. nr. 32, som hun efter deres død beboede, til hun blev gift med sin nabo, gårdejer *Christen Jørgensen Bach*, der døde 1853, hvorefter hun bragte gården (matr. nr. 10) til sin anden mand, *Christen Jensen*, der var født i Harring 1830 og død i Tilsted 1888. Efter Marianes død giftede han sig 1855 med Anne Nielsdatter, der var født 1824 i Tilsted som datter af Niels Salmonsens og Mette Jensdatter Krogsgaard. Anne Nielsdatter døde 1886.

7.

D[enne Pl]ade minder om det Forkrænkelige af

Christian Jensen Søndergaard

Fød i Søegaard i Nors den 10de Septbr. 1768. Gift den 14de Octobr. 1791 med agtbare Pige *Johanne Nielsdatter Galtrup* af Tingstrup, med hvem han avlede 8 Børn, 4 Sønner og 4 Døtre, som alle efterleve. Død den 20. Martz 1831 i Søndergaard i Tilsted i en Alder af 62 Aar 6 Maaneder og 10 Dage.

Christian Jensen Dige Søndergaard, også kaldet *Søgaard* efter sin fødegård, hvoraf han ejede en del indtil 1810, var søn af Jens Chri-

stensen Dige til Søgård, Nebel og Nørtorp og Kirsten Rysgaard. Om hans store for- og efterslægt, der ejede mange gårde i Nordthy, se årbog 1960, side 262 ff. Om hans hustru se plade 8. Sønnen *Niels Edvartsen Søndergaard* fik efter forældrene Søndergård i Tilsted og døde der ugift 1876. Endnu to af børnene nævnes på kistepladerne: *Birgitte Christiansdatter Søndergaard* (plade nr. 10) og *Bertel Christiansen Søndergaard* (plade nr. 13).

8.

Johanne Nielsdatter Galtrup

Født i Tilsted den 15de november 1761. Gift den 14de Octobr. 1791 med hæderlige unge Karl *Christian Jensen Søgaard* af Nors, med hvem Hun avlede 8 Børn, 4re Sønner og 4re Døtre, som Alle efterleve. Død i Søndergaard i Tilsted den 29de Juli 1836 i en Alder af 68 Aar 9 Maaneder.

Faderen, Niels Edvartsen Galtrup, der siden blev købmand i Thisted (borgerskab 1774) og døde der 1792, ejede »Kirkegården« i Tilsted, hvor han var født, samt flere gårde der og i de omliggende sogne. Moderen, Ellen Christensdatter Ton, var fra den senere nedlagte gård, matr. nr. 14, ved »Præstevejen«, se plade nr. 15 (se i øvrigt årbog 1960, side 271-72).

9.

..... hos Gud i Døden salige Danne[mand]

Peder Jensen Østergaard

Født i Sildstrup den 17de August 1795. Gift [3. Dec.] 1824 med den hæderlige unge Pige *Birgitte Christiansdatter Søndergaard*, med hvem han avlede 9 Børn, hvoraf de 6 modtage ham i Evigheden. Død i Tilsted den 2. J. . . 1840 efter at have vandret blandt os Dødelige i en Tid af henved 45 Aar.

Han var født i Østergård i Silstrup, søn af gmd. Jens Christensen Østergaard og Bodil Kirstine Jensdatter Wibred. Efter bryllupet flyttede det unge par ind på Tilstedgård, og alt så lyst ud for dem,

men ved deres bryllup havde brudetoget, efter hvad der fortælles, mødt en fuld kone, der lå på vejen, og det skulle betyde ulykke. Deres tid blev også tung og kort. Af deres 10 børn var de 5 dødfødte, og kun 3 nåede den voksne alder. Selv døde de begge i 1840 med et halvt års mellemrum. Om hustruen, se plade 10. Om en broder til manden, se plade nr. 11.

10.

.....[Pl]ade lagdes dybtsørgende Børn til kjerligt Minde over den elskte Moder, den hæderlige Enke

Birgitte Christiansdatter Søndergaard

Født i Søegaard i Nors 1801, givt [3.] Decbr. 1824 med *Peder Jensen Østergaard*, hvilket Ægteskab velsignedes med 10 Børn, hvoraf de 6 tillige med Faderen modtage hende i Evigheden, hvortil hun i sin Favn medbringer den sidst fødte, hvorhos hun døde den 27de December 1840.

Hun var datter af Christian Jensen Søndergaard og Johanne Nielsdatter Galtrup, se pladerne nr. 7 og 8. Om hendes mand, se plade nr. 9.

11.

[Denne P]lade minder om de forkrænkkelige Dele af den i Livet hæderlige og retskafne, nu hos Gud i Døden salige Karl

Christen Jensen Østergaard.

Fød i Sildstrup den 27. August 1791 af de hedengangne dydige og kjerlige Ægteforældre Jens Christensen Østergaard og Hustrue Bodil Kirstine Jensdatter. Død sammesteds den 2... Marts 1839 i en Alder af 47 Aar 6 Maaneder og nogle Dage.

Han var født i Østergård i Silstrup, som i over 200 år beboedes af hans slægt. Om broderen Peder Jensen Østergaard, se plade nr. 9.

12.

[Minde) om den agtede Dannekone

Maren Kirstine Christensdatter

Fød i Skjoldborg den 17de September 1797. Gift 1ste Gang d. 20. Mai 1824 med Ungkarl *Poul Pedersen Østergaard*, med hvem hun avlede 2de Piger. 2den Gang gift den 2den Marts 1832 med den meget hæderlige unge Karl *Bertel Christiansen Søndergaard* og ved ham blev Moder til 4re Pigebørn, hvoraf de 2 døde. Død i Sildstrup den 27de Decmbr. 1844 i en Alder af 47 Aar 3 Mdr. og nogle Dage.

Hendes forældre var gmd. Christen Jensen Roikjær og Dorte Jensdatter Westergaard. *Poul Pedersen Østergaard* var ligeledes født i Skjoldborg 1797, søn af gmd. Peder Jensen Østergaard og Karen Immersdatter. Han købte 1825 gården matr. nr. 5 i Silstrup af hattemager Høyer i Thisted, der samme år havde købt den ved auktion. Poul Pedersen døde 1831, og enken giftede sig året efter med *Bertel Søndergaard*, der var født 1806 i Søndergård i Tilsted som søn af Christian Jensen Søndergaard (Søgaard) og Johanne Nielsdatter Galtrup (se pladerne nr. 7 og 8). Bertel Søndergaard byttede 1838 gård med Anders Ibsen og fik gården matr. nr. 4, (se plade nr. 13). Efter Maren Kirstines død giftede han sig 1845 med *Dorthe Marie Thorstensdatter*, der var født 1813 i »Kirkegården«, matr. nr. 4 i Tilsted, som datter af Thorsten Christensen Kanstrup og Karen Marie Jensdatter Smed. Bertel Søndergaard solgte 1874 gården i Silstrup til Søren Christian Salmonsens, der siden i mange år boede i »Løfting«, matr. nr. 7 i Tilsted. Dorthe Marie døde 1880 og Bertel Søndergaard 1888.

13.

Minde om den hæderlige Dannekone

Maren Jensdatter

Født i Schaarup den . . . Juli 1805. Gift den 10. Novbr. 1833 med den hæderlige Ungkarl *Anders Ibsen* af Sildstrup, med hvem Hun avlede [8] Børn, 5 Sønner og 3

Døttre, af hvilke 1 Søn og 1 Datter møder hende i Evigheden, i 26 Aar deelte Hun i Kjærlighed Livets Glæder og Sorger med ham. Hun var en øm Moder, en ædel Christeninde. Hendes Tillid var til Gud, derfor nyder hun den Glæde at skue ham Ansigt til Ansigt. I mange Aar var hun svagelig, men det sidste Halvaar følte Hun sig stærk indtil det sidste Døgn, da blev Hun heftig angreben, og Herren løste da det tunge Baand den 28. August 1859 efter at have vandret blandt os Dødelige i 54 Aar.

Hendes forældre var gmd. Jens Christensen og Maren Jensdatter i Skårup, Sjørring sogn. Hendes mand, *Anders Ibsen*, fik efter sine forældre gården matr. nr. 4 i Silstrup, som i gammel tid kaldtes Silstrupgård. Hans moder, Kirsten Enevoldsdatter, var født i denne gård. Hans fader, Ib Nielsen Østergaard, var født i Tilsted. I 1838 fik Anders Ibsen en anden gård i Silstrup, matr. nr. 5, ved bytte med *Bertel Søndergaard*, der var født 1806 i Søndergård i Tilsted født 1810 og døde 1889. En søn, *Peder Ibsen*, boede i mange år i ejendommen matr. nr. 14 e i Tilsted (se plade nr. 15).

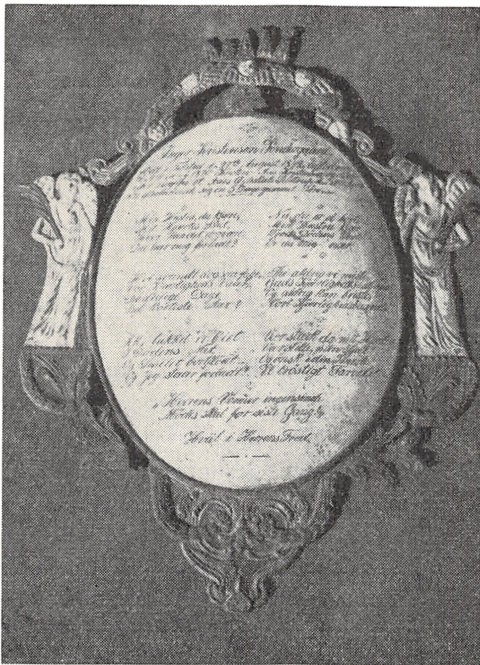
14.

Minde om den hæderlige og virksomme Dannemand

Christen Jensen

Født på Ballerum i Tveds Sogn den 18. april 1818. Gift 28. marts 1841 med den hæderlige unge Pige *Ane Christen[sdatter]*, med hvem han avlede 6 Børn, 3 Dreng og 3 Piger, af hvilke den ene Søn modtager ham hisset. Død i Tilsted den ... Marts 1855 i en Alder af henved 36 Aar.

Christen Jensen fik 1841 skøde på ejendommen matr. nr. 11 d i Tilsted (nu Jakob Vestergaards). Hans enke *Ane Christensdatter Aas*, der var født 1816 i Næstrup som datter af gmd. Christen Nielsen Aas og Dorte Mogensdatter, solgte 1866 ejendommen til Jakob Tøgersen. Christen Jensens ældste barn var *Christen Aas Christensen*, se plade nr. 15.

Mindeplade nr. 15

15.

Inger Kristensen Søndergaard

født i Tilsted d. 27de August 1842, ægtede d. 4de May 1870 *Kristen Aas Kristensen* og døde efter næppe et Aars Ægteskab i Silstrup d. 26de April 1871, efterladende sig en 5 Dage gammel Søn.

Hendes forældre var Christen Christensen Søndergaard, kaldet Westergaard, født 1800 i Søndergaard i Tilsted, og Sidsel Poulsdatter Kappel, født 1798 i Skjoldborg. De fik 1834 skøde på gården matr. nr. 14, den siden nedlagte gård ved præstevejen i Tilsted, som de 1863 overlod til svigersønnen Lars Odde Clausen, der 1870 udstykkede gården.

Christen Aas Christensen var født i Tilsted 1842 som søn af Christen Jensen og Ane Christensdatter (se plade nr. 14). Han ejede matr. nr. 4 d i Tilsted, en parcel af »Kirkegården«.

16.

[Maren Christensdatter]

.... Snedsted 1758. 1789 den 24 August med Enkemand *Christen Jensen* i Sildstrup, i hvilket Ægteskab hun opfyldte en øm Moders Pligt mod Moderløse Børn og i samme Ægteskab blev velsignet med 1 Søn og 5 Døttre, hvoraf en Datter ved trofast Pleje og kjerlig Omgang..... hendes sidste Dage, de andre modtage hende i Evigheden. Gift 2den Gang den 3. Octobr. 1801 med Ungkarl *Jens Jensen Støvring*, med hvem hun levede et kjerligt Ægteskab i 13 Aar.

Hun døde i marts 1832. Hendes mand, *Christen Jensen*, var født i Kallerup sogn 1745, søn af Jens Christensen, ladefoged på Todbøl, og Maren Krabbesdatter, og døde i Silstrup 1800. Han havde først været gift med 2 søstre, *Marens Jensdatter Støvring*, død 1784, 24 år gl., og *Dorte Marie Jensdatter Støvring*, død 1789, 24 år gl. Hver af dem fødte ham 3 børn. I sit 3. ægteskab med Maren Christensdatter havde han 6 børn, af hvilke kun en pige overlevede barnealderen, den på pladen omtalte datter, der lindrede moderens sidste Dage. Det er den kendte *Maren Støvring*, født 1798, gift 1816 med Christen Pedersen fra Næstrup, som overtog Marens fødegård, matr. nr. 3, som i nyere tid kaldtes »Silstrupgård«, skønt dette navn fra gammel tid tilkom nabogården, Matr. nr. 4.

Maren Christensdatter blev 1801 gift med *Jens Jensen Støvring*, født 1769 i Støvring, Skjoldborg sogn, død i Silstrup 1814, broder til hendes første mands to første hustruer.

17.

Minde om den elskelige Hustru og Moder

Maren Christensdatter

Født i Faartoft den 24. April 1834. Gift den 19. Oktober 1858 med Ungkarl Gaardmand *Poul Christensen* i

Sildstrup, ved hvem hun blev Moder til 1 Datter og 2 Sønner. Død i Sildstrup den 14. Marts 1862.

Maren Christensdatter Led var kusine til Mariane Andersdatter Led (se plade nr. 6). Hendes fader, Christen Pedersen Led, var født i Tilsted 1788. Moderen Ane Marie Sørens datter var fra Fårtoft. Manden, *Poul Christensen*, født 1834 i Silstrup, var søn af gmd. Christen Pedersen og Maren Christensdatter Støvring (se plade nr. 16). Samme år som hans første kone døde, giftede Poul Christensen sig med Mette Christensdatter Kjær fra Jannerup, der var søster til Jens Poulsen Støvrings anden kone (se plade nr. 21). I dette ægteskab var der 5 børn.

Poul Christensen havde af sin moder, Maren Støvring, fået skøde på parcel nr. 3 b af fødegården. Den blev bebygget, og her boede han, til han omkr. 1870 solgte ejendommen til Anton Thomsen. Han blev derefter møller i Silstrup, til han døde 1883. Enken flyttede med børnene til Flade på Mors, hvor hun havde en søster, der var gift med gmd. Morten Bukh.

18.

D[enne] Plade lagdes af gode . . . på Kisten, som nu ved Herrens Tempel gemmer Støvet af den hæderlige Enke

Inger Andersdatter

født i Østervandet den 14. Februar 1760. Givt første Gang den 10. Juni 1785 med Enkemand *Anders Pedersen* i Si[lstrup], hos hvem hun indtraadte i Moders Sted til 1 Søn og 2 [Døttre]. Hun blev i dette Ægteskab Moder til 2 Sønner og 2 [Døtre]. Sønnerne tillige med Fædrene modtage hende i Evigheden. 2den Gang givt den 21. Juni 1793 med *Lauritz Nielsen Sønder[gaard]*, hvilket Ægteskab velsignedes med 4 efterleven[de] Børn. Død den 11. Juni 1839 i sit Alders 80. Aar.

Hendes forældre var gmd. Anders Christensen og Dorte Pedersdatter Bach, datter af degnen Peder Nielsen Bach i Vester Vandet. Hendes første mand, *Anders Pedersen*, var født 1736 i Lyngbjerggård i Tilsted (udstykket 1798, hovedparcel matr. nr. 19). Med sin

første hustru fik han gården matr. nr. 2 i Silstrup. Inger Andersdatter var hans tredje kone. En af deres døtre, *Mette Andersdatter*, kom til Østergård i Tilsted, gift med Jens Nielsen Østergaard og Jens Poulsen Støvring (Se pladerne nr. 20 og 21). Om hendes anden mand, se plade nr. 19.

19.

Laurits Nielsen Søndergaard

født i Søndergaard i Tilsted i Febr. M[aaened 1746]. 1793 kom han i Ægteskab med Enkekone [Inger Andersdatter] af Silstrup, med hvem han avlede 4 [Børn], som alle efterleve. Død den 28. August 1830 i en Alder af [84] Aar og 6 Maaneder.

Han var søn af gmd. Niels Andersen Søndergaard og hustru Maren Edvartsdatter, søster til Niels Edvartsen Galtrup (se plade nr. 8). Med sin hustru fik han gården matr. nr. 2 i Silstrup, som sønnen *Anders Nicolaj Søndergaard* overtog efter sine forældre.

20.

Minde om den meget agtede Dannekone

Mette Andersdatter

Født i Sildstrup den 25. Octobr. 1788. Gift 1. Gang 3. Juli 1813 med Ungkarl Jens Nielsen Østergaard af Tilsted, med hvem Hun avlede 2 Drengbørn, af hvilke en døde i sin spæde Alder. 2. Gang gift . . . April 1819 med Ungkarl Jens Poulsen Støvring af Mors og blev ved ham Moder til 3 Børn, 1 Søn og 2 Døtre, hvoraf Sønnen døde i den voxne Alder. Død i Tilsted den . . Juni 1854 i en Alder af 65 Aar 8 Maaneder og 2 Dage.

Hun var datter af Anders Pedersen og Inger Andersdatter i Silstrup (se plade nr. 18) og kom til Østergård i Tilsted, som var hendes første mands fødegård. Om hendes anden mand og hendes søn, (se pladerne nr. 21 og 22).

(Sluttes.)

HISTORISKE ÅRBØGER

FOR THISTED AMT

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR THY
OG HANHERRED

XVI. BIND

ÅRBØGER 1962—64
MED INDHOLDSFORTEGNELSE

KOMMISSION:
DANSKE BOGHANDLERES KOMMISSIONSANSTALT
NYROPSTRADE 17 . KØBENHAVN V.

THISTED AMTS TIDENDES
BOGTRYKKERI
1964

INDHOLDSFORTEGNELSE

H. A. Riis-Olesen: Et opgør mellem gammel og ny retsopfattelse	3
Olaf Nørgaard: Landboforhold i Sydthy IV, V, VI....	14, 176, 323
Torsten Balle: Anne Søe og hendes slægt	49
Jens Rolighed: Klim og omegn	68
H. A. Riis-Olesen: Biskop Christen Lodberg	91
Ove Chr. Krarup: Uddrag af domprovst Christen Jensen Lodbergs rejsedagbog fra 1668	96
Torsten Balle: Sagn fra Lodbjerg og Ørum sogne	99
H. Støvring-Nielsen: Hovedgården Råstrup og dens ejere..	109, 261
Brev til Poul Krabbe Nielsen, Uglev, fra hans bedstefader Poul Kristensen	129
Knud Aagaard: Beskrivelse over Thy 1802.....	139, 240
H. A. Riis-Olesen: En foreløbig omtale af jernalderfundene ved Vestervig kirke	158
Vestervig fra 1850–1900	163
Jens Rolighed: Fra Vust sogn i svundne tider.....	199
Ejnar N. Nedergaard: Af en gammel Thybodegns optegnelser..	209
Torsten Balle: Vang klit, sandflugts- og bebyggelseshistorie	287, 382
Julius Hvamstrøm: Nedergaard i Kaastrup	333
Poul Ruus: Af et gammelt landbryggeris saga	349
Jens Rolighed: Hvad de ældre har fortalt om Klim	361
M. Kristensen: Fiskerlejet Lyngby, et 100-års jubilæum.....	421
Bent Søndergaard: To højnavne på Mors, Salgjerhøj og Harrehøj	437

E. N. Nedergaard: Folkeminder og sagn fra Thy, optegnet af L. N. Bertelsen	447
Torsten Balle: Tyholmsk	458
H. Støvring-Nielsen og Torsten Balle: Mindeplader i Tilsted kirke	459
Museets erhvervelser	149, 311, 471
Foreningsmeddelelser	156, 317, 475
60-års jubilæet	313

MUSEETS ERHVERVELSER

September 1963 – september 1964

VED VESTERVIG og ved Visby er der foretaget udgravninger af bopladser i det forløbne år af henholdsvis Nationalmuseet og af seminarieelever fra Nr. Nissum seminarium under ledelse af seminarieadjunkt Rosenstand. Bopladser fra oldtiden er meget talrige her i Thy, og for største delens vedkommende venter de på at blive undersøgt. Hvert år dukker der nye op. Der er én i Sårup i Rær sogn, hvor der sidste år blev fundet en mængde lerkarskår ved vej-arbejde, og i Fredskilde, hvorfra museet også har modtaget en masse skår, er der formodentlig en stor boplads. En tredje boplads findes på gårdejer J. Kusk Kristensens jord i Skårup. Marken har fra gammel tid haft navnet Sundby toft, og den mulighed er ikke udelukket, at man her står over for en by, der er forsvundet. Endelig kan nævnes terrænet omkring Kæret gamle skole vest for Bulbjerg. Stedet er på ingen måde undersøgt – blot løseligt »set på«. Der fandtes en stensætning – måske en grav – hvor ejeren, Kr. Pedersen, havde fundet potteskår af ubestemmelig art samt en knusesten. I nærheden var fundet to kværnsten. Ejeren oplyste, at der nordvest for hans gård fandtes pletter, hvor bevoksningen var anderledes farvet end det omgivende land. Det drejede sig om temmelig store pletter, der kunne minde om hustomter. Kr. Pedersen havde gravet ned i en af pletterne og fundet et lerkar. Det var imidlertid blevet smidt væk.

Er således fundstederne fra oldtiden talrige, er museets erhvervelser mindre omfattende. I foråret fik vi en lille lerkrukke med brændte ben, men uden gravgaver, fra gårdejer Aage Houe, Flolvlev. Den fandtes i en overpløjet høj på marken, men der var ingen sten og ikke spor af grav eller stensætning.

I november 1963 stødte gårdejer Laurids Skaarup, Ginnerup, under pløjning på sin mark på nogle sten. Dagen efter undersøgte han og hans søn stedet og fandt en stenbuste, der indeholdt nogle

lerkar. Thisted museum blev underrettet, og Per Boe, som adskillige gange har hjulpet museet, når det kneb for den faste stok, tog ud og undersøgte sagerne. Laurids Skaarup har tidligere fundet sten i nærheden af den afdækkede grav, og sandsynligheden taler for, at der findes flere grave på samme mark. Den ligger 4–500 m fra jernalderbopladsen i Ginnerup, så man behøver ikke megen fantasi for at forestille sig, at beboerne af den gamle landsby her har haft deres gravplads. Fundet fra graven omfattede et lille lerkar med hank, et større lerkar med rester af øre og to bunde til lerkar. Karrene er skænket til Thisted museum. Ved samme lejlighed fik Per Boe en slangeformet sølvfingerring, som var fundet på marken for nogle år siden. Den har 2 $\frac{2}{3}$ vindinger og er ornamenteret på hals og hale-spids. Stykket er danefæ og blev indsendt til Nationalmuseet, der har oplyst, at ringen er uden sidestykke her i landet. Det er sandsynligt, at det er romersk arbejde.

Fra nyere tid:

Billeder er skænket af Gunhild Andersen, Kbh., Dorthea Hessellund, Skyum, frk. Hesselbjerg, Vestergade, isenkræmmer O. Tachau, Kbh., Johan Galster (radering, Thisted kalkværk 56) og boet efter fru Anna Margrethe Hammann (Marius Hammanns billede af hans fader, den gamle karetmager i Thisted).

Andre genstande er skænket af:

Fru Hvelplund, Brund: hvid blondekappe i æske, 2 ørelokker af hår.
Fhv. møllebygger Jens Poulsen: 2 store save, gl. alenmål, veteran-medalje, som har tilhørt hans fader, Johan Peder Poulsen, bmd. i Skyum, død 1913.

Skriver, Bedsted: ravbrosche fra ca. 1880.

Fru Knakkegaard-Møller, Strømgade: kjoleliv, 3 veste, lysestage af træ, termometer til smørkærning. Genstandene stammer fra Knakkegaard i Skinnerup.

Skipper Søren Madsen: hjemmævvet bolster til dyne, lås til køjesæk.
Anders Pedersen, Heltborg: kanonkugle fra 1811, fundet ved Agger.
Fru Johanne Jensen, Vestergade 16: Thisted sangforenings fane.

Gasværksbestyrer Lüth: arkivalier og fotografier fra Thisted gasværk.

Anker Drejer, Villerslev: tregrenet fork, lygte.

Barber H. J. Kjær, Hvidbjerg, Thyholm: et par brune benklæder med skindbesætning.

Fru Marie Nellemann Petersen, Torsted: 5 sorte silketørklæder, ny testamente. Har tilhørt Dorthea Nielsen og Jens Nikolaj Nielsen, Nørhå.

Fru Holm-Andersen, Hurup: drengestøv og brunt tørklæde. Tingene stammer fra Refsbisgård, Hurup. Indbindingsklædet har tilhørt giverens bedstemoder, som kaldte det »bindindkle«.

Fru Ragnhild Nielsen, Åbakkevej: prikkemaskine til tegning af broderimønstre. Stammer fra frk. Rasks forretning. Maskinen betjenes med foden ligesom en rok og virker gennem et sindrigt snoresystem.

Købmand N. C. Christensen, Årup: simesnoningsmaskine. Den er fremstillet o. 1880-1890 i Møgelvang ved Sundby af Nicolaj Jensen, som på den tid fabrikerede forskellige landbrugsmaskiner. Den har tilhørt fru Christensens bedstefader, Anders Jensen Bisgaard, som var tækkemand. Man brugte simer (reb af halm) som tækkegarn, til kornbinding, stolesæder, binding af store løb o.m.a I forrige århundrede sad karlene på gårdene de lange mørke vinteraftener og snoede simer. Det kunne gøres hurtigere med maskinen, men den havde en kort levetid, da simer gik af brug noget efter århundredskiftet.

Svend Gerlach, Willemoesgade, Kbh.: svendebrev for hattemager Peter M. Gjerlach, udstedt 24. okt. 1825 i Ålborg. Peter M. Gjerlach var søn af Matthias Gjerlach, der var født 1770 i Koblenz. Han nedsatte sig som hattemager i Thisted i 1801 og døde 1858. Sønnen Peter var født 1806 og fik altså sit svendebrev som hattemager i 1825. Han deltog i krigen 1848-50 som underofficer og blev i hæren som commandersergeant til 1863, da han blev ansat som forvalter for 4 lazaretter i Flensborg. Han døde i Kbh. 1883. Hans broder Matthias Gjerlach efterfulgte faderen som hattemager i Thisted. Han var medlem af communalbestyrelsen i to perioder, og da han døde i 1873, fortsatte hans søn Niels Gjerlach hattemagerforretningen.

Fru Andersen, Sperringgård: 2 salmebøger og en postille. Postillen er udgivet i 1841 og skrevet af den daværende præst og seminarieforstander i Snedsted, dr. G. P. Brammer.

I 1809 var N. L. C. Benzon blevet præst i Snedsted. Han indsendte forslag om oprettelse af et seminarium i Snedsted på præstegårdens jord, og planen blev realiseret. Den 5. juni 1812 »resolverede« Fr. VI, at der skulle oprettes et seminarium i Sned-

sted »for indtil 15 Subjekter af Bondestanden«. Seminariet blev opført. Det var en stråttækt bygning, 35 alen lang, 12 alen bred, og der var $3\frac{3}{4}$ alen fra gulv til loft. I et af klasselokalerne var der bræddegulv, men ellers var alle gulvene af mursten. Seminariet begyndte d. 5. okt. 1812 med 7 elever. Benzon drev seminariet til 1830, da han afløstes af G. P. Brammer, som med stor dygtighed varetog seminariets interesser, indtil han i 1843 blev udnævnt til biskop over Lolland-Falster stift. 2 år senere blev han biskop i Århus og forblev dér til 1881, da han tog sin afsked. Sammen med hans efterfølger i Snedsted, Ludv. Chr. Müller, blev seminariet flyttet til Ranum 1848, og året efter blev seminariebygningen i Snedsted nedrevet.

Museet har på Bruun Rasmussens auktion købt en tabatiere (snusdåse) af konkylie med sølvmontering. Mesteren er Niels Klem, der var guldsmed i Thisted 1767–97. I folketællingslisten for 1787 opgives, at han boede i nr. 30 i Store- eller Algade fra Torvet til den store Træbro. Niels Klem var byens eneste guldsmed, men Thisted var også kun en lille by dengang. 1769 var indbyggerantallet 815. Mange af borgerne levede udelukkende af landbrug, og en stor del af kornet blev anvendt til brændevinsbrænding. Største delen af husene var stråttækte og lå øst for kirken omkring bækkens udløb. Over bækken førte den lille træbro (nu Brogade) og den store træbro for enden af Storegade. Havn var der ikke tale om på den tid. »Torvet« er selvfølgelig Storetorv, der dengang ikke var slet så stort som nu, idet kirkegården strakte sig omtrent til midten af torvet, og i den sydlige del (hvor Brinkmanns ejendom lå indtil 1933) lå »Sal. Peder Madtzøns Gaard«, hvor den daværende amtmand, konferensråd Barthold Hauch, boede.

Boghandler Balleby har foræret museet 2 glasmontrer, der var blevet umoderne i forretningen. Gaven var velkommen, selv om montererne ikke just er antikviteter.

S. G.

HISTORISK SAMFUNDS ÅRSMØDE

afholdtes paa museet i Thisted onsdag 17. juli 1964. Form., skoleinspektør *Riis-Olesen*, Vestervig, gav beretning efter at have udtalt mindeord om lokalhistoriker, redaktionssekretær Elvig Larsen, der døde pludselig 7. maj. Formanden omtalte Historisk Samfunds 60-aars bestaaen samt udgravningen af jernalderbopladsen ved Vestervig kirke.

Redaktør J. J. *Lustrup* oplæste som kasserer regnskabet, der balancerede med 20.852 kr. Medlemstallet er nu over 1100 og vil forhaabentlig med det lille kontingent (kun 6 kr. aarligt) vokse yderligere, saa de 1200 naas inden længe. Tak for tilskud fra staten og kommuner. En forretningsmand i Gentofte, født i Thisted, har nu i taknemlighed mod sin hjemstavn skænket Historisk Samfund 200 kr. årligt. Et smukt eksempel til efterfølgelse!

Regnskabet godkendtes. Bestyrelses- og revisorvalgene var genvalg.

Museumsbestyrelsens formand, red. *Lustrup*, oplæste museets regnskab, der balancerede med 31.100 kr. Fra staten var modtaget 4543 kr., fra Thisted kommune 5000 kr., Thisted amt 1500 kr. Historisk Samfund 2000 kr., lokale bidragydere (pengeinstitutter m.fl.) 2413 kr. Entreindtægt 1041 kr. Renter 2773 kr. Paa udgiftssiden er vedligeholdelsesudgifterne langt den største post (15.350 kr.), der medførte en formindskelse af kassebeholdningen med godt 4000 kr.

Formanden mindede om, at det nu er 25 år siden, museet modtog den store testamentariske gave fra grosserer N. L. Spangberg, der døde 4. juni 1939 og efterlod sin store dejlige villa til museet – kvit og frit.

Paa afd. museumsleder P. L. Halds dødsdag, 3. juli, afsløredes i museumshaven en mindesten, skænket af Thyboforeningen i København, hvis formand Harald *Lunde* holdt afsløringstalen. – Redaktør

Lustrup og dr. pharm. Jens *Hald*, København, takkede på henholdsvis museets og familiens vegne for mindestenen.

Søndag 13. septbr. foretoges den aarlige udflugt sammen med turistforeningen. Turen gik i aar til Hannæs med besøg i Johan Skjoldborgs barndomshjem i Øsløs, forevist af Kr. Knudsen, besøg ved vikingegravpladsen paa Højstrup Hede, kaffedrikning paa Frøstrup hotel, besøg i den store og smukke Tømmerby kirke med et lille foredrag af skoleinsp. *Riis-Olesen*.

Og saa kørtes over Kærup og Bjerget til Bulbjerg. Efter et kvarters ophold her paa dette naturskønne sted fandt hjemkørslen sted via Glæde, Hjardemaal og Hillerslev til Thisted. En helt igennem vellykket udflugt i godt vejr. L.

Regnskab for Historisk Samfund

fra 1. april 1963 til 31. marts 1964

INDTÆGT

Beholdning fra forrige år		9.561 71
Indg. kontingent: 1106 medl. à 6,00	6.636 00	
Indg. kontingentrestancer	174 00	
Bidrag fra 30 sogneråd	495 00	
Tilskud fra staten	1.695 00	
- - Thisted amt	500 00	
- - Thisted kommune	200 00	
Salg af årbøger	221 35	
Gave fra privat	200 00	
DBKs Forlag	660 91	
Indvundne renter m.m.	508 86	11.291 12
		<hr/>
		20.852 83

UDGIFT

Trykning af årbogen med særtryk	6.209 55	
Honorar for bidrag til årbogen	1.513 15	
Tryksager	138 75	
Tilskud til Museet	2.000 00	
Møder og repræsentation	820 45	
Rejse og foredrag	390 10	
Dansk hist. Fællesforening	219 60	
Annoncer, telefon og porto m.v.	523 25	
Medhjælp	350 00	12.164 85
Beholdning til næste år		8.687 98
		<hr/>
		20.852 83

Thisted, den 30. maj 1964.

J. J. LUSTRUP.

